Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Erasmus+

CREW

Kūrybiškumo ir lankstumo skatinimas bei įgalinimas darbo rinkai

IO1 MOKOMASIS KURSAS SKAITMENINIS IR MEDIJŲ RAŠTINGUMAS

Austrian Association of Inclusive Society
M&M profuture training
TATICS HUMAN EVOLUTION
ENOROSCONSULTING Ltd
KOKKALIS FOUNDATION
VERSLI MAMA

Turinys

04 Įvadas. Intelektinio produkto (IO1) tikslai ir paskirtis

05 1 Modulis - Skaitmeninio raštingumo teorija ir metodologija

- Informacijos įgijimas
- Informacijos analizė
- Skaitmeninės informacijos kūrimas kaip mokymosi procesas

13 2 Modulis - Pagrindinių įgūdžių ugdymas

- Skaitmeninis raštingumas kaip kultūrinis požiūris
- Nerimo sumažinimas tobulinant skaitmeninius įgūdžius ir mokant
- Sumanaus vartotojo samprata
- Kritinio mąstymo ir vertinimo metodikos
- Kultūrinis suvokimas ir socialinis supratimas
- Virtualios tapatybės kūrimas, valdymas ir iššūkiai

40 3 Modulis - Svarbiausių medijų raštingumo priemonių apžvalga

- Pagrindinės programinės įrangos ir komunikacijos priemonės
- Paieškos sistemos
- El. paštas
- Socialiniai tinklai
- Verslo programinė įranga
- Svetainių kūrimas, tinklaraščių kūrimas ir rinkodara
- Asmeninis pasakojimas
- E. parašas ir elektroninės paslaugos
- Apsaugos programinė įranga
- Fizinio prietaiso apsauga ir techninė įranga
- Daiktų internetas (DI)

Erasmus+

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Turinys

76 4 Modulis - Pavyzdžiai, atvejų analizė ir atsargumo priemonės atsparumui ugdyti

- Privatumo pažeidimai ir duomenų vagystės
- Piratavimas ir kibernetinis turto prievartavimas
- Tapatybės vagystės
- Internetinės patyčios
- Sukčiavimo būdai
- Finansiniai nusikaltimai ir sukčiavimai investicijų srityje
- Netikros naujienos ir propaganda
- Sukčiavimo reklama (padirbti produktai, papildai)
- Kompiuteriniai / internetiniai žaidimai, kazino, priklausomybė

109 5 Modulis - Vyriausybės vaidmuo ir institucijos, į kurias kreiptis

- E. privatumo reglamentavimas ES
- GDPR ir CCPA
- Valstybinės duomenų apsaugos institucijos

118 6 Modulis - Pabaigos žodis

- Išvenkite karjeros vidurio krizės – išmanykite naujausias technologijas
- Interaktyvūs žaidimai ir programos

122 Literatūros sąrašas

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ĮVADAS

Intelektinio produkto (IO1) tikslai ir paskirtis

XXI amžiuje internetas tapo preke, beveik tokia pat kaip nafta, grūdai ar cukrus. Tai yra pagrindinis daugelio sektorių, pavyzdžiui, finansų, sveikatos, rinkodaros, pramogų, švietimo, ingredientas. Internetas yra tam tikra žaliava arba pagrindas, naudojamas kaip statybinė medžiaga įvairioms kitoms paslaugoms ir ekosistemoms, besivystančioms aplink jį, kurti.

Kai skaitmeninės ir internetinės priemonės sparčiai tobulėja, susijungia ir sukuria dar platesnį paslaugų ir naujoviškų produktų asortimentą, o kasdienėje asmeninėje ir viešojoje veikloje naudojami prietaisai tampa greitesni, plačiai pritaikomi ir sujungiami tarpusavyje, skaitmeninio raštingumo įgūdžiai yra būtini kuriant karjerą ir sėkmingai konkuruojant darbo rinkoje. Nuolatinis įgūdžių ugdymas, prasmingas ir tikslingas įsitraukimas į skaitmeninį pasaulį, gebėjimas vartoti, vertinti ir kurti informaciją internete – tik viena medalio pusė – ne mažiau svarbu gebėti likti saugiam ir atspariam netikrai ir nekokybiškai informacijai.

Darbdaviai labiausiai vertina aukštos kvalifikacijos ir universalius žmones, gebančius greitai prisitaikyti prie nuolat besikeičiančių sąlygų, ypač skaitmenizuotame pasaulyje. Gebėjimas naudoti klaviatūrą ir pelę, turint tam tikrą išsilavinimą ir žinių, pats savaime nebėra privalumas. Reikalaujama, kad žmonės turėtų daug specifinių skaitmeninių įgūdžių ir gebėtų sparčiai įgyti naujų skaitmeninių kvalifikacijų.

Todėl šio kurso tikslas – padėti praplėsti pagrindinius įgūdžius, kurių dauguma žmonių jau turi, ir suteikti galimybę juos toliau tobulinti, o tiems, kurių skaitmeniniai įgūdžiai prastesni, – padėti įveikti nerimą ir žengti skaitmeninių technologijų pažinimo keliu.

Kursas skirtas mažiau įgudusiems suaugusiesiems mokyti. Rengėjai įsitikinę, kad jis padės šiems žmonėms geriau įsitraukti į visuomeninį gyvenimą ir darbo rinką, taip pat bus naudingas pedagogams, organizacijoms ir institucijoms, organizuojantiems skaitmeninio raštingumo ir pan. mokymus.

1 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

SKAITMENINIO RAŠTINGUMO TEORIJA IR METODOLOGIJA

1.1. INFORMACIJOS ĮGIJIMAS

Nors terminas „informacijos gavimas“ nėra kažkuo stebinantis, XXI a. trečiojo dešimtmečio pradžioje, glaudžiais ryšiais susietame pasaulyje jis įgyja naujų prasmių. Amerikos bibliotekų asociacija (ALA, 1989) apibrėžia informacinį raštingumą kaip gebėjimą išsiaiškinti, kokia informacija reikalinga, suprasti, kaip informacija ruošiama, rasti geriausius informacijos šaltinius pagal konkretų poreikį, juos nustatyti, analizuoti ir pasidalinti gauta informacija.

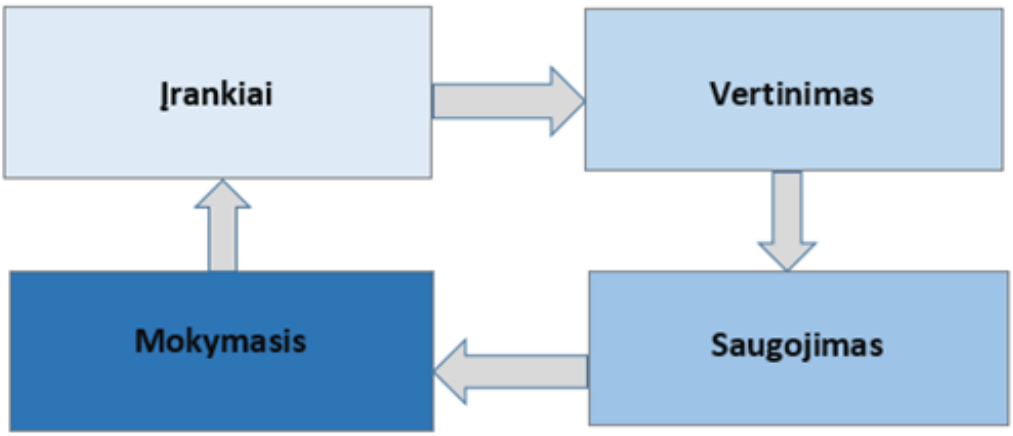
Daugiau nei tris dešimtmečius senasis informacinio raštingumo apibrėžimas grumiasi su laiko išbandymais – siekiama kuo tiksliau nusakyti, kas yra tas informacijos gavimas, žvelgiant iš skaitmeninio raštingumo perspektyvos. Tačiau skaitmenizuotame pasaulyje, kur informacijos srautas lengvai pasiekiamas, greitai kinta ir dažnai neturi aiškaus tikslo, informacijos gavimas tampa visai kitoks vien dėl to, kad internete prieinama gausybė labai skirtingos informacijos.

Laikydamiesi pagrindinių principų, išskiriame kelis pagrindinius ramsčius, nusakančius, kas yra informacijos gavimas suprantamas skaitmeninio raštingumo srityje. Taigi, informacijos gavimas yra:

1. Galimybė tinkamai naudoti internetinius įrankius informacijai gauti;
2. Galimybė kritiškai vertinti informaciją ir išfiltruoti nesvarbius, žemos kokybės informacijos šaltinius;
3. Gebėjimas saugiai laikyti ir valdyti įgytą informaciją;
4. Naujų žinių įgijimas ir galimybė nuolat tobulinti naujus įgūdžius bei mokytis, siekiant gauti kuo daugiau ir kokybiškesnės informacijos.

1 pav. Nuolatinio informacijos gavimo ir kokybės gerinimo ciklo iliustracija

Pagrindinės priemonės suskaitmenintai informacijai gauti – gana gerai žinomos ir populiarios visame pasaulyje:

- „Google“ ir kitos paieškos sistemos;
- Vikipedija;
- „Youtube“ ir kitos vaizdo paslaugos;
- Socialinė medija („Facebook“, „Twitter“, „Linkedin“);
- Naujienų portalai, forumai, interneto katalogai.

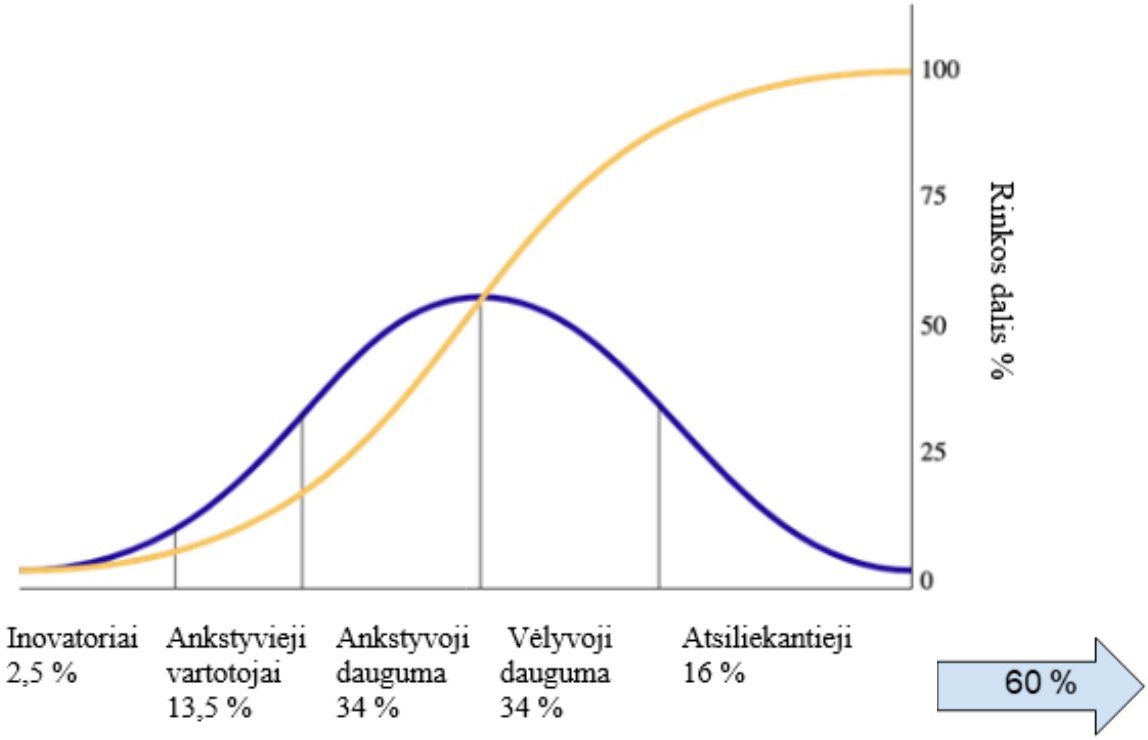
Informacijos saugojimas – gana techninė tema, todėl tokius dalykus kaip informacijos saugumas, patikimumas, geriausios praktikos ir kt. aptarsime kituose skyriuose.

Ugdant būtinuosius skaitmeninius įgūdžius, itin svarbus yra vertinimas; todėl kitame skyriuje gilinsimės ir į šią temą.

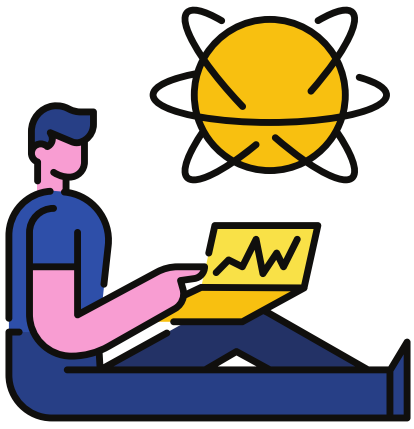
Taigi, kas šiuo metu yra internetas?

Pagal Everetto Rogerso inovacijų skvarbos modelį, kurį galima naudoti bet kurios technologijos raidai ir taikymui apibūdinti, mūsų dar laukia ilgas kelias, kol internetas taps visuotinai prieinamas visame pasaulyje.

2 pav. Interneto naudojimas, kai interneto skvarba siekia 60 %. (2021 m.)[1]

Nepaisant netolygaus interneto naudojimo visame pasaulyje, vis vien akivaizdžiai matyti, kad skaitmeninės priemonės ir interneto ryšys yra pagrindiniai veiksniai, teigiamai veikiantys idėjų sklaidą, žmonių švietimą, skurdo ir nedarbo mažėjimą.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

1.2. INFORMACIJOS VERTINIMAS

Kodėl turime įvertinti informaciją?

Aptikę informacijos, kuri atitinka paieškos temą ir reikalavimus, pirmiausia turėtume išanalizuoti arba įvertinti jos šaltinius. Informacijos vertinimas skatina kritiškai mąstyti apie informacijos šaltinių patikimumą, pagrįstumą, tikslumą, autoritetą, savalaikiškumą, požiūrį ar šališkumą.

Tai, kad knyga, straipsnis ar svetainė atitinka paieškos kriterijus ir iš pažiūros atrodo vertingi atliekamam tyrimui, dar anaiptol nereiškia, kad kaip informacijos šaltinis jie būtinai yra patikimi. Svarbu atminti, kad informacijos šaltiniai, įtraukti į bibliotekos spaudinių ir elektroninių dokumentų rinkinius, jau buvo atitinkamai įvertinti prieš juos ten įtraukiant. Tačiau tai nebūtinai reiškia, kad jie yra svarbūs jūsų tyrimams.

Šios nuostatos nebūtinai taikomos, kalbant apie plačiajai visuomenei skirtus informacijos šaltinius internete. Daugelis iš mūsų, turintys paskyras internete, esame potencialūs svetainių kūrėjai; didžioji šio turinio dalis skelbiama be redakcinės peržiūros, t. y. neturi jos patikimumą tikrinančio redaktoriaus. Pagalvokite apie tai. Gera žinia ta, kad yra daugybė išteklių, kurie padės įvertinti tinklalapių kokybę.

Lengviausias būdas įvertinti informaciją – užduoti tinkamus klausimus. Taigi, kokiais kriterijais reikėtų vadovautis vertinant informacijos šaltinius?

1. Iš pradžių pažiūrėkite, kas yra autorius, koks leidinio pavadinimas, kas jo leidėjas ir kokia paskelbimo data. Šią informaciją galima rasti bibliografiniame šaltinyje; ją galima išsiaiškinti dar prieš paimant leidinį į rankas fiziškai.
2. Toliau pažiūrėkite į turinį, pvz., kokiai auditorijai skiriama, ar rašoma objektyviai, kiek įsigilinama į temą, koks rašymo stilius ir, jei yra, – kokie apžvalgininkų vertinimai.

Pavyzdžiui, norint palaipsniui įvertinti informacijos kokybę, reikėtų užduoti šiuos klausimus:

Kas yra leidinio autorius (gali būti asmuo ar organizacija) ir (ar) leidėjas?

1. Kokie yra nurodytų asmenų ar organizacijų įgaliojimai, kaip jie tarpusavyje susiję, kas remia leidinį?
2. Kiek šie autoriai objektyvūs, patikimi ir autoritetingi?
3. Ar jie yra parašę kitų straipsnių ar knygų?
4. Ar autorius (-iai) nurodomas kartu su kontaktine informacija (gatvės adresas, el. paštas)?
5. Ar leidykla yra išleidusi kitų kūrinių?
6. Ar autoriai specializuojasi tam tikrose temose ar srityse?
7. Ar leidėjas yra mokslo institucija (universiteto leidykla, mokslininkų asociacija), komercinis leidėjas, valstybės įstaiga? O gal turite reikalų su savilaida („tuštybės“ spauda)?

Ką galima pasakyti apie šaltinio pateikiamos informacijos turinį, kontekstą, stilių, struktūrą, išsamumą ir tikslumą?

1. Ar pateikiamos išvados? Jei taip, kokiais įrodymais remiamasi ir kokie pirminiai bei antriniai dokumentai šias išvadas patvirtina?
2. Kas norima pasakyti šaltinio turiniu?
3. Ar atstovaujama įvairioms perspektyvoms?
4. Ar turinys atitinka jūsų informacijos poreikius?

Kada informacija buvo paskelbta?

1. Paskelbimo data paprastai yra antraštiniame puslapyje arba paskutiniame puslapyje (autorių teisių data).
2. Ar šaltinio pateikta informacija yra originali? Ar ji buvo patikslinta, kad atspindėtų žinių raidą?
3. Ar informacija pateikiama laiku ir ar yra reguliariai atnaujinama?

Kur dar galima rasti šaltinio pateiktą informaciją?

1. Ar ši informacija yra autentiška?
2. Ar ši informacija yra unikali, ar ji nukopijuota?
3. Kodėl šaltinio pateikta informacija buvo paskelbta?

Koks yra šios informacijos kontekstas?

1. Kokioms pažiūroms, nuomonėms, prielaidoms ir įsitikinimams atstovauja už šią informaciją atsakingas leidėjas, kad ir kas jis būtų – fizinis asmuo ar institucija?
2. Kas yra tikslinė auditorija?
3. Ar kas nors parduodama?

Taigi, kaip matyti, tinkamas įvadas į informacijos vertinimą yra nepaprastai svarbus, norint pasiekti pageidaujamų skaitmeninio raštingumo įgūdžių tobulinimo rezultatų. Ypač svarbu besimokantiesiems pateikti tobulėjimo ir savarankiško mokymosi praktinių gairių.

1.3. SKAITMENINĖS INFORMACIJOS KŪRIMAS KAIP MOKYMOSI PROCESAS

Bet kokio formato informacija yra sukurta pranešimui perduoti ir skirta dalintis bei platinti pasirinktu būdu. Esama įvairių nuolat pasikartojančių informacijos tyrimo, kūrimo, tikslinimo ir dalijimosi procesų, todėl pats informacijos kūrimo, naudojimo ir platinimo procesas yra didelė nuolatinio mokymosi proceso dalis.

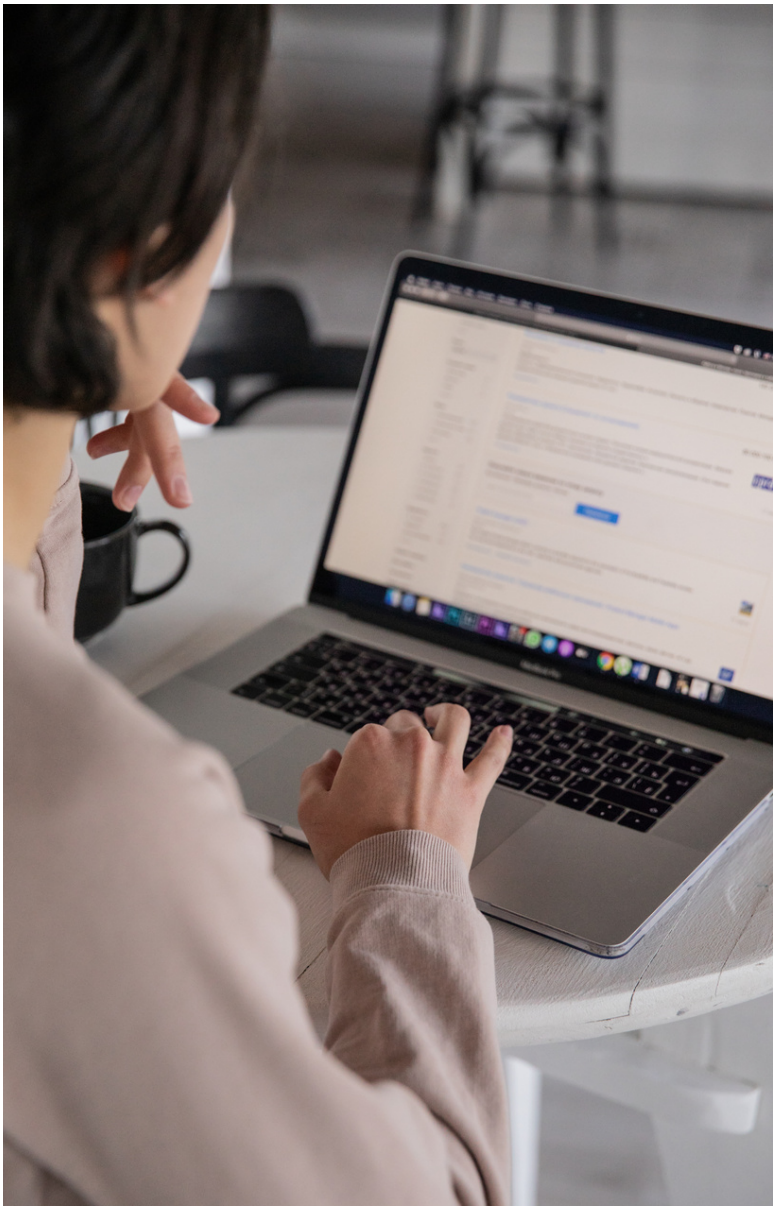

Švietimo metodas mokymasis dirbant – itin tinkamas skaitmeninio raštingumo įgūdžiams tobulinti. Įrankių ir programinės įrangos asortimentas – labai plataus, paruoštas naudoti bet kokio lygio besimokantiesiems, kai siekiama konkrečių tikslų ir apibrėžtų rezultatų. Šiuo metu skaitmeninio pasaulio įrankiai ir priemonės prieinami bet kurioje šalyje, dauguma kalbų ir yra labai pigūs arba visiškai nieko nekainuoja. Tai leidžia visiems palyginti lengvai įgyti skaitmeninių įgūdžių. Norint tiksliai sudėlioti ugdymo procesą, lektoriui belieka pasirinkti tinkamą mokymo programą.

Štai kad ir bene geriausias aktyvaus įsitraukimo pavyzdys – tinklalapio kūrimas. Kad galėtų sukurti svetainę, asmeniui būtinos pagrindinės žinios ir kompiuterio naudojimo įgūdžiai, kurie padėtų jam rasti reikalingas instrukcijas ir reikalavimus, keliamus kuriant tokį skaitmeninį išteklių. Tie pagrindiniai įgūdžiai gali būti įgyti iš anksčiau, formaliojo švietimo metu, tačiau pagilinti žinias pavyks tik atliekant praktines užduotis.

Svetainės kūrimas – sudėtinga užduotis, reikalaujanti tobulinti informacijos paieškos ir vertinimo, kaupimo, kūrimo ir platinimo įgūdžius, todėl tokios pratybos yra idealus būdas tobulinti skaitmeninius įgūdžius. Jei reikia, į interneto svetainių kūrimo pratybas galima įtraukti rinkodaros ir komunikacijos temų, kokybiškų straipsnių su interaktyviais ir papildytosios medijos priedais rašymo užduočių, interneto vartotojų elgesio ir patirties tyrimų, saugumo ir privatumo testų bei įžvalgų, kaip svetainės dizainas, struktūra ar funkcijos gali padėti pasiekti geriausių rezultatų.

Besimokantieji gali pasirinkti kurti asmeninį tinklaraštį arba paprastą elektroninės komercijos svetainę – tai leis jiems įgyti reikiamų įgūdžių tokiose srityse kaip finansai, skaitmeninės tapatybės kūrimas, apsaugos nuo elektroninių nusikaltimų priemonės, el. parašo naudojimas ir el. valdžios paslaugos. Maža to, besimokantieji turėtų pradėti suvokti save kaip nesibaigiančio informacijos kūrimo ir vartojimo proceso dalį – toks požiūris praplečia suvokimą apie skaitmeninį raštingumą kaip visumą.

Šio projekto metodinėse skaitmeninio raštingumo ugdymo rekomendacijose siūloma naudoti praktinį internetinių svetainių kūrimo metodą, kartu duodant besimokantiesiems tam tikrų užduočių, kurios parenkamos atsižvelgiant į realius jų įgūdžius, motyvaciją bei lūkesčius.

2 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

PAGRINDINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS

2.1. SKAITMENINIS RAŠTINGUMAS KAIP KULTŪRINIS POŽIŪRIS

Esame precedento neturinčio ir trikdančio technologinės plėtros laikotarpio stebėtojai. Per trumpą laiką nuo interneto sukūrimo daug kas pasikeitė, įskaitant kompiuterių sąsajų dizainą, duomenų apdorojimo spartą ir įrenginių mobilumą, informacijos ir žinių prieinamumą, mūsų komunikavimo būdus, tarpusavio santykių palaikymą, komerciją, asmens privatumo apsaugą, kūrybinius procesus, turinio skelbimą, naujų skaitmeninių genčių ir virtualių klanų atsiradimą. (Wheeler, 2009)

Keliuose neseniai paskelbtuose straipsniuose buvo nagrinėjama skaitmeninio raštingumo sąvoka, ir, kaip tikėtasi, išryškėjo gausybė nuomonių. Pavyzdžiui, Andersonas (2010) skaitmeninį raštingumą apibūdina kaip gebėjimą išnaudoti kompiuterinių technologijų potencialą. Visų formų raštingumas vienu metu yra kultūrinis, socialinis ir asmeninis (Kress, 2009) ir leidžia mums visapusiškai bendrauti konkrečiose kultūrose. Kai kurie perspėja, kad neturint reikiamo raštingumo lygio, daliai žmonių skaitmeninė žiniasklaida gali pakenkti (van Dijk, 2005), o dar kiti įspėja, jog internetas savo esme kelia grėsmę žinioms ir kompetencijai (Carr, 2008; Keen, 2007). Tačiau didžioji dauguma komentatorių teigia, kad socialiniai tinklai gali išlaisvinti švietimą ir demokratizuoti mokymąsi – žinoma, su sąlyga, jei skaitmeninis raštingumas bus nuolat praktikuojamas. Amerikos bibliotekų asociacijos skaitmeninio raštingumo darbo grupė siūlo tokį apibrėžimą: „Skaitmeninis raštingumas yra gebėjimas naudoti informacines ir komunikacijų technologijas informacijai rasti, įvertinti, kurti ir perduoti, reikalaujantis pažintinių ir techninių įgūdžių“.

Per pastaruosius 10 metų terminas skaitmeninis raštingumas tapo toks populiarus ir plačiai paplitęs, kad virto beveik savaime suprantamu dalyku. Frazė skaitmeninis raštingumas dabar vartojama įvairaus sudėtingumo kontekstuose, skirtuose mūsų santykiui su skaitmeninėmis technologijomis nusakyti, nes būtent šios technologijos tarpininkauja daugeliui (jei ne visoms) mūsų socialinėms sąveikoms.

Atsižvelgiant į minėtąjį Amerikos bibliotekų asociacijos skaitmeninio raštingumo apibrėžimą kaip orientyrą, svarbu suprasti, kad net skaitmeniniai čiabuviai, kurie žino, kaip siųsti tekstą ir paskelbti įrašą socialinėje žiniasklaidoje, anaiptol nėra laikomi skaitmeniniu požiūriu raštingais. Svarbu pažymėti, kad gebėjimas skaityti tekstus internete ar užsisakyti knygas per el. paslaugą dar nėra tas tikrasis skaitmeninis raštingumas.

Skaitmeninis raštingumas apima daug daugiau. Pavyzdžiui, skaitydami internetinį tekstą, kuriame gali būti įterptųjų išteklių, pvz., hipersaitų, garso įrašų, infografikų ar lentelių, reikalaujančių pasirinkti vieną ar kitą poziciją, turite turėti tam tikrų įgūdžių.

Skaitmeninis raštingumas reiškia visumą įgūdžių, reikalingų gyventi, mokytis ir dirbti visuomenėje, kurioje bendravimas ir prieiga prie informacijos auga naudojantis skaitmeninėmis technologijomis, tokiomis kaip interneto platformos, socialinė žiniasklaida ir mobilieji įrenginiai.

Kai susiduriama su tiek daug informacijos skirtingais formatais, lavinti savo kritinį mąstymą tiesiog būtina, ieškant, atsijojant, vertinant, pritaikant ir rengiant informaciją.

Bendravimas – pagrindinis skaitmeninio raštingumo aspektas. Bendraujant virtualioje aplinkoje gebėjimas aiškiai išreikšti savo mintis, kelti aktualius klausimus, išlaikyti pagarbą ir sukurti pasitikėjimą yra toks pat svarbus, kaip ir bendraujant asmeniškai.

Norint etiškai ir užtikrintai pasiekti, valdyti, apdoroti ir kurti informaciją, reikia praktinių įgūdžių. Tai nuolatinis mokymasis, nes vis atsiranda naujų programų ir jų naujinių, todėl tvarką tampa būtina palaikyti ir skaitmeniniame gyvenime.

Kalbant apie profesinę ateitį, skaitmeninis raštingumas svarbus dabar ir bus ne mažiau svarbus ateityje. Darbovietėje teks bendrauti su žmonėmis skaitmeninėje aplinkoje, tinkamai naudoti informaciją, kurti naujas idėjas ir produktus. Visų pirma, reikės išlaikyti skaitmeninę tapatybę ir užtikrinti savo gerovę, nes skaitmeninis pasaulis ir toliau sparčiai keičiasi.

Kaip jau minėta, skaitmeninių įgūdžių tobulinimas – nuolatinis procesas, atsinaujinantis kartu su technologijų pokyčiais. Skaitmeninių įgūdžių strategijoms tenka svarbi užduotis aprėpti platų šių įgūdžių spektrą ir jo pokyčius, todėl politikos formuotojams ir skaitmeninių įgūdžių mokytojams būtina užtikrinti, kad jų programos ir metodikos išliktų aktualios. Daugelis organizacijų ir tarptautinių agentūrų yra sukūrusios skaitmeninių įgūdžių strategijas. Šiame dokumente vadovaujamės Europietiška skaitmeninės kompetencijos sandara piliečiams, dar vadinama DigComp, kurią parengė Europos Komisija. DigComp siūloma kaip įrankis gyventojų skaitmeninio raštingumo gebėjimui tobulinti. Joje pateikiama įžvalgų, kaip planuoti ir plėtoti skaitmeninės kompetencijos iniciatyvas, kaip apibūdinti pagrindines skaitmeninės kompetencijos sritis ir siūloma šią sistemą taikyti europiniu lygiu.

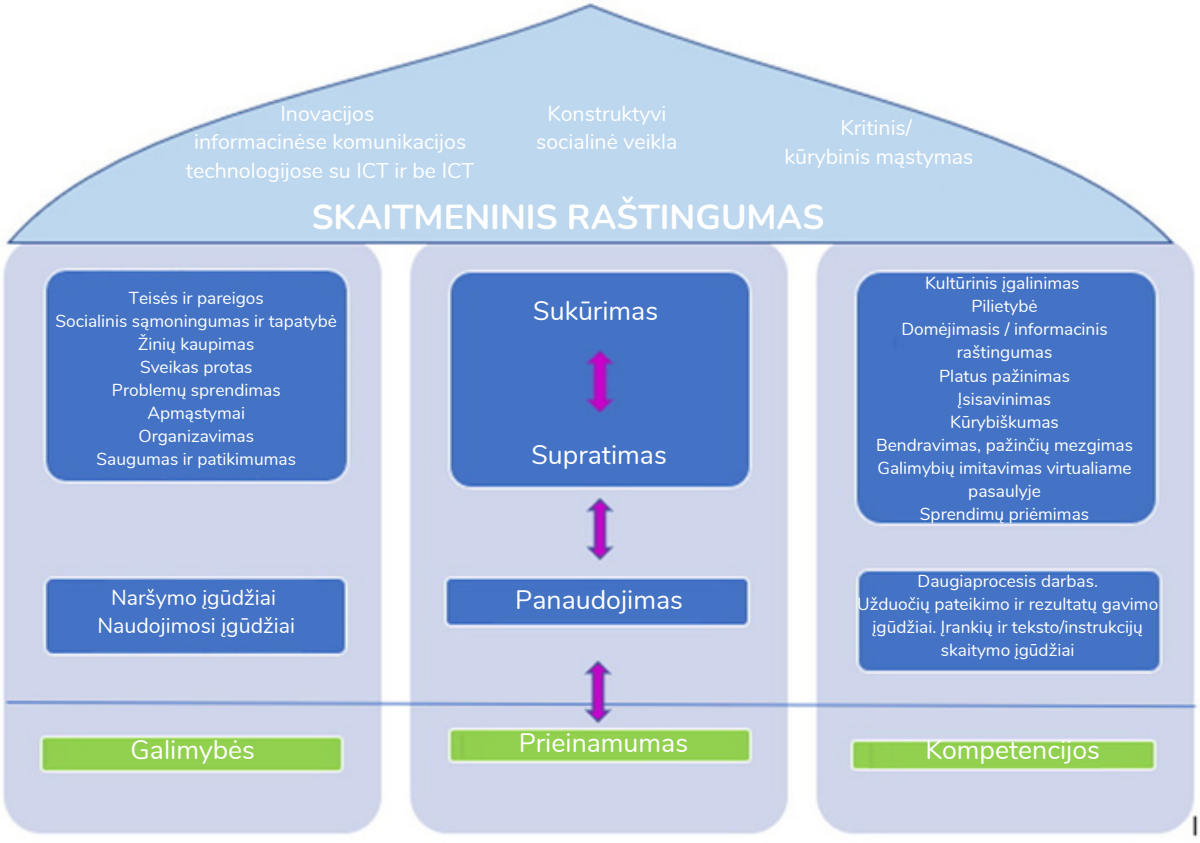
Tarptautinė švietimo technologijų draugija (angl. International Society for Technology in Education, ISTE) savo skaitmeninio raštingumo gaires formuoja vadovaudamasi šešiais standartais: kūrybiškumas ir inovacijos; bendravimas ir bendradarbiavimas; tyrimai ir informacijos sklandumas; kritinis mąstymas, problemų sprendimas ir sprendimų priėmimas; skaitmeninė pilietybė; technologinės operacijos ir koncepcijos.

Šis modelis atspindi daugybę tarpusavyje susijusių elementų, kurie patenka į skaitmeninio raštingumo aprėptį. Nuo pagrindinių įgūdžių logiškai pereinama link aukštesnio, labiau transformuojančio lygio įgūdžių, tačiau tai nebūtinai yra nuoseklus procesas – daug kas priklauso nuo atskirų vartotojų poreikių.

3 pav. Skaitmeninio raštingumo modelis

Iliustracija parengta pagal modelius, paimtus iš Skaitmeninės Britanijos medijų raštingumo darbo grupės ataskaitos, angl. Report of the Digital Britain Media Literacy Working Group (March 2009), DigEuLit – a European Framework for Digital Literacy (2005), and Jenkins et al., (2006) Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century.

Kas padaro žmogų skaitmeniškai raštingą?

Skaitmeninis raštingumas neapsiriboja funkciniais IT įgūdžiais – jis apibūdina kur kas gausesnį skaitmeninio elgesio, praktikos ir tapatybės elementų rinkinį.

4 pav. Jisc modelis

Pateiktas Jisc modelis iliustruoja idėją, kad informacinių ir ryšių technologijų (IKT) išmanymas yra pagrindinis mūsų skaitmeninio raštingumo elementas, o kiti įgūdžiai sutampa ir remiasi šia galimybe, o visa tai yra mūsų skaitmeninė tapatybė ir gerovė.

Paimta iš https://www.jisc.ac.uk/rd/projects/building-digital-capability

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

2.2. KAIP SKAITMENINIŲ ĮGŪDŽIŲ TOBULINIMAS IR MOKYMASIS MAŽINA NERIMĄ

Prasti raštingumo ir skaičiavimo įgūdžiai gali lemti, kodėl kai kurie suaugusieji, įskaitant pilnamečius jaunuolius, nepakankamai išnaudoja interneto galimybes. Ši problema susijusi ir su pasitikėjimo trūkumu bei motyvacijos stoka mokytis naujų įgūdžių ir taikyti juos savo gyvenime. Skaitmeniniai įgūdžiai – tai raktas į dalyvavimą visuomenės gyvenime. Įgydami šių įgūdžių, žmonės kartu įgyja pasitikėjimo ir motyvacijos juos naudoti realiame gyvenime, o tai padeda tiesiog geriau gyventi. Galima jaustis nepatogiai, nežinant, kaip naudotis internetu, – to padarinys yra vadinamoji kompiuterių baimė. Šis reiškinys plačiai plinta nuo to laiko, kai mūsų gyvenime atsirado kompiuteriai. Kompiuterių baimė reiškia, kad mažai apie kompiuterius nusimanantys vartotojai dažniau dėl jų jaudinasi. Tačiau skaitmeninį nerimą galima sumažinti padidinus žmonių gebėjimus spręsti technologines ir skaitmenines problemas. Pats nerimas apibrėžiamas kaip psichikos sveikatos sutrikimas, kuriam būdinga nepamatuota baimė ir susirūpinimas. Ši sveikatos problema dažnai nepastebima ir gali pasireikšti įvairiais būdais, įskaitant pačias paprasčiausias ir eilines kasdienio gyvenimo situacijas.

Dažniausiai pastebimi požymiai, rodantys, kad asmuo patiria skaitmeninį stresą, nes jaučiasi neįgudęs naudotis skaitmeniniais įrankiais:

1. Nerimo ar panikos priepuoliai,
2. Izoliavimasis arba socialinės veiklos atsisakymas,
3. Padidėjęs paslaptingumas,
4. Pyktis,
5. Depresija,
6. Prasti pažymiai,
7. Maištavimas,
8. Skrandžio, galvos ar kiti bendri skausmai, kurių negalima paaiškinti fizine sveikatos būkle.

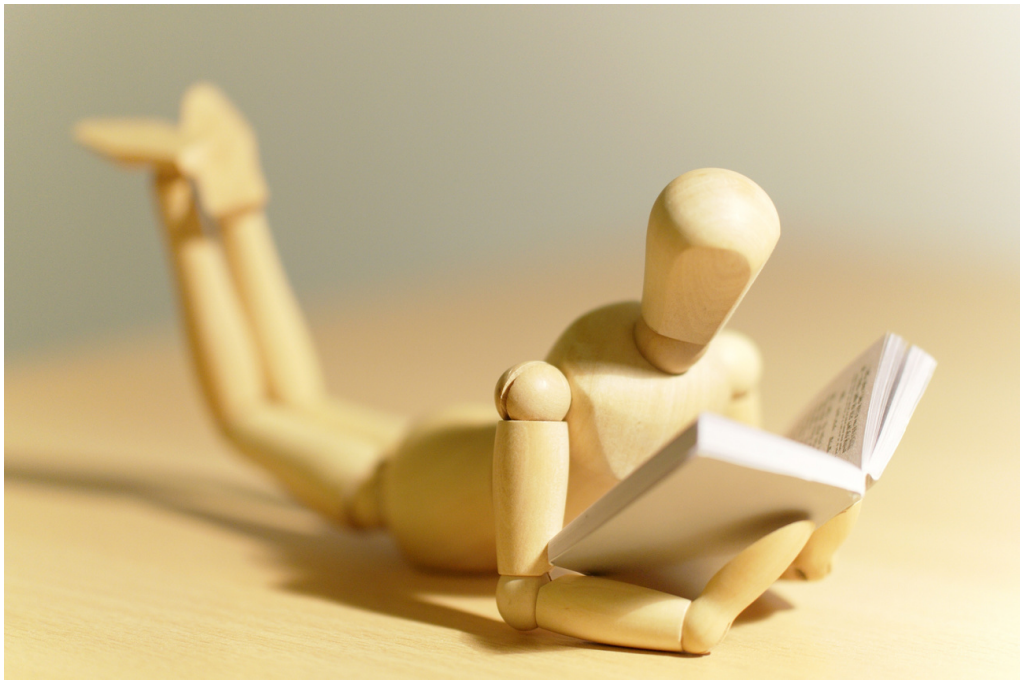

Galimybė naudotis technologijomis ir taikyti skaitmeninius įgūdžius – labai svarbi, norint įsilieti tiek į mokyklos, tiek į visuomenės pagrindines gyvenimo sritis. Tačiau ar technologijos prisideda prie to, kad šiuolaikiniame pasaulyje akivaizdžiai daugėja nerimo sutrikimų? Ar iš tiesų naujosios skaitmeninės technologijos daugeliui iš mūsų kelia nerimą ir stresą? IT nerimui būdingas nerimas, baimė ir fizinė įtampa, susiję su esamu ar būsimu kompiuterio naudojimu, pavyzdžiui, baimė suklysti arba prarasti duomenis. Visa tai gali peraugti į bendrą technologinį stresą. Kraštutiniu atveju IT nerimas gali virsti technofobija – technologijų baime, kuri verčia priešintis bet kokiam technologijų naudojimui, tuo pačiu lemdama informacijos apie technologijas ir skaitmeninį raštingumą trūkumą.

Tad kaip susidoroti su šiuo informacinių technologijų ir skaitmeniniu nerimu?

Budėk!

Skautų šūkį cituojame ne veltui – tai protingas patarimas. Spręsdami su kompiuteriais ir skaitmeniniais įgūdžiais susijusius reikalus, daugelis jaučiamės šiek tiek baugščiai; tenkinamės išmoktais pagrindais ir stengiamės turėti kuo mažiau reikalų su visokiais techniniais niuansais – ir tai visiškai suprantama. Nepaisant to, streso lygį galima gerokai sumažinti, išsiaiškinus pagrindinius praktinius kompiuterio veikimo principus. Tam labai pravartu perskaityti kompiuterio vadovą ar vieną kitą knygą apie kompiuterius. Ir, žinoma, praktikuotis, praktikuotis ir dar kartą praktikuotis.

Dažnai kurk atsargines kopijas

Jei dar neįpratote kasdien kurti failų atsarginių kopijų, labai svarbu pradėti tai daryti tuojau pat ir reguliariai, geriausiai – kartą per savaitę. Susidūrę su galimais sunkumais, taip neprarasite daug brangaus laiko ir darbo.

FOMO

Tarkime, nebijote naudotis kompiuteriais, bet turite nuolat tikrinti el. paštą ir aktyviai reikštis socialiniuose tinkluose, ir pamažu imate jausti, kad tiesiog privalote būti nuolat prisijungę ir bendrauti. Jei neprisijungiate – jaučiatės sutrikę ir vis galvojate, kad štai tuoj nutiks kažkas nepataisomo. Kaip su visu tuo tvarkytis?

5 pav. Reiškinio „baimė nepastebėti" paaiškinimas

F	Fear
O	Of
M	Missing
O	Out

Su elektroniniu paštu ir socialine žiniasklaida visus mus sieja savotiški meilės ir neapykantos santykiai: skundžiamės, kad gauname per daug el. laiškų, bet puolame tikrinti pašto dėžutės pačiai pirmai progai pasitaikius, baimindamiesi, jog štai tuojau ką nors svarbaus praleisime. Angliškai šis reiškinys vadinamas FOMO – baime kažko nepastebėti (angl. fear of missing out). Santykius su el. laiškais dažnai paaštrina kelios el. pašto paskyros, skirtos įvairioms gyvenimo sritims, t. y. darbui ar verslui, asmeniniams poreikiams, pvz., sporto klubo ar parapijos grupei. Kad nesijaustume atitrūkę nuo realybės, tenka nuolat tikrinti socialinę žiniasklaidą – taip nesijaučiame palikti nuošalyje. Užsisuka ydingas ratas.

Kaip suvaldyti baimę likti nepastebėtam? FOMO – tai mūsų pačių susigalvotas psichologinio kankinimo įrankis, pati blogiausia mūsų proto fantazija.

4 patarimai, kaip apsaugoti psichikos sveikatą nuo FOMO

1. Iššokantieji pranešimai

Padarykite sau paslaugą ir išjunkite visus iššokančiuosius el. pašto pranešimus tiek kompiuterio darbalaukyje, tiek mobiliajame telefone – juk jūs nenorite, kad jus nuolat trukdytų, ar ne? Tai pasakytina ir apie erzinantį neperskaitytų el. laiškų skaičiaus „nutildymą“, kuris dažnai rodomas prie el. pašto vartotojo paveikslėlio. 100 neskaitytų el. laiškų tik didina streso lygį ir masina peržvelgti gautą korespondenciją.

Visai nebūtina pamatyti kiekvieno laiško kaskart, kai tik jis gaunamas – tai pasakytina ir apie svarbius adresatus. Paštas nėra momentinio susirašinėjimo priemonė, o nuolatinis jo tikrinimas tik blaško ir atitraukia nuo nuodugnaus darbo.

Išjunkite visus neesminius pranešimus, įskaitant „Facebook“, „Twitter“ ir „WhatsApp“ – tai gali nepaprastai išlaisvinanti. Dar vienas patarimas: perkelkite el. pašto programas į antrąjį išmaniojo telefono puslapį.

2. Sveikas atstumas

Iš baimės ką nors praleisti, nesakykite „taip“ visiems įvykiams iš eilės – laikykitės sveiko atstumo nuo ekranizuotų kitų žmonių gyvenimo versijų. Vieną savaitę registruokite laiką, kurį praleidžiate kasdien tikrindami el. laiškus, susirašinėjimo žinutes ar socialinius tinklus. Pagalvokite, ką dar būtų galima nuveikti per tą laiką? Baimė nepastebėti yra tikra, o ne išgalvota, ir ji gali būti pavojinga. Tačiau jei žinote, kaip su šia baime kovoti, nuo jos galite išsivaduoti. Pagalvokite apie JOMO (angl. joy of missing out) – džiaugsmą praleisti. rūpi.

3. Nustatykite prioritetus

Atminkite, kad informacijos, kurią galite apdoroti, kiekis yra ribotas. Todėl sutelkite dėmesį į tuos žmones ir duomenis, kurie jus tikrai domina arba gali būti jums naudingi.

4. Imkitės veiksmų

Būdami nuolat prisijungę ir bijodami ką nors praleisti, iš tikrųjų praleidžiate savo gyvenimą. Užuot žiūrėję, ką daro kiti, ir leidę laisvalaikį fotografuodami, filmuodami ar kitaip skelbdami apie savo veiklą, mėgaukitės maloniomis patirtimis ir dalykitės jomis su tais, kurie jums iš tikrųjų rūpi.

2.3. PROTINGO VARTOTOJO SAMPRATA

Spartus patogių naudoti technologijų kūrimas ir tiesioginė prieiga prie informacijos šiandienius klientus pavertė protingais ir sąmoningais vartotojais. Palietus jutiklinį ekraną, atrandama vis daugiau galimybių, todėl vartotojų elgsena ir pageidavimai nuolat keičiasi.

Ką pagalvojate, išgirdę žodį vartoti? Tikriausiai pradedate galvoti apie maistą ir tai, ką valgote. Teisybės dėlei pasakytina, kad tai vištos, ne erelio žvilgsnis. Vartojimas yra daugiau nei vien tai, ką dedate į burną. Vartojimas yra tai, ką jūs darote su savo pinigais ir laiku. Jūsų pinigai perka maistą, pastogę, drabužius, žaidimus, automobilį, žinias, pensijas ir kt. Jūsų laikas praleidžiamas mokantis naujų įgūdžių ar vartojant naujausias dienos naujienas. Palaikyti šią pusiausvyrą tarp kūrimo ir vartojimo gali būti keblu. Teisingai išlaikytas balansas pagerina finansines galimybes.

Naujos technologijos keičia vartotojų elgseną. Technologijų dėka vartotojai tampa vis labiau informuoti, reiklesni ir įgyja daugiau galių. Apsiginklavę žiniomis, surinktomis iš daugybės šaltinių, jie pinigus naudoja prekėms ir paslaugoms, kurias laiko vertingomis, įsigyti. Jie nori bendrauti taip, kad būtų viskas būtų savo laiku ir savo vietoje, ir tai galioja viskam, ką jie perka, nepaisant to, kur, kada ir kaip jie tai daro. Svarbiausia – tinkamai ir laiku patenkinti poreikius. Trumpai tariant, šiandieniai vartotojai tampa protingesni. Kaip tokiais tapti kiekvienam iš mūsų?

Visų amžiaus grupių ir visų pasaulio šalių vartotojai spiečiasi į socialinę žiniasklaidą. Suprasti socialinę žiniasklaidą nebėra pasirinkimo reikalas – tai būtinybė, norint tapti protingu vartotoju. Medijos prisotintos tiek, kad kaip vartotojas turi tapti aktyvesnis: viena vertus tam, kad susitvarkytum su kasdien plūstančiu duomenų srautu, kita vertus, tam, kad priimtum pagrįstus sprendimus ir apsispręstum, ar tai, ką matai, yra reikšminga.

Kokie būdai geriausi kovoti su melagienomis ir informaciniams skaitmeniniams įgūdžiams ugdyti? Pastaraisiais metais daugėja melagingų žinių, o kartu – ir rekomendacijų, kaip su jomis tvarkytis. Kovai su dezinformacija reikalingus įgūdžius reikia išsiugdyti. Kiekvieno vartotojo užduotis – galvoti apie tai, kaip nuo paties šaltinio nepriklausantys išoriniai veiksniai, pavyzdžiui, autoriaus tapatybė, auditorija ir tikslas, gali subtiliai iškraipyti esmę. Taigi, norint kovoti su melagienomis, reikia daugiau dėmesio skirti smegenų mankštai, skaityti, stengiantis ne tik suprasti turinį, bet ir atskirti subtilias užuominas — kitaip tariant, kritiškai mąstyti apie tai, ką skaitote ir perkate.

Štai keletas rekomendacijų, kaip būti protingesniu vartotoju skaitmeniniame amžiuje:

1. Pradėkite nuo fakto, kad viskas gali egzistuoti ir egzistuoja internete

Tai reiškia, kad realus egzistuoja šalia padirbto, geras – greta blogo, legalus – kartu su neteisėtu. O kur dar daugybė tarpinių variantų! Internetas gali būti svajonių kupinas kambarys. O gali būti ir vieta, kurioje subtiliai atsispinti socialinio žvėries akys. Internetas gali būti pilnas progų, patogumų ir malonumų. Kartu jis gali būti nesvetinga vieta, kur tik ir tykoma ką nors apgauti, sukurstyti, demoralizuoti ir degraduoti. Pirkėjas turi saugotis milijoną kartų. Kuo labiau atpažinsite interneto dvilypumą, tuo akivaizdžiau jį pamatysite – kaip ir tai, koks internetas yra ir koks nėra.

2. Būkite patys sau tyrėjai

Techniškai kiekvienas žmogus gali būti „minties galiūnas“, tačiau tik nuo mūsų priklauso, ar nuspręsime šiems konkretiems asmenims suteikti pakankamai galių, kad jie iš tikrųjų gautų tą galiūno pjedestalą. Visi esame socialinių influencerių (nuomonės lyderių), asmenybių ar prekių ženklų, su kuriais norime tapatintis, kuriems leidžiame daryti įtaką savo mintims ar pirkimo pasirinkimams, sekėjai. Tai, kad jie skelbia informaciją internete, dar nereiškia, kad jie yra pagrįstos informacijos šaltinis – tarp to jokiu būdu negalima dėti lygybės ženklo. Viskas, ką vartojate internete, turėtų kelti klausimų, būti patikrinta ir pagrįsta faktais.

3. Galvokite, kaip naudojami jūsų duomenys

Kuo daugiau duomenų pateikiate internete – tuo tikslesnius reklaminius skelbimus jums rodo. Tačiau atminkite, kad interneto algoritmai naudojasi ne tik tuo, ką pateikiate apie save patys, bet ir kita privačia informacija, gaunama iš skirtingų šaltinių. Todėl gerai pagalvokite, prieš leisdami įvairioms internetinėms pramoginėms viktorinoms (pavyzdžiui, siūlančioms sužinoti, kaip atrodysite sulaukę 100 metų) pasiekti jūsų profilio informaciją, įskaitant jūsų gimimo datą, telefono numerį, vietą, draugų sąrašą, darbo vietą ir kt.

4. Apsaugokite save ir savo informaciją

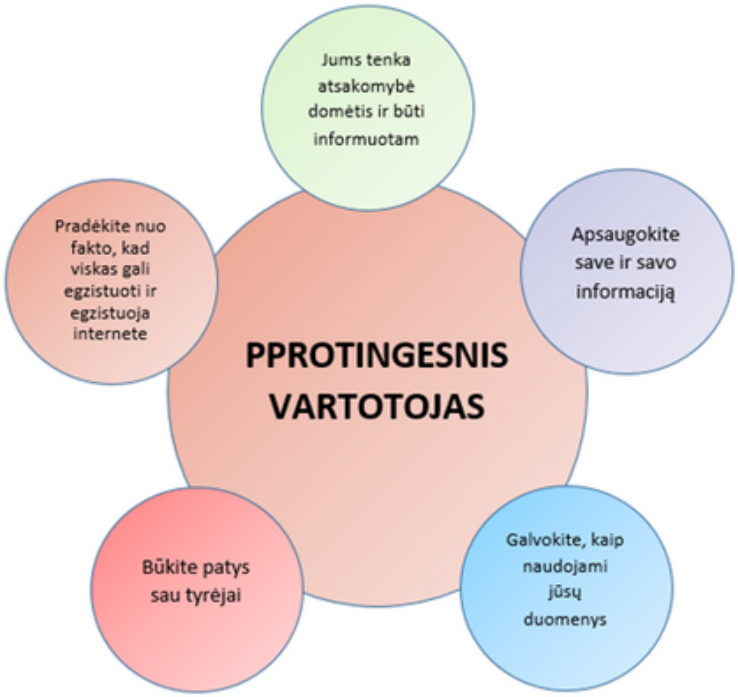
Dalijimasis informacija ar jos bendrinimas gali išprovokuoti įkyrius skelbimus, kuriuos algoritmai supranta kaip jums svarbius. Tačiau gali būti ir blogiau – šia informacija gali būti pasinaudota jumis manipuliuoti: pavyzdžiui, tam tikrai nuomonei kurti. Su jūsų vardu gali būti siejami pasiūlymai, kaip išleisti pinigus arba jūsų vardas naudojamas kaip rekomendacija dalykams, kurių galbūt pats nesuprantate iki galo arba apskritai nepalaikote.

5. Pareiga domėtis ir būti informuotam

Lengva pasakyti, kad nerūpi, kas vyksta, arba manyti, jog galima pasitikėti, kad kiti nuolat informuos apie interneto naudojimo, privatumo įstatymų ir platformos vartotojo susitarimų pakeitimus. Vis dėlto jei ir toliau naudojatės interneto privalumais, turite prisiimti tam tikrą atsakomybės dalį ir eiti dėl šių privalumų į kompromisą.

Šiuolaikinė visuomenė vis geriau informuota apie perkamus produktus ir paslaugas, o itin sumaniai konstruojama reklama ir rinkodara įtikina, kad mums reikia to deimantinio žiedo, naujausio telefono ar žaislo iš filmuko, kurį vaikai žiūri per televizorių. Pripažinus šią realybę, belieka ugdytis gerus informacijos vartojimo įpročius.

6 pav. Protingesnis vartotojas (šaltinis: projekto kūrėjų infografikas)

2.4. KRITINIO MĄSTYMO IR VERTINIMO METODIKOS

Interneto naudojimas daugeliui tapęs kasdiene veikla, tačiau kartais – tokia jau ta žmogiškoji prigimtis – nenustojame galvoti apie tai, o kuo gi grindžiama jame pateikiama informacija. Gyvename laikmetyje, kai informacija plačiai prieinama. Kaskart, kai kyla kokių klausimų, savaime suprantama, kur ieškoti atsakymo: reikia pasigūglinti (angl. Google it), o ne kviesti susirinkimą. Tai smarkiai skiriasi nuo to, kas buvo anksčiau, kai knygos tarnavo kaip pagrindinis informacijos šaltinis. Šiais laikais analizuojant mus supančią skaitmeninę informaciją, pagrindinis raktas į ją yra kritinis mąstymas.

Yra daug kritinio mąstymo apibrėžimų. Supaprastintai tariant, kritinis mąstymas reiškia gebėjimą galvoti savo galva. Kad galėtumėte kritiškai mąstyti, turite sugebėti:

1. Nagrinėti ir įvertinti informaciją bei argumentus,
2. Pamatyti modelius ir jų tarpusavio ryšius,
3. Išsiaiškinti ir kurti prasmingą informaciją.

Kritinio mąstymo įgūdžius turintis asmuo gali:

- Suprasti ryšius tarp idėjų,
- Nustatyti argumentų ir idėjų svarbą bei tinkamumą,
- Atpažinti, kurti ir vertinti argumentus,
- Nustatyti samprotavimų nenuoseklumą ir klaidas,
- Nuosekliai ir sistemingai spręsti problemas,
- Apsvarstyti savo prielaidų, įsitikinimų ir vertybių pagrindimą.

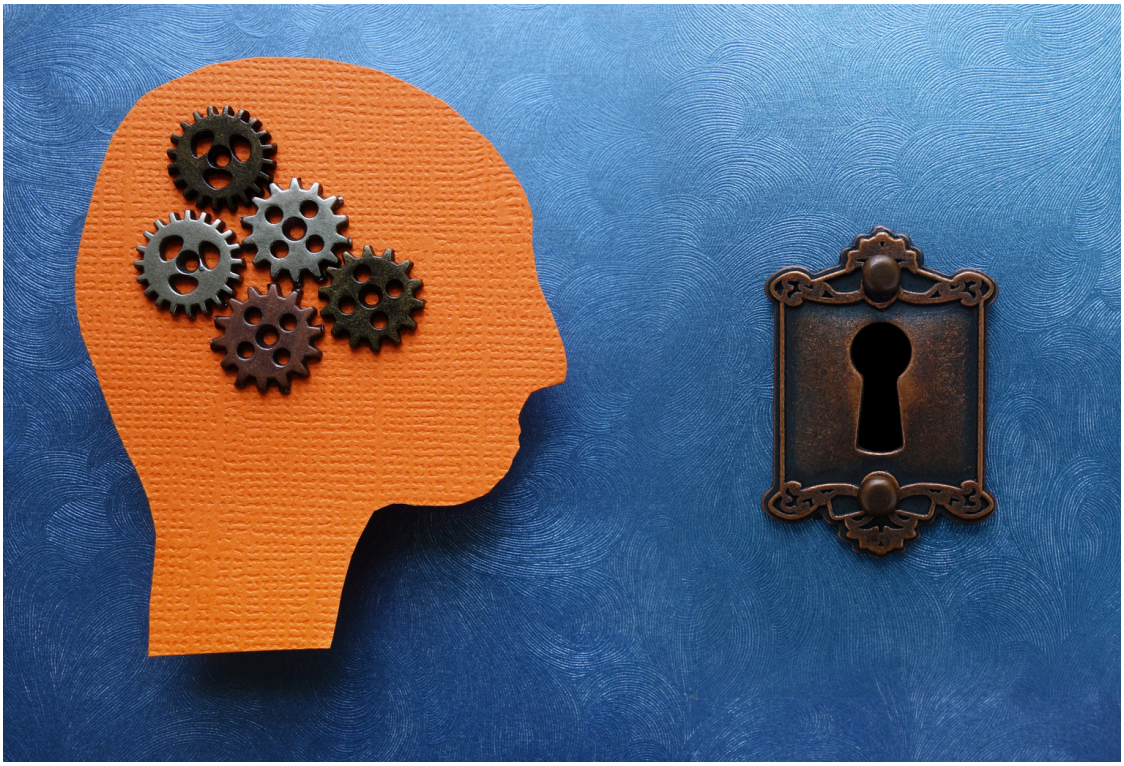
7 pav. Kritinio mąstymo įgūdžiai

Jūs tikriausiai jau turite kritinio mąstymo praktikos iš kitų gyvenimo sričių: pavyzdžiui, nusprendžiate, kurį telefoną, kompiuterį ar automobilį įsigyti, kur gyventi ar net ką vilkėti tam tikra proga. Kiekvienoje situacijoje tikriausiai darote ne tik tai, ką liepia kažkas kitas, bet ir priimate sprendimą remdamiesi daugybe veiksnių. Kritinių gebėjimų pritaikymas skaitmeniniams įgūdžiams reiškia panaudoti savo sugebėjimus surasti, įvertinti, valdyti, prižiūrėti, tvarkyti skaitmeninę informaciją ir ja dalintis. Be to, tai yra gebėjimas interpretuoti skaitmeninę informaciją akademiniais ir profesiniais tikslais ir peržiūrėti, analizuoti ir pateikti ją skirtingose aplinkose. Kritinis informacijos vertinimas atliekamas atsižvelgiant į jos kilmę, aktualumą, vertę ir patikimumą. Jis susijęs su autorių teisėmis ir atviromis alternatyvomis, pvz., supratimu, kaip veikia kūrybinės draugijos; su gebėjimu atpažinti skaitmeninius kūrinius skirtinguose kontekstuose.

Vienas iš svarbiausių būdų būti internete – tai gebėjimas kritiškai suvokti, iš kur gaunamas turinys ir kas jį sukūrė. Turėtumėte mokėti užduoti klausimus, kurie padėtų geriau suprasti kontekstą.

Kalbant apie svarbiausius įgūdžius, būtina sugebėti rinkti, valdyti skaitmeninius duomenis, juos pasiekti ir naudoti skaičiuoklėse, duomenų bazėse bei kitų formatų ištekliuose, taip pat interpretuoti duomenis, gaunamus vykdant užklausas, duomenų analizes ir ataskaitas. Tai ir yra jūsų duomenų raštingumo bei asmeninių duomenų saugumo praktikos pavyzdžiai.

Duomenų raštingumas apima supratimą, kaip duomenys naudojami profesiniame ir viešajame gyvenime; kokios yra teisinės, etinės ir saugumo rekomendacijos, taikomos duomenų rinkimui ir naudojimui; kaip veikia algoritmai, galų gale – kaip gali būti renkami ir naudojami asmens duomenys. Jums nereikia būti duomenų ekspertu ar profesionalu, tačiau turite žinoti apie tokių taisyklių egzistavimą ir pavojus, kurių gali kilti tinkamai jų nesilaikant.

Kitas svarbus veiksnys – gebėjimas kritiškai priimti įvairiose skaitmeninėse medijose, įskaitant tekstą, grafiką, garso ir vaizdo įrašus bei animaciją, publikuojamus pranešimus, į juos reaguoti, kruopščiai atsirinkti, papildomai redaguoti bei keisti jų paskirtį, atiduodant deramą pripažinimą kūrėjams. Kritinis informacijos vertinimas galioja ir žiniasklaidos pranešimų kilmės šaltiniui bei tikslui. Būtina ugdytis supratimą apie skaitmeninę žiniasklaidą kaip socialinę, politinę ir švietimo priemonę, o jos gamybą suvokti kaip techninę praktiką.

Vertinant skaitmeninį turinį, ieškoma geriausių jo pavyzdžių. Pavyzdžiui, nesinori turinio, kuris yra tiesiog elektroninė vadovėlio versija be jokios pridėtinės vertės. Tačiau tam, kad skaitmeninis raštingumas kaip skaitmeninio turinio paieškos, įvertinimas, naudojimas ir kūrimas prasmingais ir atsakingais būdais taptų pratiškai pritaikomas, reikalingi mąstymo įgūdžiai ir techniniai sugebėjimai.

Reikia turėti omenyje, kad ieškant kokybiško skaitmeninio turinio, verta taikyti įvairias strategijas. Naudodamiesi keliomis paieškos programomis, išvengsite asmeninių filtrų „burbulo“. O naudodami rašytinius, vaizdo ir garso išteklius, galėsite naršyti informaciją įvairiais pjūviais ir taip susirinksite įvairių duomenų. Vėliau galėsite įvertinti, kiek jie atitinka jūsų reikalavimus.

Ne mažiau svarbu, kad prieš pradėdami atitinkamo skaitmeninio turinio paiešką, gerai apsvarstytumėte užklausos klausimą, į kurį ieškote atsakymo, arba nagrinėjamą temą. Įsivertinkite, kokios informacijos jau turite, o kokios dar reikia, pvz., apžvalgų, išsamių analizių/tyrimų. Sudarykite sąrašą, kiek informacijos trūksta, kokios žinių spragos žioji.

Dabartiniame skaitmeniniame amžiuje kiekvienas savo svetainėse, socialinės žiniasklaidos platformose ir kituose internetiniuose forumuose gali platinti bet kokią informaciją. Deja, tie, kurie tuo pat metu tos informacijos ieško, dažniausiai netikrina jos tikrumo. Todėl propaganda ir melagienos dažnai suprantamos kaip tiesa, todėl kyla problemų priimant sprendimus. Vieno informacijos tikrinimo standarto nėra

Kaip efektyviai ieškoti skaitmeninio turinio? Geresnių rezultatų galima tikėtis naudojant tikslius raktinius žodžius ir paieškos strategijas. Galvojant apie užklausos ar temos raktinius žodžius, reikia įtraukti ir sinonimus. Verta panagrinėti žodynus ir tezaurą, kurie praverčia sudarant raktinių žodžių sąrašą. Priklausomai nuo klausimo ar temos, kuria norite gauti informacijos, pasirinkite tinkamiausią paieškos šaltinį, pavyzdžiui, paieškos programą (-as) ir (ar) internetines duomenų bazes. Bandykite naudoti įvairius raktinius žodžius ir paieškos metodus, kad išplėstumėte ar susiaurintumėte paiešką.

Paieškos internete būdai:

Išimkite žodžius iš paieškos	įdėkite brūkšnelį (-) prieš žodį, kurį norite palikti. Pvz., jaguaro greitis - automobilis.
Ieškokite tikslios atitikties	Ieškokite tikslios atitikties: įdėkite žodį ar frazę į kabutes. Pvz., „aukščiausias pastatas“.
Ieškokite skaičių diapazone	Ieškokite skaičių diapazone: įrašykite du taškus (..) tarp dviejų skaičių. Pvz., fotoaparatas 50 € .. 100 €.
Sujunkite paieškas	Sujunkite paieškas: tarp kiekvienos paieškos užklausos įterpkite „OR“. Pvz., maratonas OR lenktynės.
Ieškokite konkrečios svetainės	Ieškokite konkrečios svetainės: prieš svetainę ar domeną įterpkite „site:“. Pvz., site: youtube.com arba site: .gov.
Ieškokite susijusių svetainių	Ieškokite susijusių svetainių: Prieš žinomą žiniatinklio adresą įterpkite „related:“. Pvz., related: time.com.

Dauguma informacijos internete atsirado ne be priežasties. Įmonės ir rašytojai, patalpinę informaciją internete, tikriausiai bandė skaitytojams ką nors parduoti. Dalis turinio kūrėjų yra propagandistai, norintys paveikti skaitytojo mąstymo būdą. Kritinis mąstymas padeda apmąstyti problemas ir pritaikyti teisingą informaciją priimant sprendimus. Svarbu, kad skaitmeninis amžius išmokytų atskirti faktinę ir netikrą informaciją. Be to, gerai, kad informacija gaunama iš įvairių internetinių ir neinternetinių šaltinių – svarbiausia, kad ji būtų tiksli ir pakankamai pagrįsta faktais.

Klausti visada yra gerai. Tai daro mus geresniais mokiniais ir mąstytojais. Kritiški klausimai reiškia gilinimąsi į klausimą, o ne elementarų klausinėjimą kas, kur, kada, kaip ir kodėl. Užuot to klausus, verta užduoti daugiau aprašomųjų klausimų: pavyzdžiui, tokių kaip „Kam tai naudinga?“, „Kas trukdo veikti?“, „Kodėl tai tęsėsi taip ilgai?“ arba „Kaip tai pakeisti į gera?“.

Kaip sako Jesse R. Sparksas, turime išsiugdyti skaitmeninio informacinio raštingumo įgūdžius, reikalingus informacijos teisingumui, aktualumui, patikimumui ir argumentų kokybei įvertinti, kad galėtume efektyviai mokytis, spręsti problemas ir priimti sprendimus šiuolaikiniame pasaulyje.

2.5. KULTŪRINIS SUVOKIMAS IR SOCIALINIS SUPRATIMAS

Skaitmeninės technologijos labai pakeitė kultūros sritį. Jos tiesiog persmelkė mūsų gyvenimus: dabar galima apsipirkti, tvarkyti banko reikalus, bendrauti, socializuotis, naršyti ir bendradarbiauti su žmonėmis išmaniajame telefone ar įrenginyje. Šia požiūriu verta žinoti, kad skaitmeninė kultūra yra susijusi ne tik su analoginių terminų skaitmeninimu. Skaitmeninė kultūra – tai labai dinamiška erdvė, kurioje vienu metu egzistuoja įvairūs daugialypės terpės moduliai, kryžminė medija, transmedija, papildytoji realybė ir virtualioji realybė. Ir dar joje gali tykoti įvairios rizikos bei pavojai.

Naujosios technologijos pakeitė erdvę, laiką, santykius ir komunikacijos tipus, kurie tebeegzistuoja kartu su kitomis kultūrinėmis žinių sritimis. Akivaizdu, kad naujosios technologijos – tai didelis pranašumas, kai kalbama apie prieigą prie kultūros: skaitmeniniame amžiuje vartotojams prieinama kur kas daugiau kultūrinių pasiūlymų, nei jie buvo įpratę gauti.

Skaitmeninė kultūra reiškia žmonių, sąveikaujančių skaitmeniniuose tinkluose, žinias, įsitikinimus ir praktikas. Visa tai kartu paėmus gali perkurti materialaus pasaulio kultūras arba sukurti naujas kultūrines mintis ir praktikas, prieinamas skaitmeniniuose tinkluose. Skaitmeninė kultūra yra internetas, transhumanizmas, dirbtinis intelektas, kibernetinė etika, saugumas, privatumas ir politika. Kartu ji yra ir įsilaužimai, socialinė inžinerija bei šiuolaikinė psichologija (Digital Culturist, 2015).

Naujosios technologijos pakeitė erdvę, laiką, santykius ir komunikacijos tipus, kurie tebeegzistuoja kartu su kitomis kultūrinėmis žinių sritimis. Akivaizdu, kad naujosios technologijos – tai didelis pranašumas, kai kalbama apie prieigą prie kultūros: skaitmeniniame amžiuje vartotojams prieinama kur kas daugiau kultūrinių pasiūlymų, nei jie buvo įpratę gauti. Skaitmeninė kultūra reiškia žmonių, sąveikaujančių skaitmeniniuose tinkluose, žinias, įsitikinimus ir praktikas. Visa tai kartu paėmus gali perkurti materialaus pasaulio kultūras arba sukurti naujas kultūrines mintis ir praktikas, prieinamas skaitmeniniuose tinkluose. Skaitmeninė kultūra yra internetas, transhumanizmas, dirbtinis intelektas, kibernetinė etika, saugumas, privatumas ir politika. Kartu ji yra ir įsilaužimai, socialinė inžinerija bei šiuolaikinė psichologija (Digital Culturist, 2015).

Šiandieninė visuomenė, dažnai vadinama gyvenančia informacinio amžiaus laikais, pasižymi sparčia komunikacijos ir informacijos išteklių plėtra.

Kultūrinis ir socialinis supratimas skaitmeniniam raštingumui suteikia kalbą ir kontekstą. Be abejo, kultūrinį ir socialinį supratimą svarbu plėsti tam, kad žmonės galėtų įnešti ne tik socialinį ir kultūrinį, bet ir politinį, ekonominį bei intelektinį savo indėlį. Tenka pripažinti, kad tam tikra socialinė, kultūrinė ir istorinė įtaka formuoja visų mūsų supratimą ir mokymąsi.

Kaip keičiasi kultūra, kai tam tikros veiklos persikelia į internetą? Ar dabarties kultūrinius įsitikinimus ir lūkesčius įmanoma perkelti į kitą realybę? Apie informaciją ir komunikaciją dažniausiai mąstoma techniškai ir instrumentiškai – kaip apie duomenis ir jų perdavimą. Tačiau informacija ir komunikacija yra ir socialiniai reiškiniai.

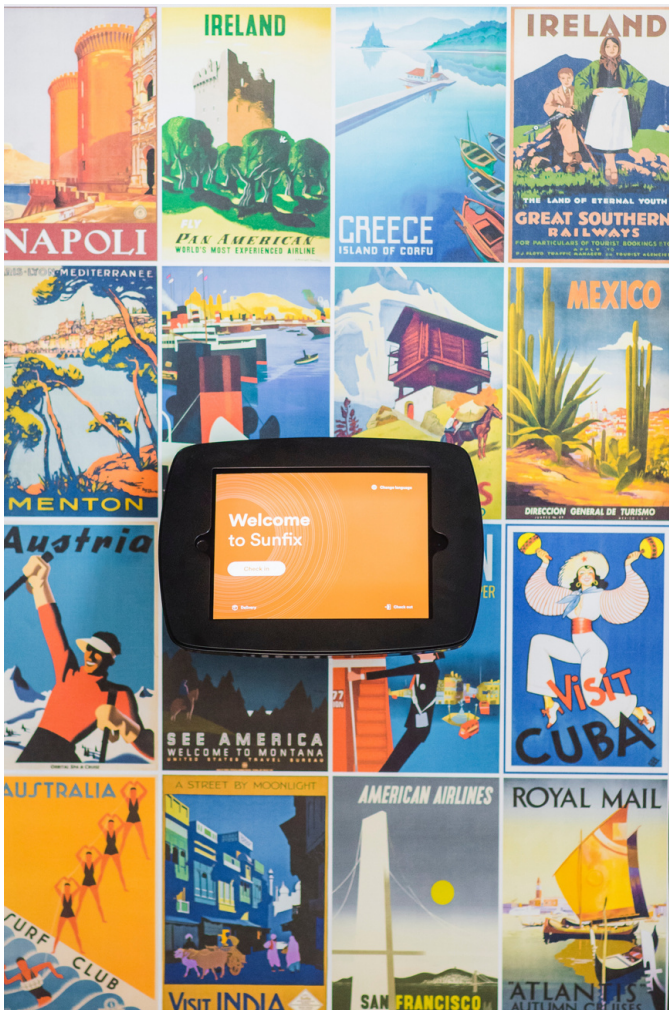

Technologijų sklaida veikia ne tik socialinių klasių statusą, bet ir jų formavimąsi, susiskaldymą ir visus kitus aspektus, kuriuos kiekviena šių klasių laiko svarbiais. Daugelis žmonių vis mažiau supranta, kokiai socialinei klasei priklauso, nes skaitmeninės kultūros maišo kapitalo rūšis. Aiškaus susitapatinimo ar apskritai susigaudymo nebuvimas nesumažina klasių hierarchijos reikšmės, nes skaitmeninėje erdvėje turinys skirstomas pagal kitokius aspektus, nei klasės ir darbuotojų problemos – mažai kam rūpi socialinių klasių skaitmeninės sanglaudos trūkumas.

Skaitmeninė kultūra ir technologijos suformavo naujas socialinių klasių teorines kategorijas, įskaitant nematerialųjį darbą, skaitmeninį darbą, informacinį ir kultūrinį darbą, „laisvai samdomo darbo sampratą naujosios ekonomikos sąlygomis, taip pat vis populiarėjančias socialinio fabriko sampratas“ (Qiu, 2018 m.).

Kuriant pasaulinę internetinę kultūrą per naująją mediją, daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama radikaliems pokyčiams, priimamiems laikantis demokratinių taisyklių ir principų. Skaitmeninės technologijos, daugiausia taikomos internetinėje erdvėje, suteikia daugybės naujų sąveikos formų galimybę. Vis dažniau šioms sąveikoms tarpininkauja įvairūs įvaizdinimo būdai, įskaitant vaizdus ir garsus. Norint iššifruoti šiuos multimodalinius tekstus, reikia suprasti kūrinius supančias socialines ir kultūrines praktikas.

Kultūrinės epochos skiriamos pagal naudojamas komunikacijos technologijas. Žodinėje kultūroje žinių perdavimas galėjo vykti tik bendraujant tiesiogiai. Rašytinėje kultūroje tam tikros žinios ar konkretaus žmogaus prisiminimai jau galėjo būti išsaugoti – užrašytą žinią galima perduoti eteryje, įrašyti ir išsaugoti ateičiai. Spauda ir transliavimo kultūra leido masiškai platinti pranešimus iš centralizuotų šaltinių. Na, o šiais laikais galime kalbėti apie tokias sąvokas kaip skaitmeninė kultūra, internetas ir dalyvavimo jame pobūdis, konvergencija, aplinkos intelektas ir kt.

Komunikacijos technologijų poveikis kultūrai yra svarbus, nes jų naudojimas gali pakeisti kultūros ir komunikacijos modelių esmę. Ir nors skaitmeninės priemonės padidina galimybes, paradoksalu, tačiau eksponentinis turinio pasiūlos iš viso pasaulio augimas kartais turi priešingą efektą: atsiranda perpildymas, trukdantis sutelkti dėmesį.

Vadovaudamiesi tuo, kas pasakyta, pagalvokite:

1. Kaip skaitmeninių piliečių įgūdžiai gerina jų bendravimo stilių ir gebėjimus naudotis naująja medija?

2. Kokia autentiška internetinė patirtis, įgyta naudojantis naująja medija, prisideda prie bendravimo stiliaus ir gebėjimų tobulėjimo?

3. Kaip skaitmeniniai piliečiai komunikuoja ir kokių gebėjimų įgyja, taikydami naujosios medijos modelius?

4. Koks bendravimo stiliaus naujojoje medijoje ir su tuo susijusių gebėjimų poveikis?

Kiekvienas gali aktyviai konstruoti savo žinių bokštą, o ne vien kaip puodynė pasyviai priimti informaciją. Tokioje konstruktyvistinėje aplinkoje naujoji medija skaitmeniniams piliečiams suteikia galimybes dirbti su sudėtingiausiais pasauliniais projektais.

2.6. VIRTUALIOS TAPATYBĖS KŪRIMAS, VALDYMAS IR PADARINIAI

Tapatybė iš esmės yra tai, kas mes esame ir kuo prisistatome internetiniame tinklaraštyje, tinklalapyje ar socialinių tinklų svetainėje, kad sudarytume tam tikrą įspūdį. Tam reikia tikslingai parinkto teksto, paveikslėlių, grafikos ir garso įrašų. Tai daroma neatsitiktinai – internetinis pasaulis reikalauja įsirašyti, kad egzistuotum. Taigi, profiliai suteikia galimybę susidaryti tam tikrą įspūdį per kalbą, vaizdus ir mediją.

2018 m. Davose vykusiame Pasaulio ekonomikos forumo metiniame susitikime buvo sutarta dėl pirminių penkių elementų rinkinio, kurį turi atitikti gera tapatybė:

1. Atitinka paskirtį. Gera skaitmeninė tapatybė sukuria pasitikėjimą, kad asmuo iš tikrųjų yra tas, kuo dedasi esąs, suteikia jam galimybę naudotis savo teisėmis ir laisvėmis ir (ar) teisėtai pagrįsti savo teisę į prieigą prie paslaugų;
2. Įtraukia. Įtraukioji tapatybė suteikia galimybę visiems norintiems susikurti ir naudoti skaitmeninę tapatybę, išvengiant tiek diskriminavimo dėl savo tapatybės duomenų, tiek galimybės būti neprileistiems prie autentifikavimo procesų;
3. Naudinga. Naudinga skaitmeninė tapatybė suteikia prieigą prie daugybės naudingų paslaugų ir sąveikų, tokią tapatybę lengva nustatyti ir ja naudotis;
4. Siūlo pasirinkti. Asmenys gali pasirinkti, kada matys, kaip sistemos naudoja jų duomenis, taip pat ir tai, kokiais duomenimis, su kuo ir kiek laiko dalinsis bendraudami;
5. Saugi. Saugumas apima asmenų, organizacijų, įrenginių ir infrastruktūros apsaugą nuo tapatybės vagystės, neteisėto dalijimosi duomenimis ir žmogaus teisių pažeidimų.

Figure 8. Five elements of good identity (Source: Own elaboration)

Šaltinis: Insight Report - Identity in a Digital World A new chapter in the social contract. World Economic Forum (Sep 2018)
http://www3.weforum.org/docs/WEF_INSIGHT_REPORT_Digital%20Identity.pdf

Jei įvestumėte į „Google“ savo vardą, ką rastumėte? Turint omenyje, kad tapatybė internete nėra tokia pati, kaip tapatybė realiame pasaulyje, nes asmens savybės internete skiriasi nuo turimų fiziniame pasaulyje?

Kalbame apie skaitmeninio pėdsako idėją. Skaitmeninis pėdsakas reiškia asmeninės ir profesinės informacijos pėdsakus, paliktus internetiniuose tinkluose – tiek tyčia, tiek netyčia. Kartais galima išgirsti patarimų neskelbti nieko, ko nenorite, kad kas nors matytų. Įžvalgu. Tačiau taip pat pagalvokite, ką norėtumėte parodyti ateities kartoms.

Iš esmės, skelbiant medžiagą internete, atsisakoma jos kontrolės, todėl norisi būti tikram, kad ji nepakenks reputacijai ar patikimumui. Net vėliau nusprendus šią medžiagą ištrinti, nėra jokios garantijos, kad jos kas nors nenukopijavo ar nepasidalino be skelbėjo žinios. Deja, yra žmonių, kurie mėgaujasi patyčiomis iš kitų skaitmeninėje erdvėje arba kurie pasinaudoja kitais asmenimis, jei tik pasitaiko proga.

Ką reikia žinoti apie internetinės tapatybės kūrimo ir apsaugos procedūrą ieškantiems darbo?

Yra daugybė būdų, kaip naudotis internetine socialine žiniasklaida ieškant darbo, įskaitant:

1. Socialinių tinklų svetaines, tokias kaip „Facebook“, „Twitter“ ir „LinkedIn“;
2. Dalyvavimą internetiniuose forumuose ir diskusijose;
3. Asmeninio tinklaraščio kūrimą.

Dalyvaujant socialiniuose tinkluose visada pravartu save pateikti profesionaliai. Taip pat svarbu saugoti savo asmeninę informaciją.

Keli pagrindiniai patarimai, kuriuos reikia atsiminti būnant prisijungus:

1. Internetas yra vieša erdvė. Skelbdami asmeninę informaciją internete, atsisakote savo teisės į privatumą;
2. Internetinis turinys gali būti nuolatinis – kas ieško, tas jį randa, tad informacija gali pasiekti daug žmonių, taip pat atskleisti jūsų buvimo vietą;
3. Teikdami informaciją, įsitikinkite, kad žinote, kaip ji bus naudojama;
4. Neskelbtiną ar konfidencialią informaciją pateikite tik saugiose svetainėse;
5. Protingai naudokitės socialiniais tinklais; pritaikykite savo privatumo nustatymus pagal savo poreikius;
6. Nepaisant visų persergėjimų, nebijokite jungtis prie interneto ir bendrauti!

Kas yra profesinė tapatybė?

Šių dienų darbdaviai nori sužinoti, ką jie pasamdė. Daugelis jų tikrina potencialių darbuotojų socialinę mediją. Socialinių tinklų svetainės – geras būdas skleisti informaciją savo pomėgius, įgūdžius ir darbo poreikį. Remiantis 2017 m. apklausa, 70 proc. darbdavių naudoja socialinę mediją, norėdami patikrinti kandidatus, prieš priimdami juos į darbą. Be to, 69 proc. darbdavių, norėdami patikrinti kandidatus, naudoja internetines paieškos sistemas, tokias kaip „Google“, „Yahoo“ ir „Bing“. Tad kurkite ir tvarkykite savo viešus internetinius profilius taip, kad potencialūs darbdaviai juose rastų teigiamos ir profesionalios informacijos – tai ypač svarbu, kai ieškote darbo.

„Facebook“, „LinkedIn“, „Twitter“, „Pinterest“ (ir visos kitos internetinės bendruomenės) gali būti puikūs įrankiai tinklams kurti, informaciniams ištekliams ieškoti, asmeniniams ar profesiniams interesams viešinti, tačiau tik tuo atveju, jei jie naudojami protingai ir sąmoningai. Pirmasis įspūdis susiformuoja dar net fiziškai nesusitikus. Posakis „reputacija bėga pirma“ turi pagrindo – įspūdis apie asmens reputaciją šiandien dažnai susidaromas internete pirmiau, negu įvyksta asmeninis susitikimas ir pokalbis.

Nepamirškite, kad internetinės reputacijos valdymas yra viena iš tų sričių, kuria reikia pradėti rūpintis gerokai anksčiau, nei jos iš tikrųjų prireikia.

5 populiariausi patarimai ir gudrybės

1. Pasigūgklinkite apie save. Gali pasirodyti tuščias laiko švaistymas, bet šiuo atveju turite pasiteisinimą – jums reikia žinoti, ką žmonės mato, kai ieško informacijos apie jus;

2. Ištrinkite tai, ko nenaudojate. Suraskite visus senus savo profilius, visas nenaudojamas paskyras, ir be gailesčio juos ištrinkite;

3. Atminkite, kad „Google“ paieškos rezultatų yra daugiau nei vienas puslapis. Perverskite kaip įmanoma daugiau paieškos puslapių, kad nepraleistumėte ko nors svarbaus;

4. Atlikite generalinį savo istorijos valymą. Tai užtruks, bet verta: eikite per savo „Twitter“, „Instagram“, „Facebook“ paskyras ir patikrinkite kiekvieną įrašą. Ištrinkite viską, kas gali jus pateikti ne kokioje šviesoje;

5. Atsikratykite įrodymų. Pašalinkite visas nuotraukas, kuriose ne kaip atrodote, ir paprašykite draugų padaryti tą patį.

Kas toliau?

Pagalvokite, ką skelbiate. Štai sugaišote marias laiko, valydami savo skaitmeninius pėdsakus. Nepaleiskite viso gerojo įdirbio niekais, grįždami prie senų įpročių ir akylai vertinkite turinį, kuriuo dalinatės viešai.

Susiveržk diržus

Tokiose platformose kaip „Facebook“ būtinai sugriežtinkite saugumo nustatymus, kad jus galėtų matyti tik draugai.

Būkite atsargūs, paspausdami mygtuką „Pridėti“

Visi mes mėgstame naujus „Facebook“ draugus ar sekėjus „Twitter“, tačiau reikia būti atsargiems. Kartais neprotinga į savo socialinės medijos ratą įtraukti kolegų ar dėstytojų. Visada geriau išsaugoti savo privatų gyvenimą.

Kurkite šaunų turinį

Skelbkite tai, kas leidžia jums gerai atrodyti ir tampa vertinga jūsų skaitmeninio pėdsako dalimi. Jei jūsų viršininkas naudojasi „Facebook“, tegul pamato nuotraukų albumą iš jūsų savanorystės bendruomenėje. Jei socialiniais tinklais dar nesinaudojate – profesionalams skirtas „LinkedIn“ yra puikus būdas pademonstruoti viską, ką šaunaus veikiate. Profilis šiame socialiniame tinkle gali atstoti internetinį CV.

3 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

SVARBIAUSIŲ MEDIJŲ RAŠTINGUMO PRIEMONIŲ APŽVALGA

3.1. PAGRINDINĖS PROGRAMINĖS ĮRANGOS IR KOMUNIKACIJOS PRIEMONĖS

Pagrindinę programinę įrangą ir kompiuterines programas, leidžiančias vartotojui kompiuteriu atlikti daugumą įprastų užduočių, galima suskirstyti į dvi grupes: nemokamą ir mokamą. Norėtųsi, kad visa programinė įranga būtų nemokama, tačiau mokami ir licenciniai produktai turi savų privalumų: pvz., nuolatinį programinį palaikymą, daugiau papildomų įrankių ir galimybių. Dauguma mokamos licencijuotos programinės įrangos taip pat suteikia nemokamų versijų, tačiau jos yra riboto naudojimo ir paprastai skirtos tik asmeniniam naudojimui.

Toliau pateikiamas dažniausiai pasitaikančių užduočių, kurias galima išspręsti naudojant nemokamą arba mokamą programinę įrangą, sąrašas. Jis apima daugumą įrankių, kurių išmanymo paprastai reikalauja darbdaviai.

Taip pat pateikiama nuorodų į alternatyvius įrankius internete, nes daugelį užduočių galima išspręsti naudojant debesų sprendimus, ypač, kai skaitmeninimas sparčiai juda debesų kompiuterijos link. Asmeniniai prietaisai tampa panašesni į galinius įtaisus, kuriais galima pasiekti nuotolinius ir galingus įrenginius, ir atvaizduoti rezultatus. Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma įrankių ir programų turi savo alternatyvias versijas, skirtas išmaniesiems telefonams – jas galima atsisiųsti iš programėlių parduotuvių.

Pagrindinės nemokamos ir pagalbinės programinės įrangos sąrašas

Užduotis/ paskirtis	**Nemokamas (įdiegimas)**	**Mokamas/alternatyvus (įdiegimas)**	**Interneto prieiga ir naudojimas prisijungus**
Prieiga prie interneto	Chrome, Firefox, Opera	Google News (app)	NETAIKOMA
Informacijos paieška	Google, Yahoo, Bing, Yandex	Duckduckgo	Quora, Wikipedia
Prieiga prie el. pašto paskyrų ir jų kūrimas	Thunderbird	Microsoft Outlook	Gmail
Bendradarbiavimas ir bendravimas	Skype, Telegram, Viber	Slack, Zoom	Trello, Asana
Redaguoti dokumentus, išsaugoti ir peržiūrėti PDF	OpenOffice (Writer)	Microsoft Word	Google Docs
Skaičiavimai, lentelių ir diagramų braižymas	OpenOffice (Calc)	Microsoft Excel	Google Sheets, Infogram.com
Kompiuterio apsauga nuo virusų	Avast, Avira	ESET Antivirus	Eset online scanner
Nuotraukų redagavimas	GIMP	Photoshop	Snappa.com, Canva.com
Grotuvas	VLC	Vimeo.com	Youtube.com
Slaptažodžių saugumas ir valdymas	LastPass (for individuals)	1password, Bitwarden	NETAIKOMA
Saugaus naršymo įrankiai (VPN)	Opera built-in VPN	Nord VPN, Express VPN	NETAIKOMA

Kituose skyriuose gilinsimės į tam tikras pagrindines priemones ir programinę įrangą.

3.2. PAIEŠKOS SISTEMOS

Paieškos sistema yra svetainė, per kurią vartotojai gali ieškoti interneto turinio, naudodami raktinius žodžius. Kiekviena paieškos sistema veikia panašiai.

Jei eisite į paieškos sistemos pagrindinį puslapį, rasite vieną langelį. Tiesiog į tą langelį įrašote viską, ko norite ieškoti. Paieškos sistemos yra puikus būdas rasti rūpimos informacijos internete. Atidžiai ieškodami galite rasti patikimos ir teisingos informacijos. Turint omenyje internete prieinamo turinio įvairovę ir didžiulį informacijos kiekį, rasti tinkamos informacijos gali būti ypač sudėtinga.

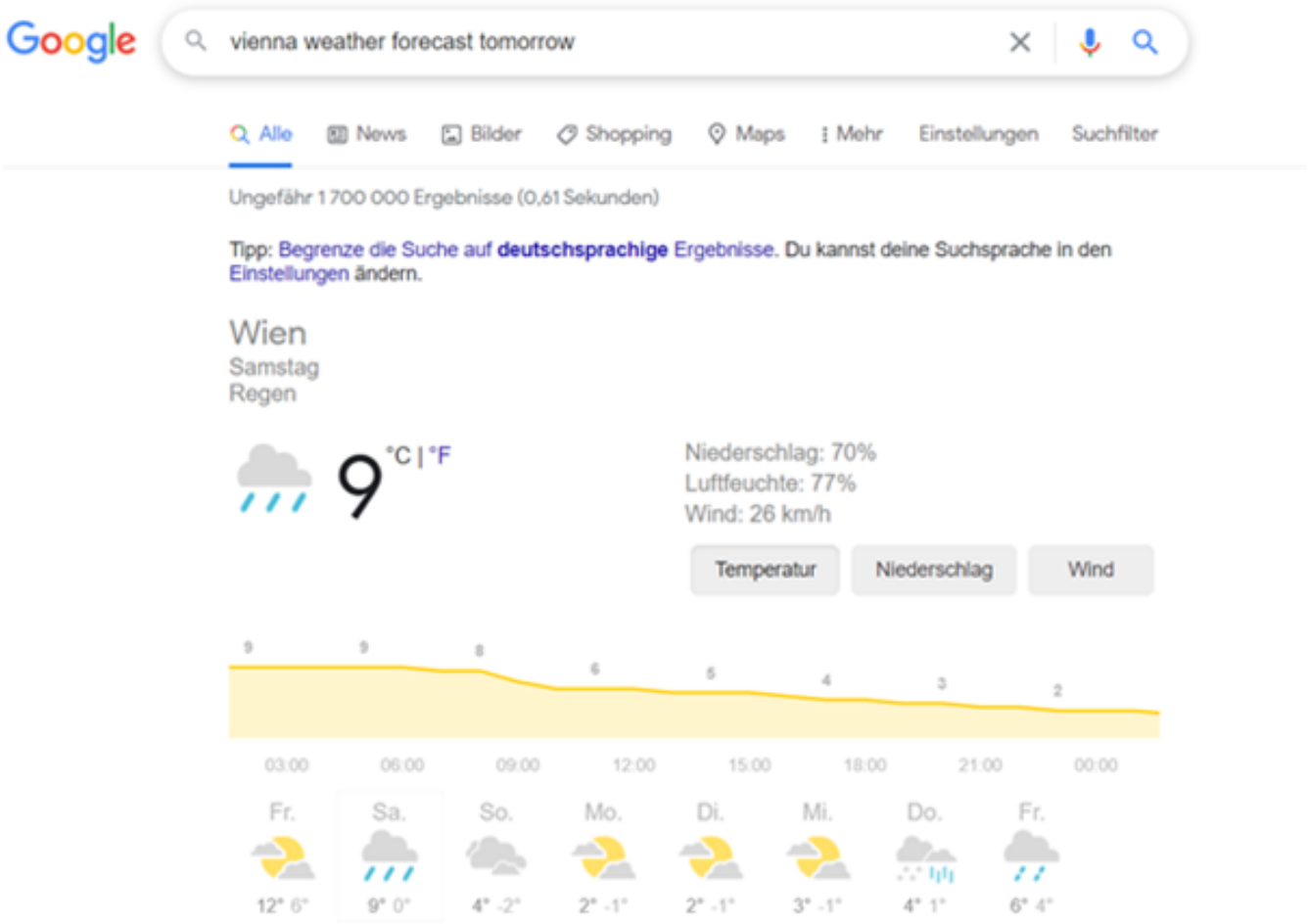

Raktiniai paieškos žodžiai

Raktinius žodžius, vedamus į paieškos langelį, reikia gerai apgalvoti. Jie turi būti aktualūs. Pvz., norint sužinoti, kokia orų prognozė rytojui, galima įvesti raktinius žodžius „Vienos orų prognozė rytoj“, ir pasirodys aktualiausi paieškos rezultatai.

Būtina pagalvoti ir apie naudojamų raktinių žodžių skaičių. Jei naudojama per mažai raktinių žodžių, galima gauti per daug rezultatų, ir jie visi nebus svarbūs. Jei naudojama per daug raktinių žodžių, gali nebūti apskritai jokių rezultatų. Norint sukonkretinti paiešką, verta žodžių derinį paimti į kabutes – tai leis rasti tikslią frazę.

9 pav. Paieškos pavyzdys: „Vienos orų prognozė rytoj“ (šaltinis – „Google“)

Jei prieš žodį pridėsite minuso simbolį (-), bus pašalinti puslapiai, kuriuose yra šis žodis. Pvz., „Romos imperatoriai -Cezaris“ ieškos puslapių, kuriuose yra „Romos“ ir „Imperatoriai“, bet ne „Cezaris“.

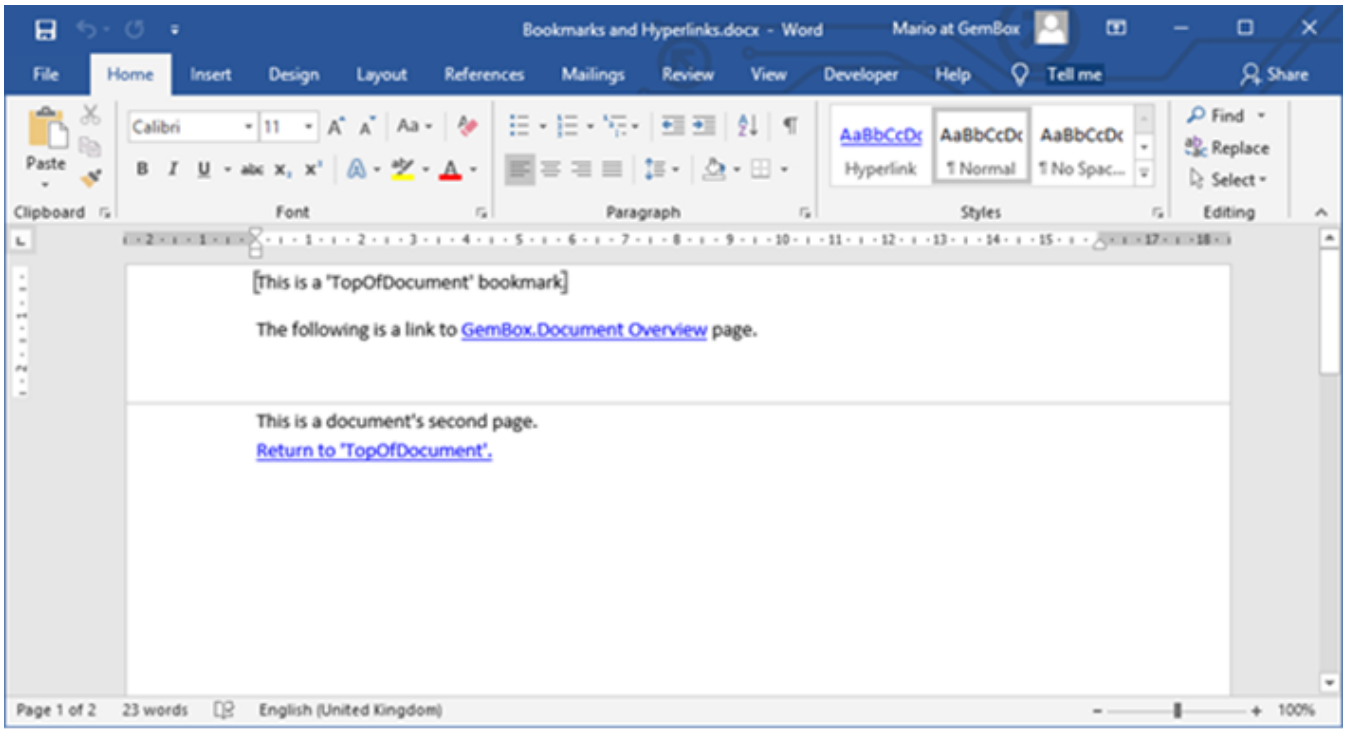
Kas yra URL?

Kiekviena svetainė turi savo internetinį adresą, vadinamą URL. Angliškai jis reiškia Uniform Resource Locator. Kai žiūrite puslapį žiniatinklyje, URL rodomas kaip ilgas užrašas adreso juostoje, naršyklės viršuje.

Yra dar keli paieškos internete būdai:

1. Galima eiti tiesiai į tinklalapį, žinant tikslią jo vietą: pvz., norite aplankyti įmonės, į kurią kreipiatės dėl darbo, svetainę ir žinote tikslų jos svetainės adresą;
2. Hiperteksto nuoroda, gaunama iš tinklalapio, pateikia gatavas asociacijas su kitais puslapiais, kuriuose, jų autorių nuomone, yra tinkamos informacijos.

10 pav. Žymės ir hipersaitai (šaltinis – projekto autorių medžiaga)

Peradresavimo paslauga „Narrowcast“ gali specialiai parodyti tokius puslapius, kurie geriausiai atitinka vartotojo profilį.

Kaip žinia, „Google“ – pati garsiausia internetinė paieškos sistema pasaulyje, tačiau yra daugybė jos pakaitalų. Kai kurios šių alternatyvių paieškos sistemų yra pakankamai populiarios, tik, lyginant su „Google“, tokios neatrodo Tačiau jei nepageidaujate aukoti privatumo vardan patogumo arba turite specifinių paieškos poreikių, yra keletas alternatyvų, kurios siūlo tinkamesnį paieškos būdą. Žinodami konkrečiai užklausai tinkamiausią paieškos sistemą, negaišite brangaus laiko naršydami po tai, ko jums nereikia. Be tinkamų įrankių galima lengvai pasimesti didžiuliame interneto pasaulyje.

Toliau pateikiame 15 paieškos sistemų, kurias galite išbandyti kaip „Google“ alternatyvas geresniems paieškos rezultatams gauti.

Populiariausios paieškos sistemos

1. https://duckduckgo.com/	6. https://www.aol.com/	11. https://swisscows.com/
2. https://www.bing.com/	7. http://seznam.com/	12. https://startpage.com/
3. https://www.yahoo.com/	8. https://usearch.com/	13. https://www.ecosia.org/
4. https://yandex.com/	9. https://www.yippy.com/	14. https://www.naver.com/
5. https://www.ask.com/	10. https://www.searchencrypt.com/	15. https://www.baidu.com/

3.3. ELEKTRONINIS PAŠTAS

Elektroninis paštas (e. paštas arba el. paštas, angl. email arba e-mail) – tai būdas keistis pranešimais („paštu“), naudojant elektroninius prietaisus. Jis panašus į klasikinį paštą, tačiau turi keletą esminių skirtumų.

Pavyzdžiui, siunčiant klasikiniu paštu, nurodomas gavėjo vardas ir pavardė, gatvė, adresas, miestas, rajonas ar provincija ir pašto kodas. El. laiškai internetu pristatomi elektroniniu būdu. El. laiške yra vartotojo vardas, simbolis @ (eta, angliškai at) ir el. pašto teikėjo domenas. Norint sukurti unikalų el. pašto adresą, į vartotojo vardus dažnai įterpiami numeriai ir sutrumpintos vardo versijos. Paprastai jie atrodo taip: emarosa82@gmail.com.

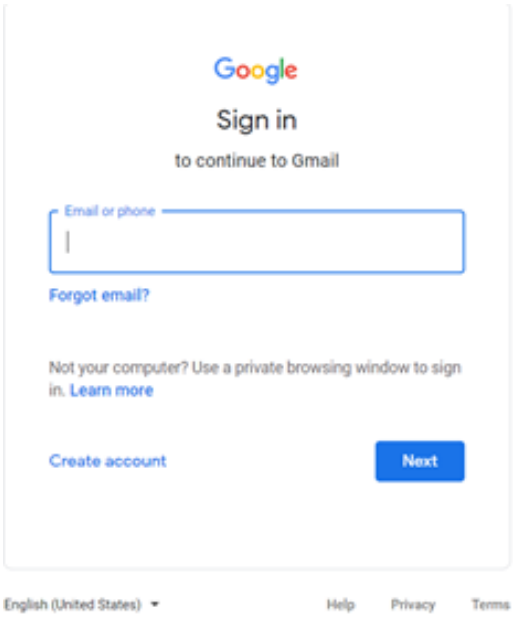
Kai kam nors siunčiate el. laišką, jis beveik akimirksniu atkeliauja ir laukia „gautųjų“ aplanke, kol gavėjas jį perskaitys. Siunčiant el. paštu, galima pridėti nuotraukų. Tačiau prieš pradedant gilintis į šią informaciją, pirmiau svarbu išsiaiškinti, kaip sukurti el. pašto paskyrą.

Norint pradėti siųsti el. laiškus, reikia unikalaus el. pašto adreso. Tam reikia užsiregistruoti savo asmeninę paskyrą el. pašto paslaugų teikėjo svetainėje. Galima rinktis iš įvairių paslaugų teikėjų: „Yahoo“, „Gmail“, „Hotmail“, „Outlook“, GMX ir t. t.

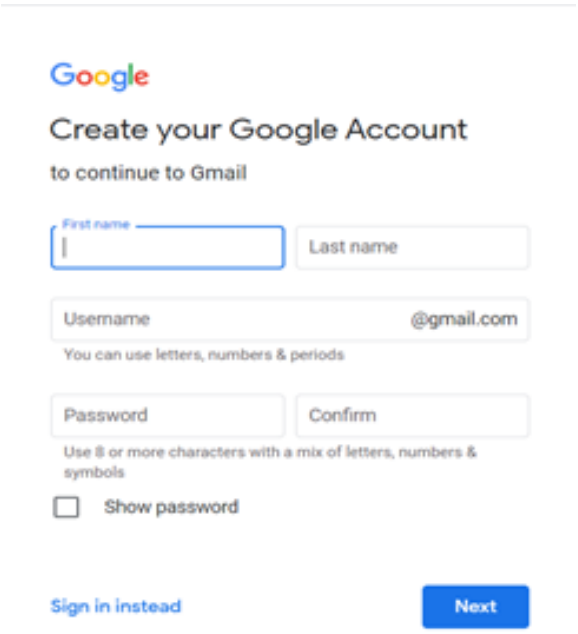
Kadangi 2020 m. populiariausias el. pašto paslaugų teikėjas yra „Gmail“, pasiaiškinsime, kaip sukurti būtent „Gmail“ paskyrą. Turėtina omenyje, kad ši el. pašto kūrimo metodika gali būti taikoma beveik visiems paslaugų teikėjams.

1 žingsnis. Įveskite paieškos sistemoje www.gmail.com, ir pateksite į šį puslapį.
Apatiniame kairiajame kampe spustelėkite „Sukurti paskyrą“ (angl. Create account), ir pasirodys štai toks puslapis:

11 pav. „Google“ prisijungimo forma

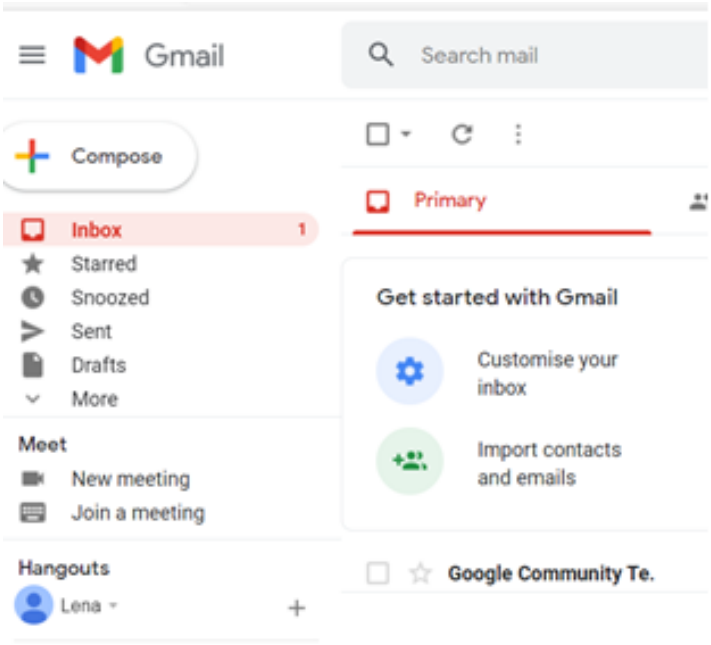
12 pav. „Google“ paskyros kūrimo forma

Įrašykite savo vardą, pavardę, vartotojo vardą ir slaptažodį. Stenkitės pasirinkti tinkamą slaptažodį – tokį, kurį būtų sunkoka atspėti. Pavyzdžiui, venkite savo gimimo datos, kadangi jūsų šeimos nariai, draugai ar pažįstami gali ją žinoti ir lengvai prisijungti prie jūsų privataus susirašinėjimo. Stiprus ir patikimas slaptažodis turėtų būti sudarytas iš įvairių raidžių, skaičių ir ženklų kombinacijos. Susikūrę paskyrą, galėsite prisijungti prie „Gmail“ sąsajos.

13 pav. „Gmail“ pagrindinis puslapis

Kaip matyti, puslapis labai patogus vartotojui ir intuityvus. Norint sukurti el. laišką, pakanka spustelėti mygtuką „Sukurti“ (angl. Compose), ir apatiniame dešiniajame kampe pasirodys vienas mažesnis langas, kuriame turėsite įvesti gavėjo vardą (el. pašto adresą) ir el. laiško temą. Vieta tekstui yra po eilute „Tema“. Lango apačioje pamatysite mygtuką „Siųsti“ (angl. Send).

Viršuje yra sąvaržėlės simbolis – jį reikia spausti, norint pridėti prie el. laiško keletą failų. Spustelėjus „Įterpti jausmaženklius“ (angl. Insert emoji), prie el. laiško bus pridėta veidukų. Sukūrus el. laišką, reikia spustelėti mygtuką „Siųsti“ (angl. Send), ir el. laiškas iškeliaus norimu el. pašto adresu, taip pat bus išsaugotas pranešimų aplanke „Išsiųstieji“ (angl. Sent).

Gavus kieno nors el. laišką, jis bus rodomas gautųjų aplanke paryškintai, kaip neskaitytas pranešimas. Svarbiausi pranešimai gali būti pažymėti žvaigždute – juos bus lengviau rasti, ieškant žvaigždute pažymėtų laiškų skiltyje.

3.4. SOCIALINIAI TINKLAI

Socialinis tinklas apibrėžiamas kaip asmenų ir jų asmeninių ryšių grandinė, kuri kitaip dar gali būti vadinama virtualia bendruomene ar profilio svetaine. Socialinis tinklas yra svetainė, kurioje žmonės buriasi kalbėtis, dalytis idėjomis ir pomėgiais ar susirasti naujų draugų. Šis bendradarbiavimo ir dalijimosi būdas yra žinomas kaip socialinė medija.

Ryšių su kitais žmonėmis užmezgimą ir gausinimą galima naudoti tiek asmeniniais, tiek verslo sumetimais. Socialinės tinklaveikos programos naudoja tarpasmenines asociacijas, kad būtų lengviau megzti ryšius su naujais žmonėmis. Socialiniais tinklais naudojamasi, norint susitikti su naujais draugais ar užmegzti ryšius su senais, kaip tai daro daugelis žmonių socialiniame tinkle „Facebook“, arba išplėsti savo profesinius ryšius per verslo tinklą, pvz. „LinkedIn“.

Naujos socialinio tinklo paskyros kūrimo procesas kiekviename tinkle vis kitoks. Kalbant apibendrintai, apsilankius socialinio tinklo svetainėje, kurioje norima susikurti paskyrą, reikia ieškoti nuorodos „Prisiregistruoti“ (angl. Sign up, Sign In) arba „Kurti naują paskyrą“ (angl. Create New Account). Nauja paskyra sukuriama, praėjus visus paskyros kūrimo etapus. Greičiausiai tam reikės pateikti bent jau savo vardą, pavardę, nurodyti amžiaus grupę ir el. pašto adresą. Atsižvelgiant į socialinio tinklo reikalavimus, gali prireikti papildomos informacijos. Atsargiai – privatumo nuostatos!

Tam, kad įmonės ir darbdaviai jus matytų, reikalingas viešas profilis. Jei socialinį tinklą „Facebook“ naudojate ir laisvalaikiui, galite pakeisti savo privatumo nustatymus taip, kad tam tikrą turinį matytų tik draugai. Tai leis išlaikyti gerą viešąjį įvaizdį, kuris, priklausomai nuo to, kokio darbo ieškote, gali būti lemiamas.

10 populiariausių socialinės žiniasklaidos platformų 2021 m.

Pavadinimas	Nuoroda	Informacija
Facebook	www.facebook.com	Populiariausia socialinių tinklų svetainė internete. Čia galima susikurti asmeninę paskyrą ir bendrauti su draugais, dalytis nuotraukomis, vaizdo įrašas, kalbėtis apie veiklas ir pan.
Youtube	www.youtube.com/	Puikus tinklas tiems, kurie skelbia vaizdo dienoraščius, vaizdo tinklaraščius ar kitus vaizdo įrašus.
Twitter	www.twitter.com	Labai populiari vieta pranešti karščiausias naujienas, nes suvirškinti reikiamas turinys yra vos kelių sakinių ilgio. Naudojantis grotažymėmis, galima išfiltruoti norimą informaciją.
Instagram	www.instagram.com	Dar vienas plačiai naudojamas socialinis tinklas, kurį fotografijos entuziastai naudoja kaip laisvalaikio užsiėmimą ar pragyvenimo šaltinį. Ieškantiems kūrybinės srities darbo, šis socialinis tinklas – vienas tinkamiausių.
Tik tok	www.tiktok.com	Savotiška vaizdo karaokė, kurioje keisčiausi trumpi vaizdo montažai pasiekiami vos keliais bakstelėjimais mobiliajame telefone. Šiuo metu ilgiausia leidžiama vaizdo įrašo trukmė siekia 3 min. Didžiausio populiarumo sulaukia linksmas, įdomus, komiškas, o kartais tiesiog beprasmis trumpas filmuotas turinys, paprastai rengiamas pagal populiarias dainas.

Pavadinimas	Nuoroda	Informacija
Snapchat	https://www.snapchat.com	Viena labiausiai naudojamų programėlių tarp jaunesnių nei 25 metų amžiaus žmonių. Tai istorijų pasakojimas trumpais pagaviais vaizdo įrašais, dažniausiai primenančiais asmenukes. Patogi pramoginė ir edukacinė platforma, leidžianti užmegzti ryšius su klientais – tereikia įtraukiančio turinio.
LinkedIn	www.linkedin.com/	Garsiausias socialinis tinklas ryšiams tarp profesionalų kurti. Čia galima ieškoti ir siūlyti darbą, nusiųsti savo gyvenimo aprašymą tiesiai darbdaviui, savo asmeniniame puslapyje dalintis vieša informacija, vaizdo įrašais, nuotraukomis ar įvairiais dokumentais, kad juos pamatytų įvairios įmonės. Veikia daug diskusijų grupių ir forumų, prie kurių prisijungus, galima keistis nuomonėmis.
Pinterest	www.pinterest.com	Populiarius socialinių žymių įrankis, kuriuo naudojantis galima išsisaugoti patikusias idėjas ir ieškoti kūrybinio įkvėpimo, pradedant maisto gaminimu, meistravimu ir baigiant namų projektais, atostogų idėjomis, interjero dizainu, verslu ir t. t.
Reddit	www.reddit.com	Registruotų vartotojų (redaktorių) bendruomenė pateikia turinį, už kurį bendruomenė atidavė daugiausiai balsų. Beveik kiekviena kategorija turi savo temų lentą, vadinamąją subreddit.
Google+	https://plus.google.com/collections/featured	Socialinis tinklas, kuriame galima jungtis prie įvairių ratelių, t. y. grupių, kurios diskutuoja tam tikra tema. Savo profilyje galima pridėti kitų socialinių tinklų, kuriuose turima registruota paskyra, adresus.

3.5. VERSLO PROGRAMINĖ ĮRANGA

Verslo programinė įranga – verslo sėkmės variklis arba tiesiog būtinas įrankis įvairioms verslo operacijoms vykdyti. Iš esmės visoms egzistuojančioms įmonėms reikalingos bent jau pagrindinės žinios ir nusimanymas apie dažniausiai naudojamas verslo priemones.

Pagrindinė programinė įranga, kurią turi žinoti ir valdyti bet kuris skaitmeninį raštingumą įvaldęs asmuo, jau buvo aptarta ankstesniame skyriuje. Šio skyriaus tikslas – paaiškinti bendrą programinės įrangos įrankių rinkinį ir išskirti dažniausiai naudojamų įrankių grupes, nepriklausomai nuo verslo sektoriaus.

Verta paminėti, kad daugelis programinės įrangos ir įrankių, kuriuos naudoja verslas, jau yra įdiegti kompiuteryje kaip atskiros programos arba prie jų galima prisijungti internetu. Pastaroji grupė vis labiau auga ir vadinama SaaS. Išvertus iš anglų kalbos, tai reiškia paslauga kaip programinė įranga (angl. Service as a Software). Paprastai tokia programinė įranga suteikia prieigą prie tam tikrų internetinių paslaugų už mokestį.

Verslo programinės įrangos rūšis ir įrankių rinkinys daugiausia priklauso nuo veiklos sektoriaus, aptarnaujamų klientų tipo (ar tai yra kitas verslas, ar fiziniai asmenys), taip pat nuo įmonės dydžio. Mažos įmonės paprastai būna menkai priklausomos nuo įvairių programinių įrankių, be kurių didesni verslai tiesiog negali išsiversti. Nepaisant to, bet kokio dydžio įmonės sėkmė labai priklauso nuo darbuotojų įgūdžių ir patirties naudotis skaitmeniniais įrankiais.

Štai dažniausiai naudojamų skaitmeninių įrankių sąrašas:

Nuotolinės konferencijos	„Zoom“, „Skype“, „Google Hangouts“
Rinkodara ir reklama	„Facebook“ skelbimai, „Google“ vietos verslas ir žemėlapiai, „Google Ads“, „LinkedIn“ skelbimai
El. laiškai, automatiniai atsakymai ir naujienlaiškiai	„Mailchimp“, „MailerLite“, „Woodpecker“
Rinkodaros automatizavimas ir klientų duomenų valdymo bazės (CRM)	„Hubspot“, „Salesforce“
Projektų valdymas, planavimas ir efektyvumo valdymas	„Trello“, „TeamGantt“
Bendravimas ir bendradarbiavimas	„Slack“, „Microsoft Teams“, „Asana“
Svetainės našumo stebėjimas ir optimizavimas	„Google Analytics“, „Hotjar“, „Google Optimize“
El. pašto paskyros ir daugelis pirmiau minėtų funkcijų	Google Workspace“
Debesų saugyklos	„Google“ diskas, „Dropbox“
Duomenų srautai, ataskaitų automatizavimas ir įrankių integravimas	„Zappier“, „Supermetrics“, „Google Data Studio“
Elektroninis sutarčių ir dokumentų pasirašymas	„DocuSign“, „Docobit“
Failų bendrinimas ir perdavimas	„WeTransfer“
Rašytinio teksto korektorius	„Grammarly“.

Šis sąrašas nėra baigtinis ir anaiptol neapima daugybės puikių įrankių, kuriuos verslas naudoja kasdienėje veikloje. Yra kur kas daugiau nišinių ir unikalių įrankių, skirtų patiems įvairiausiems verslams.

3.6. SVETAINIŲ IR TINKLARAŠČIŲ KŪRIMAS BEI RINKODARA

Svetainės, be abejo, yra svarbiausias interneto elementas.

Centrinis svetainės puslapis vadinamas pagrindiniu. Paprastai tai pirmasis puslapis, matomas vos užsukus į svetainę. Jis dar gali būti vadinamas pradiniu puslapiu arba rodyklės puslapiu. Nuo jo vartotojas pradeda naršyti po tolesnius svetainės puslapius (polapius, angl. subpages) – kiek ir kokių jų yra, priklauso nuo svetainės dydžio.

Atsižvelgiant į svetainės dydį, svetainės lankytojai turi galimybę prieiti prie svetainės antrinių puslapių.

Atskiriems svetainės HTML dokumentams tarpusavyje sujungti naudojami hipersaitai, arba tiesiog nuorodos (angl. links).

- Nuorodos, vedančios į svarbius antrinius puslapius (pvz., skyrius ar padalinius, produktų kategorijas ar reprezentacinės informacijos puslapius), paprastai naršymo metu apjungiamos ir jas galima matyti svetainės antraštėje. Nuorodos atvaizduojamos kiekviename svetainės polapyje, ne vien pagrindiniame puslapyje.

- Navigacija padeda vartotojui orientuotis svetainėje ir apžvelgti visą jos struktūrą.

- Nuorodas į kitus antrinius puslapius taip pat galima įterpti į svetainės turinio teksto ir vaizdo elementus.

- Puslapio apačioje esančioje paraštėje dažnai pateikiamos nuorodos į kitą susijusią informaciją, tokią kaip svetainės nuosavybė, privatumo politika, taisyklės ar įvairios teisinės nuostatos.

Kaip sukurti nemokamą svetainę, naudojant platformą „Wordpress“

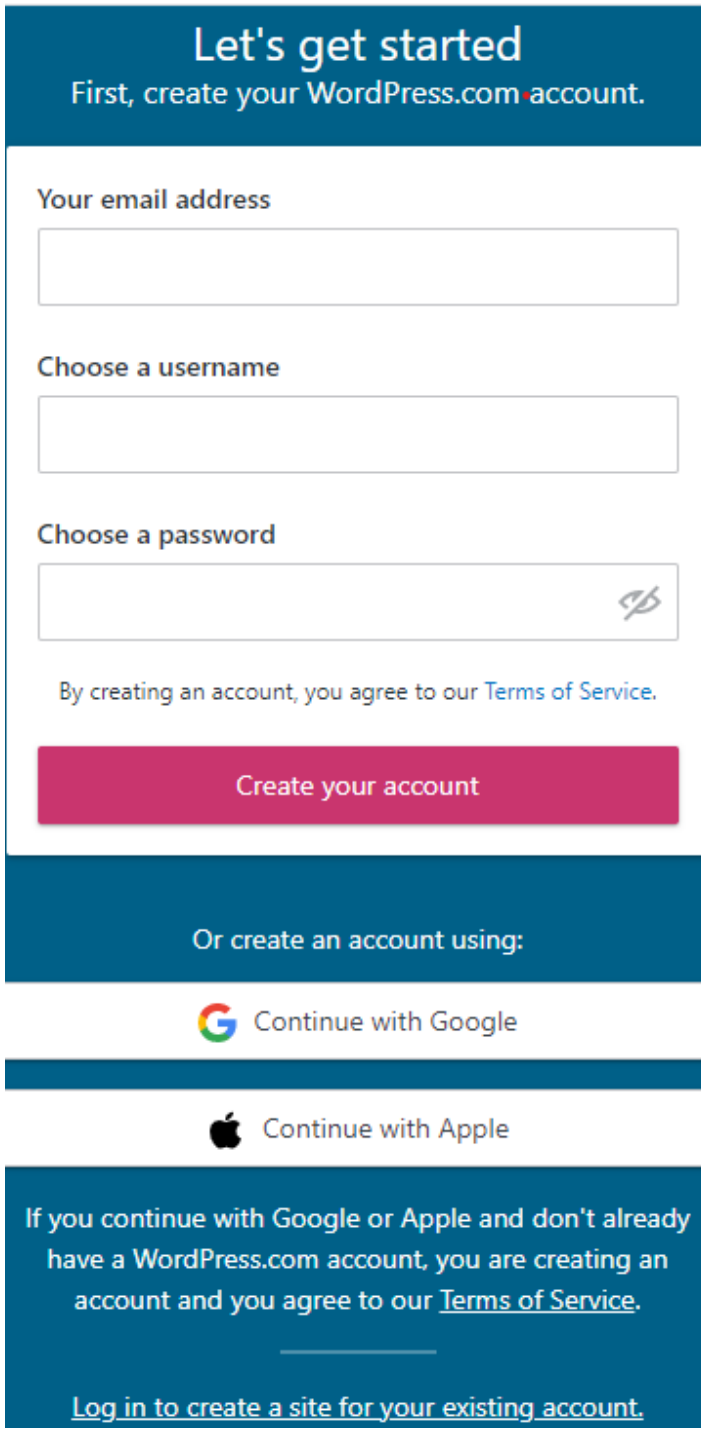
Svarstant, kur susikurti nemokamą svetainę, naudojantis turinio valdymo sistema (angl. contenct management system, CMS), pirmuoju pasirinkimu dažniausiai tampa platforma „WordPress.com“.

Ši platforma leidžia susikurti svetainę su trečiojo lygio domenu (www.namewebsite.wordpress.com) ir suteikia 3 GB laisvos vietos.

Eikite į pagrindinį puslapį https://wordpress.com/, spustelėkite „Sukurti savo paskyrą“ (angl. Create Your account).

Vėliau atitinkamame teksto lauke nurodykite pasirinktą svetainės adresą – tai nieko nekainuos.

14 pav. Wordpress paskyros kūrimas

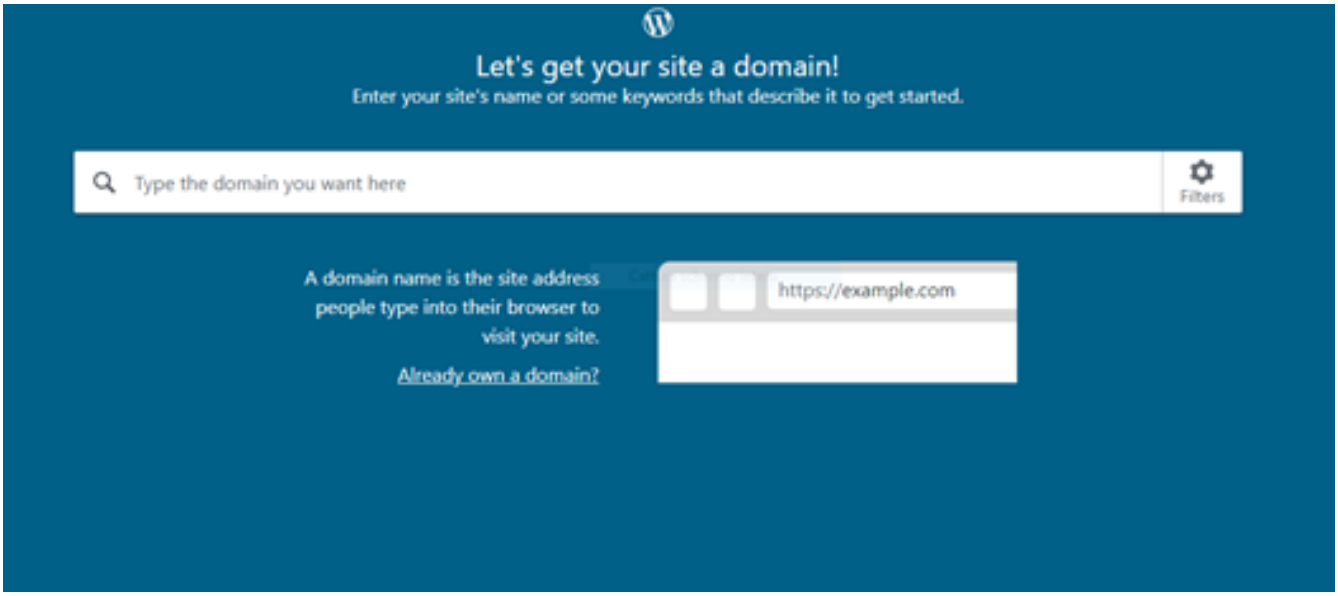

Tada laukelyje „Enter a name or keyword field“ įveskite pavadinimą, kurį norite matyti savo svetainės domene ir spustelėkite mygtuką „Select“, kad pasirinktumėte nemokamą variantą.

Naujai atvertame puslapyje spustelėkite mygtuką „Start with free“ ir atitinkamuose laukeliuose „Your e-mail address“ (liet. Jūsų el. pašto adresas), „Choose a username“ (liet. Pasirinkite vartotojo vardą) ir „Choose a password“ (liet. Pasirinkite slaptažodį) įveskite reikiamus duomenis.

Du kartus iš eilės spustelėkite mygtuką „Continue“ (liet. Tęsti), ir darbas baigtas!

15 pav. Domeno pavadinimo įvedimas.

Now, press the View site button to look at your website built with WordPress.com.

To add new pages and articles, click on the Add button relating to the Site Pages and Blog Articles options, while selecting the Customize item in the left sidebar you can change the look and feel and choose another free theme available. Select one of the many templates available: to do so, click on the preview of the one you are interested in and click on the Apply button, to apply it directly to the site you have created; or click on the Customize button if you want to modify it a little.
To add new pages or new posts to the site, instead, click on the words Pages or Posts (on the left) and click on the (+) New page or (+) New post button located at the top left. In the screen that opens, you can create a new page or a new post by typing its title and body in the appropriate text fields. Using the buttons in the toolbar located at the top, you can also format the text, insert links, images, etc. By clicking on the Preview and Publish buttons, however, you can preview the content and publish it

Norėdami pridėti naujų svetainės puslapių ar naujų įrašų, spustelėkite žodžius „Pages“ (liet. Puslapiai) arba „Posts“ (liet. Įrašai) (kairėje) ir spustelėkite viršuje kairėje esantį mygtuką (+) „New Page“ (liet. Naujas puslapis) arba (+) „New Post“ (liet. Naujas įrašas).

Atsivėrusiame ekrane galite sukurti naują puslapį arba naują įrašą, atitinkamuose teksto laukeliuose įvesdami pavadinimą ir patį tekstą.

Naudodamiesi viršuje esančios įrankių juostos mygtukais taip pat galite formatuoti tekstą, įterpti nuorodų, atvaizdų ir pan.

Spustelėdami mygtukus „Preview“ (liet. Peržiūrėti) ir „Publish“ (liet. Skelbti), galite peržiūrėti turinį ir jį paskelbti.

Nors paleisti svetainę per prieglobos platformą „Worpress.com“ yra lengva ir patogu, ypač pradedantiesiems, kartais verta rinktis tokią platformą, kurioje svetainę galima patiems pritaikyti pagal savo poreikius nuo–iki. Reikėtų įsigyti vieno iš daugelio prieglobos paslaugų teikėjų siūlomą prieglobos (angl. hosting) planą ir, naudojantis prieglobos teikėjo duodamais įrankiais, įdiegti „Wordpress CMS“.

Kadangi platforma „Wordpress“ iš pradžių buvo sukurta tinklaraštininkams, ji išpopuliarėjo būtent tarp tokio tipo svetainių kūrėjų ir įmonių kaip patogi naudoti turinio valdymo platforma (TVS). Vėliau jos populiarumas taip išaugo, kad ji tapo pirmuoju svetainių kūrėjų ir verslo pasirinkimu.

„Wordpress“ palaiko platų įrankių ir papildinių asortimentą, kuris leidžia pritaikyti ją el. komercijai, forumams, aukcionams ar net socialinės žiniasklaidos platformoms.

Žinoma, yra ir „Wordpress“ alternatyvų – populiariausios jų „Joomla“, „Drupal“, „Wix.com“, „Shopify.com“ (pastaroji skirta elektroninei prekybai) ir kt. Profesiniais tikslais dar galima naudotis „Google“ paslauga, skirta paprastoms svetainėms kurti. Galite jas išbandyti nemokamai. Poreikiams augant, mokamų paslaugų kainos prasideda nuo 4,68 EUR / mėn.

16 pav. Kai kurios iš populiariausių TVS platformų

Paprastai sėkminga tampa ta svetainė, kuri sukuria vertę skaitytojui. Vertę galima sukurti mokant rašyti įdomų ir įtraukiantį turinį, todėl pasakojimo įgūdžiai internete itin praverčia. Kitame skyriuje paruošėme keletą patarimų sėkmingam pasakotojui.

3.7. ASMENINIS PASAKOJIMAS

Istorijų pasakojimas, dažnai vadinamas iš anglų kalbos pasiskolintu strorytelingo (angl. storytelling) terminu, yra gebėjimas suvilioti įtraukiančiu pasakojimu, kuris daro įtaką skaitytojams ar klausytojams ir priverčia juos pasijusti tos istorijos dalimi. Žmonės prisimena istorijas daug geriau nei faktus ir skaičius. Įdomiai pasakoti istorijas yra vienas svarbiausių įgūdžių, kuriuos reikėtų moktis įvaldyti.

Į ką svarbu atkreipti dėmesį:

1. Pasakojimai keičia tiek individo, tiek visos organizacijos gyvenimą;
2. Istorijų klausymas padeda labiau susitelkti į rūpinimąsi asmeniu, taigi, gali padėti patobulinti paslaugas;
3. Išgirstos asmeninės istorijos lemia didesnį tarpusavio supratimą, empatiją ir skatina apmąstymus;
4. Per šį tarpusavio supratimą, pasitikėjimą ir rūpestingumą galima puoselėti praktikuojančio sveikatos priežiūros specialisto ir paslaugos gavėjo santykius;
5. Asmeninis pasakojimas naudingas pačiam pasakotojui, nes skatina įgalėjimą, asmeninį augimą ir didina prisitaikymo galimybes.

Kuo pasakojimas vertingas pasakotojui?

Performuoja tapatybę ir skatina asmeninį tobulėjimą

Esama įrodymų, kad asmeninių istorijų pasakojimo procesas leidžia susieti savąjį aš su gyvenimiška istorija taip, kad ima lengviau keistis tapatybė ir skatinamas asmeninis augimas. Dalinamasis pasakojimu, reikšmingus įvykius žmogus išreiškia savais žodžiais ir jam tinkamu laiku, taigi, privalo apmąstyti, ką kalba. Procesas leidžia rastis naujam savęs suvokimui ir naujoms prasmėms.

Ar santykis padeda kurti prasmę?

Pasakojimo santykis apima klausymą ir įsitraukimą – tai skiriasi nuo atlikėjo ir auditorijos arba klausėjo ir atsakinėtojo santykio interviu metu. Šis santykis panaikina takoskyrą tarp asmens ir tų, kurie teikia jam pagalbą, pvz., sveikatos paslaugų specialisto ir tų paslaugų gavėjo.

Didina atsparumą

Atsparumas apima norą trikdančių gyvenimo įvykių sukeltas neigiamas emocijas paversti sustiprinančia ir daugiau galių suteikiančia patirtimi. Atsparumą ugdo prasmių apmąstymo procesas, kuris savo ruožtu lemia emocines įžvalgas. Bendraamžių ir kitų tinklų palaikymas – pagrindinis būdas užmegzti ryšius ir išgyventi santykį su kitais žmonėmis. Šių veiksnių derinys suteikia žmonėms stiprybės, kuri remiasi prielaida, kad gyvenimo patirtis (įskaitant neigiamą patirtį) suteikia galimybes asmenybei augti.

Terapinė nauda

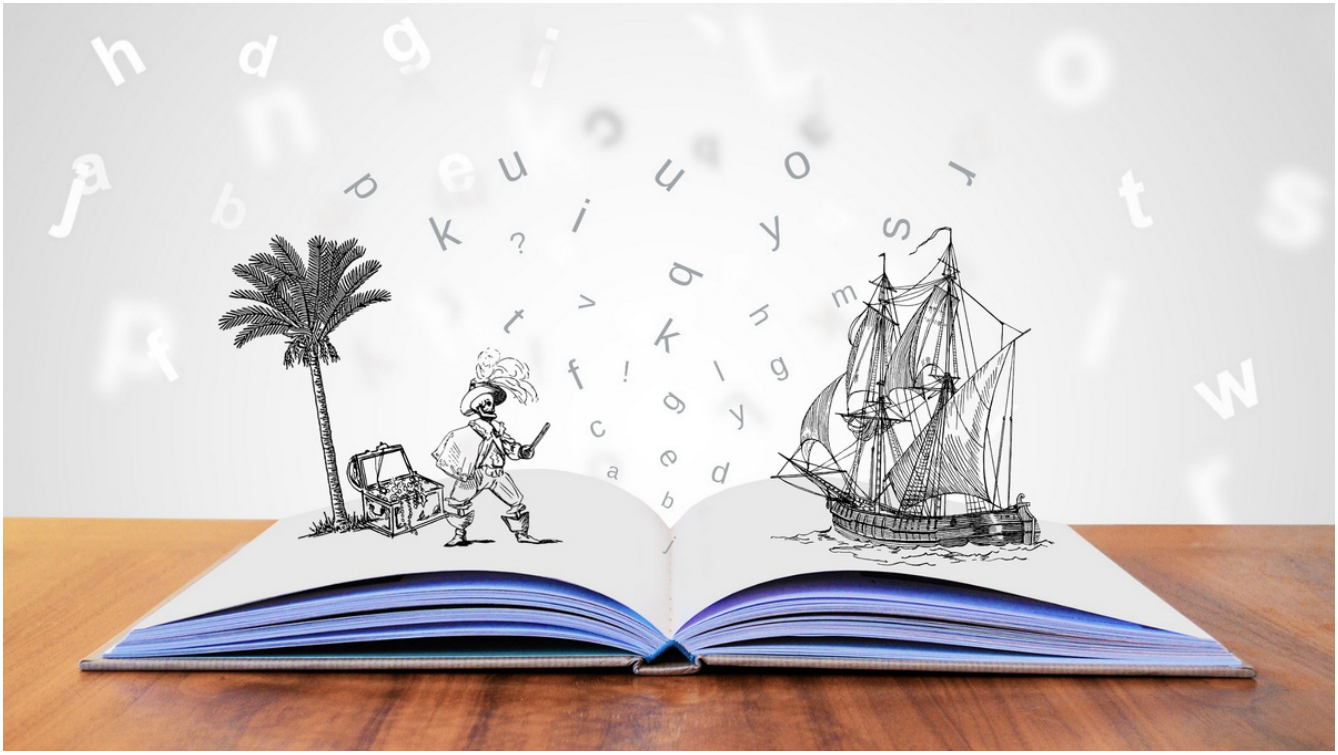
Darbuose apie istorijų pasakojimą dažnai aprašoma terapinė pasakojimo vertė (Hardy, 2007; Scottish Recovery Network, 2012). Nors dažnai reiškiamas susirūpinimas, ar istorijų pasakojimas nedaro neigiamos įtakos savijautai, juolab jog kai kurie pasakotojai pripažįsta pasakodami patiriantys susierzinimą, vis dėlto pripažįstama, kad pasipasakojimo nauda dažniausiai nusveria bet kokius emocinius išgyvenimus. Istorijos pasakojimo ir apmąstymo veiksmas turi išlaisvinamojo poveikio ir skatina atsigavimą.

Istorijų pasakojimo technikos

Geriausi pasakotojai sugeba išnaudoti pasakojimo siužetines linijas (naratyvus) taip, kad šie vestų visą istoriją į priekį, įtrauktų tikslinę auditoriją ir leistų jai paskleisti svarbią informaciją, prikaustytų dėmesį. Geri pasakotojai žino, kaip, remiantis savo gyvenimo patirtimi, suteikti tekstui emociją.

Taigi tam, kad žodžiai ir emocijos taptų visuma, kuri pelno kitų istorijos pasakojimo dalyvių supratimą ir susimąstymą, verta mokytis įsiklausyti į giliausius savo jausmus.

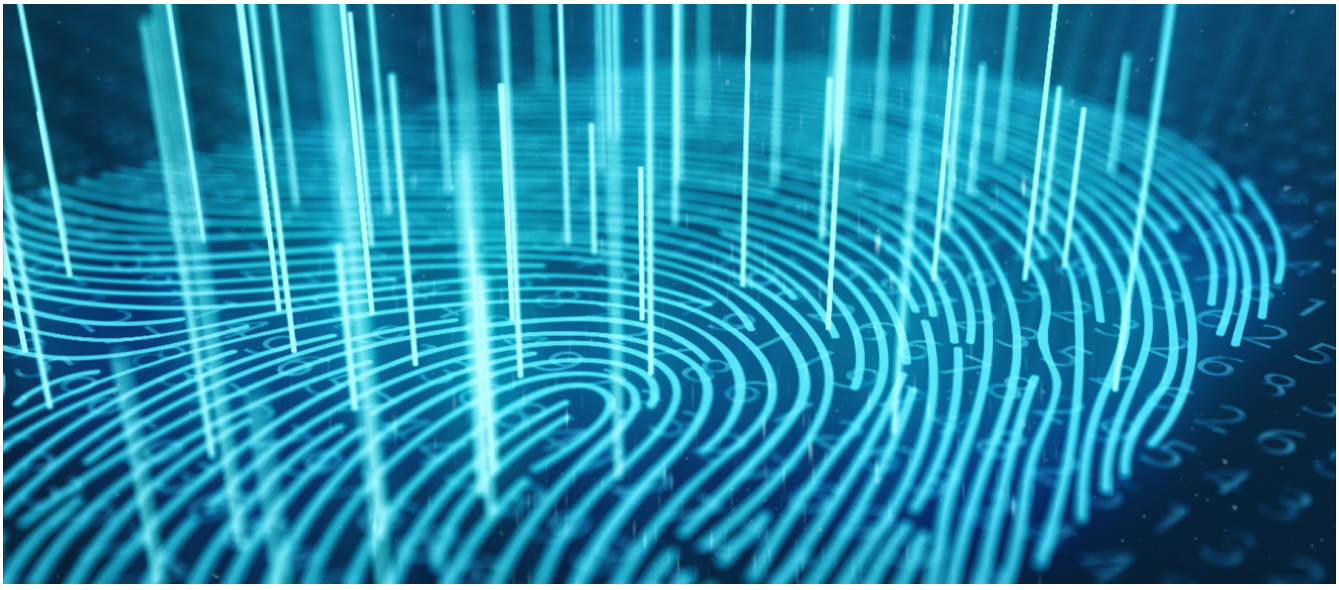
Istorijų klausytojai atstovauja potencialiai tikslinių klientų grupei, kuriems įmonė nori parduoti savo produktus ar paslaugas. Ši grupė turi „įsimylėti“ idėją ir pasakojamą istoriją. Komunikacijos požiūriu istorijų pasakojimas gali būti pritaikytas bet kuriai sričiai, kuriai reikalingas palaikymas: įmonei, produktui, paslaugai, prekės ženklui, asmeniui ar renginiui.

3.8. E. PARAŠAS IR ELEKTRONINĖS PASLAUGOS

Elektroniniai parašai

Elektroniniai parašai leidžia pasirašyti internetinius dokumentus – panašiai, kaip tai daroma pasirašant dokumentą rašikliu įprastame fiziniame pasaulyje. Anksčiau teisiškai galiojo tik ranka padėti parašai. 1999 m. priimta direktyva dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0093) išplėtė el. parašo galiojimo ribas. Direktyva dėl elektroninių parašų reguliavimo Europos lygmeniu sukūrė elektroninių parašų ir sertifikavimo paslaugų teisinę sistemą. Jos tikslas – palengvinti elektroninių parašų naudojimą ir padėti jiems tapti teisėtai pripažįstamais visose ES valstybėse narėse12. Patikima elektroninių parašų sistema, veikianti visose Europos Sąjungos šalyse, yra gyvybiškai svarbi saugiai elektroninei prekybai vykdyti ir elektroninėms viešosioms paslaugoms teikti tiek įmonėms, tiek piliečiams.

Elektroninių parašų apibrėžimas skiriasi priklausomai nuo taikytinos jurisdikcijos. Daugelyje šalių bendras vardiklis yra pažangaus elektroninio parašo (el. parašo, atitinkančio ES reglamento reikalavimus) lygis, reikalaujantis, kad:

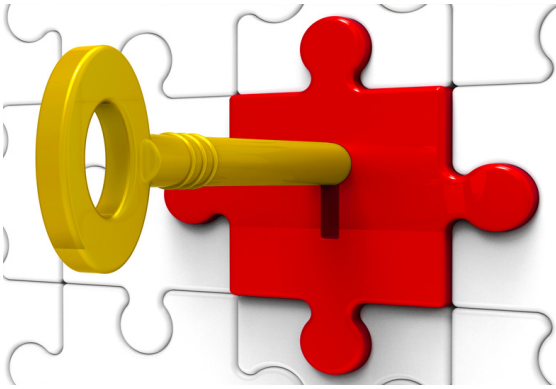
1. Parašas būtų autentiškas: pranešimą siunčia konkretus siuntėjas, o siuntėją galima identifikuoti pagal jo unikalius duomenis;
2. Pasirašymo procesas būtų sąžiningas: manipuliavimą pasirašant dokumentą el. parašu galima nustatyti nedelsiant.

Išradus mobiliojo telefono parašą, buvo sukurtos priemonės pasirašyti teisiškai privalomus dokumentus, sąskaitas faktūras ir sutartis elektroniniu būdu. Prie PDF dokumento galima greitai ir saugiai pridėti elektroninį parašą, kuris yra teisinis ranka padėto parašo atitikmuo. Siuntėjas ar gavėjas gali bet kada patikrinti parašo ir perduotų duomenų tikrumą.

Skaitmeniniai parašai

Skaitmeniniai parašai turi įdiegtus kriptografinius elektroninių parašų elementus, kurie naudojami kaip internetu perduodamų duomenų autentiškumo, duomenų vientisumo ir nepaneigiamumo įrodymas. Skaitmeninio parašo standartus atitinkantis skaitmeninis pasirašymas turi užtikrinti visišką privatumą, o pats pasirašymo procesas būti patogus ir saugus. Skaitmeniniai parašai generuojami ir tikrinami naudojant standartizuotas sistemas, tokias kaip „Digital Signature Algorithm“ (DSA).

Paprastai skaitmeninio parašo procese naudojami trys algoritmai:

1. Raktų generavimas - šis algoritmas suteikia privatųjį raktą ir atitinkamą viešąjį raktą;
2. Pasirašymas – gavęs privatų raktą ir pasirašomą pranešimą, šis algoritmas sukuria parašą;
3. Patvirtinimas – šis algoritmas tikrina pranešimo autentiškumą, patvirtindamas parašo ir viešojo rakto tikrumą.

Skaitmeninio pasirašymo procesas reikalauja, kad tiek fiksuoto pranešimo, tiek privataus rakto sugeneruotą parašą būtų galima patvirtinti kartu su viešuoju raktu. Naudojant šiuos kriptografinius algoritmus, vartotojo parašo negalima pakartoti, neturint prieigos prie jo privataus rakto. Tam paprastai nereikia saugaus kanalo. Taikant asimetrinius kriptografijos metodus, skaitmeninio parašo procesas užkerta kelią įprastoms skaitmeninėms atakoms, kai, naudodamasis įvairiais metodais, užpuolikas bando gauti prieigą prie dokumento.

Biometrinis parašas

Elektroninis parašas gali būti siejamas ir su elektroninėmis asmens tapatybės patikrinimo formomis, kai naudojami biometriniai „parašai“ arba identifikuojamos biologinės asmens savybės. Tokių parašų veikimo principas yra toks, kad prie dokumento kaip įrodymai pridedami biometriniai duomenys. Biometrinius parašus sudaro pirštų atspaudai, rankų geometrija (pirštų ilgis ir delno dydis), akių rainelės raštai, balso charakteristikos ar net akių tinklainės pavyzdžiai. Visa ši informacija surenkama naudojant tam tikrus elektroninius jutiklius. Kadangi kiekviena iš šių fizinių savybių pretenduoja būti unikali, kiekvieną jų tam tikra apimtimi galima naudoti kaip parašą.

17 pav. Elektroninio parašo taikymas. (Šaltinis: https://bit.ly/2ZdPQmX)

5 populiariausios elektroninio parašo paslaugos:

1. „eSignly“

Tai svarbiausias el. parašo sprendimas, skirtas milijonams vartotojų visame pasaulyje. Juo lengva pasirašyti ir tvarkyti dokumentus. Programa siūlo keletą funkcijų, įskaitant pasirašymą asmeniškai, suplanuotą pasirašymą, pasirašymą mobiliuoju įrenginiu, komandos valdymą, aukščiausio lygio apsaugą, integraciją su populiariomis darbo programomis, patikros seką ir kt.

2. „PandaDoc“

Galima naudoti tiek su „Android“, tiek su „iOS“ mobiliosiomis platformomis. Ši internetinė elektroninio parašo programinė įranga išsiskiria lengvai naudojama vartotojo sąsaja, dėl kurios yra pelniusi įvairių apdovanojimų.

3. „Adobe Sign“

Ši programėlė taip pat tinka naudoti tiek su „Android“, tiek su „iOS“ mobiliosiomis platformomis. „Adobe“ vardas įprastai girdimas grafinio dizaino pasaulyje, todėl jis yra vienas iš el. parašo paslaugų pradininkų. Programinė įranga su daugybe funkcijų suteikia vartotojui galimybę valdyti nepertraukiamus darbo srautus iš bet kurios vietos ar įrenginio. Programa turi tiek skaitmeninius, tiek elektroninius parašus.

4. „SignEasy“

Tai dar viena elektroninio parašo programinė įranga, suderinama su „Android“ ir „iOS“ platformomis. Tai nesudėtingo naudojimo programa, siūlanti minimalistinę vartotojo sąsają. „SignEasy“ galima pasirašyti savarankiškai, mobiliuoju įrenginiu ir nuotoliniu būdu.

5. „RightSignature“

Taip pat naudoja „Android“ ir „iOS“ platformas. Šios el. parašo programos privalumas – sparta, skirta padaryti įspūdį vartotojams, nes siunčiami pasirašyti dokumentai gaunami greičiau. Ši programa leidžia įkelti, formatuoti ir siųsti dokumentus per trumpiausią laiką.

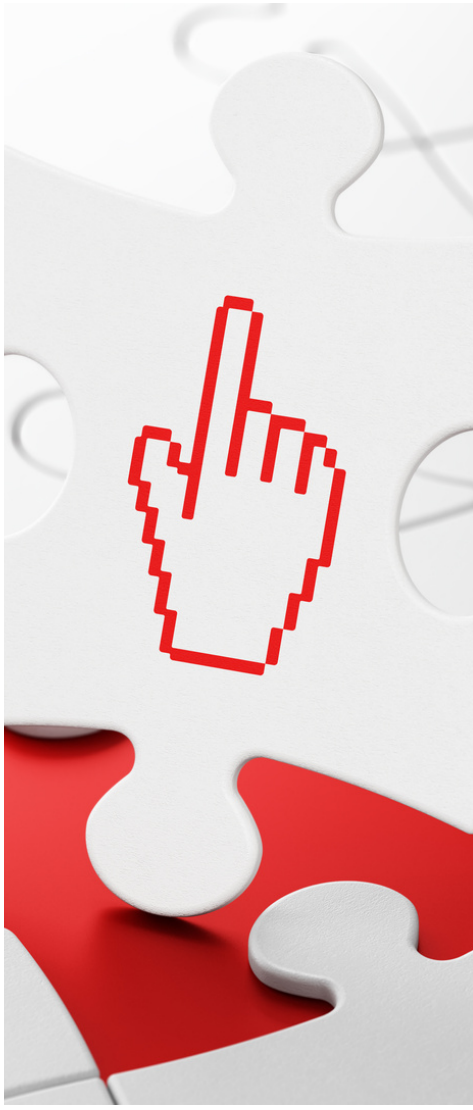

Elektroninio parašo pridėjimas arba pašalinimas iš „Microsoft Word“ ar „Adobe“

Naudodamiesi el. parašo eilute „Word“ dokumente, galite užklausti informacijos apie pasirašantįjį ir pateikti instrukcijas. Kai elektroninė kopija nusiunčiama pasirašančiajam, šis asmuo mato parašo eilutę ir pranešimą, kad jo prašoma pasirašyti. Pasirašantysis gali:

- Įvesti parašą,
- Pasirinkti ranka padėto parašo nuotrauką,
- Pasirašyti jutikliniame kompiuterio ar kito įrenginio ekrane naudodamasis rašymo ranka funkcija (angl. Inking).

Kaip sukurti parašo eilutę programose „Word“ ar „Excel“ („Office 365“ arba „2019“):

1. Dokumente užveskite žymeklį ten, kur norite įterpti parašo eilutę.

2. Grupėje „Tekstas“ (angl. Text) pasirinkite skirtuką „Įterpti“ (angl. Insert) ir spustelėkite parašo eilučių sąrašą „Signature Line“. Tada spustelėkite „Microsoft Office Signature Line“.

3. Parašo sąrankos dialogo lange „Signature Setup“ įveskite informaciją, kuri bus rodoma po parašo eilute:
- Siūlomas pasirašantysis: pasirašiusio asmens vardas ir pavardė;
- Siūlomas pasirašančiojo vardas: vardas, jei toks yra;
- Siūlomas pasirašančiojo el. pašto adresas (jei reikia);
- Nurodymai pasirašančiajam: pvz., „Prieš pasirašydami dokumentą, patikrinkite, ar turinys teisingas“.

4. Pasirinkite vieną arba abu iš šių žymimųjų langelių:
- Leiskite pasirašančiajam pridėti komentarų parašo dialogo lange „Sign“: pasirašantysis asmuo gali įvesti pasirašymo tikslą;
- Parašymo eilutėje rodyti parašo datą: ji bus rodoma kartu su parašu.

Parašą galima pašalinti, parašo srityje šalia parašo spustelėjus rodyklę, o paskui spustelėjus „Pašalinti parašą“ (angl. Remove Signature).

Elektroninio parašo gali reikėti ir PDF dokumente – apie tai žr. kitą skyrių.

Elektroninis PDF failo pasirašymas

„Adobe“ sukurtas nešiojamųjų dokumentų formatas (Portable Document Format, PDF) įprastas perduodant fiksuoto maketo dokumentus. Kaip ir „Word“, nuo 1993 m., kai pirmą kartą pasirodė rinkoje, „Adobe PDF“ be galo ištobulėjo. Dabar PDF failą galima pasirašyti elektroniniu būdu tam, kad būtų galima patikrinti jo tikrumą.

„Windows“ naudotojai tikriausiai yra susipažinę su PDF skaityklėmis – kompiuterinėmis programomis, kurios leidžia atverti PDF failus (failus su plėtiniu .pdf). Šiais laikais populiariausias tokios skaityklės variantas yra „Adobe Acrobat Reader“.

Norėdami prie PDF pridėti elektroninį parašą, atlikite šiuos veiksmus:

1. Atverkite PDF failą programa „Adobe Acrobat Reader“;
2. Dešinėje esančioje įrankių srityje spustelėkite „Užpildyti ir pasirašyti“ (angl. Fill & Sign);
3. Spustelėkite „Sign“, tada pasirinkite pridėti parašą (angl. Add Signature);
4. Atsivers iššokantysis langas. Pasirinkite parinktį – spausdinti (Type), piešti (Draw) arba atvaizduoti paveikslėliu (Image);
5. Spustelėkite pritaikymo mygtuką „Apply“;
6. Vilkite parašą per PDF failą, keiskite jo dydį ir padėtį.

Elektroninės paslaugos

El. paslauga (arba e. paslauga) – labai bendrinis terminas, paprastai bylojantis apie paslaugų teikimą internetu (priešdėlis „e“ reiškia elektroninis; jis vartojamas daugelyje kitų kalbų). El. paslaugos apima visas paslaugas ir veiklą, kurios sukurtos kompiuteriu ir teikiamos bei vykdomos interaktyviai elektroninėje terpėje, pavyzdžiui, internete.

El. paslaugos gali būti informacinės ir švietimo paslaugos, pvz.: e. švietimas, e. mokymasis, e. mokymas, el. leidyba, el. knyga, el. žurnalas ir el. katalogas, taip pat viešųjų pirkimų, prekybos ir užsakymo paslaugos, pvz., e. verslas, el. prekyba, el. viešieji pirkimai, el. pinigai, el. parduotuvė, el. tarpininkas, el. aukcionas; kultūros ir administracinės paslaugos, tokios kaip el. kultūra, el. valdžia ar el. balsavimas; rinkodaros, produkto ar ryšių su klientais paslaugos, elektroninės konsultavimo paslaugos, su saugumu susijusios paslaugos (e. saugumas), gamybos, mokslinės ar logistikos paslaugos.

Ateityje elektroninės paslaugos bus naudojamos daugelyje kitų sričių.

Kaip naudotis el. paslaugomis?

Norint naudotis el. paslaugomis, pirmiausia reikia užsiregistruoti kaip naujam vartotojui – paprastai tai galima padaryti bet kurio puslapio viršuje:

1. Pasirinkite nuorodą „Registruotis“ ir užpildykite reikiamus laukus;
2. Užsiregistravę gausite patvirtinimą, kad registracija sėkminga – tai leis kreiptis į bet kurią valstybinę instituciją elektroniniu būdu.

3.9. APSAUGOS PROGRAMINĖ ĮRANGA

Bet kuris prie tinklo prijungtas įrenginys – tai vartai, per kuriuos gali įžengti grėsmė. Geriausias būdas apsaugoti įrenginį, ypač prijungtą prie interneto, – naudoti tinkamą ir pačią naujausią saugos programinę įrangą, paprastai vadinamą antivirusine.

Asmeninių duomenų ir informacijos, perduodamos internetu arba siunčiamos paties įrenginio, papildomą apsaugą gali suteikti specialus įrankių rinkinys, vadinamas VPN. Jis reiškia virtualus privatus tinklas.

Kai naršydami internete, o ypač – atlikdami finansines operacijas, esate prisijungę prie nesaugaus „WiFi“, galite kelti grėsmę patys sau ir savo neskelbtiniems duomenims.

Antivirusiniai įrankiai ir paslaugos paprastai yra sudėtiniai funkcijų rinkiniai, kurie stebi interneto srautą, nuskaito failus ir bando atskleisti galimas net nežinomų virusų grėsmes saugumui. Tokie įrankiai padeda išvengti nemalonaus elgesio, blokuoja potencialiai kenksmingas svetaines ir naudoja kitokius sprendimus tam, kad apsaugotų vartotojo įrenginį ir informaciją.

VPN įrankiai padeda prisijungti prie interneto per saugų nuotolinį serverį, kuris slepia naudotojo pirminį IP adresą ir taip leidžia užšifruoti savo duomenų srautą bei užmaskuoti savo internetinę tapatybę. Kai naršoma naudojantis viešaisiais belaidžiais tinklais ar kitais nesaugiais tinklo ryšiais, taip padidinamas anonimiškumas ir saugumas.

Kai kuri antivirusinė programinė įranga taip pat gali teikti VPN paslaugą.

Dažniausiai naudojama antivirusinė programinė įranga:

- Avira
- „Avats“
- „McAfee“
- ESET
- „Bitdefender“
- AVG
- Kaspersky
- „Microsoft“ pagrindinės saugumo funkcijos
- Norton

Dažniausiai naudojami VPN įrankiai:

- Nord VPN
- Express VPN
- Surfshark
- Tunelbear

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

3.10. FIZINIS PRIETAISŲ SAUGUMAS IR APARATINĖ ĮRANGA

Visi žinome, kaip erzina pamesti telefoną, jį prarasti dėl vagystės arba tiesiog numesti ant žemės ir sudaužyti ekraną tiek, kad prietaisas taptų nebetinkamas naudoti. Paprastai apie šiuos nemalonumus nesusimąstoma, kol jie neįvyksta. Kalbėdami apie fizinį saugumą, turime omenyje, kad bet kuris prietaisas gali būti sugadintas, pamestas, pavogtas.

Sudarėme būdų ir sprendimų, kaip užtikrinti prietaiso saugumą ir išvengti nuostolių, sąrašą:

Slaptažodis arba užšifravimas

Vagystės atveju stenkitės neprarasti informacijos. Tam, kad apsaugotumėte prieigą prie savo įrenginio – tiek mobiliojo telefono, tiek stalinio kompiuterio – naudokite stiprų slaptažodį, pirštų atspaudus ar kitus biometrinius duomenis. Venkite visur naudoti tą patį slaptažodį. Svarbius failus užrakinkite arba užšifruokite. Aktyvinkite prietaise jau esančią arba papildomai įdiegtą stebėjimo programinę įrangą, kur sektų įrenginį naudodamasi vietos nustatymo paslauga – net jei jis yra pamestas ar pavogtas ir tebėra užrakintas.

Atsarginė kopija

Visada kurkite atsargines svarbių failų kopijas, saugokite jas atmintukuose, išoriniuose standžiuosiuose diskuose, o gal net trečiosios šalies debesies saugykloje.]

Sveika nuovoka

Negundykite vagių be priežiūros paliktais mobiliaisiais įrenginiais, ypač viešose vietose. Nepalikite nešiojamojo kompiuterio krepšio be priežiūros kavinėje, oro uoste ar kitose viešose vietose.

Atnaujinimai

Nuolat atnaujinkite įrenginių programinę įrangą. Kai tik sistema paragins, įdiekite operacinės sistemos naujinius.

Veikite greitai

Priklausomai nuo situacijos, pavyzdžiui, jei pametėte prietaisą, nepanikuokite. Pirmiausia pakeiskite slaptažodį, kuriuo naudojantis patenkama prie svarbiausių duomenų. Jei prietaisas darbovietės – informuokite savo vadovą ar IT specialistą. Prireikus informuokite policiją.

Pardavimas

Jei parduodate seną įrenginį, telefoną, planšetinį ar nešiojamąjį kompiuterį, įsitikinkite, kad visa jūsų asmeninė informacija iš standžiojo disko ar įrenginio atminties yra ištrinta visam laikui. Tam galite naudoti specialią programinę įrangą, pvz., „Eraser“, „File shredder“ arba „WipeFile“ ir pan.

3.11. DAIKTŲ INTERNETAS (IOT)

Daiktų internetas – tai tarpusavyje sujungti įrenginiai, kurie yra išmanūs tiek, kad gali dalytis informacija su mumis, debesyje veikiančiomis programomis ir vienas su kitu.

Išmanieji įrenginiai arba „sujungtieji įrenginiai“, kaip jie paprastai vadinami, yra suprojektuoti taip, kad fiksuoja ir naudoja kiekvieną duomenų bitą, kuriuo tik dalijatės ar naudojate kasdieniame gyvenime. Šie įrenginiai minėtus duomenis naudoja kasdien bendraudami su jumis ir atlikdami pavestas užduotis.

Daiktų internetas (IoT) yra tarpusavyje susijusių skaičiavimo prietaisų, mechaninių ir skaitmeninių mašinų, objektų, gyvūnų ar žmonių sistema, kuriai suteikiami unikalūs identifikatoriai ir galimybė perduoti duomenis tinkle, nereikalaujanti žmogus-žmogus ar žmogus-kompiuteris sąveikos.

Ši naujoji ryšio mada peržengia nešiojamųjų kompiuterių ir išmaniųjų telefonų ribas – ji nukreipta į susijungusius tarpusavyje automobilius ir nešiojamuosius daiktus, išmaniuosius namus ir miestus, susijungusias sveikatos priežiūros paslaugas. Iš esmės, tai ištisas gyvenimas susijungus.

Tarpusavyje sujungti prietaisai padės sumažinti atotrūkį tarp fizinio ir skaitmeninio pasaulio, pagerindami gyvenimo, visuomenės ir įvairių pramonės šakų kokybę bei produktyvumą. Išmanieji namai – bene labiausiai laukiama IoT funkcija, ir prekės ženklai jau konkuruoja su išmaniaisiais prietaisais.

Antroji pagal populiarumą internete tendencija – dėvimieji daiktai. Pristačius išmaniąją apyrankę „Apple Watch“ ir paskui ją pasipylus įvairiems kitiems įrenginiams, tampame susijungusio pasaulio gyventojais.

10 realaus pasaulio prietaisų, naudojamų daiktų internete (IoT) – paaiškinimai vaizdo įrašuose

Taikymas	Paaiškinimas	Vaizdo įrašo nuoroda
1. Išmanieji namai	Išmaniųjų namų sėkmė – tikra gyvenamųjų patalpų revoliucija. Prognozuojama, kad išmanieji namai taps tokie pat įprasti, kaip išmanieji telefonai. Žadama, kad išmaniųjų namų produktai padės sutaupyti laiko, energijos ir pinigų.	https://youtu.be/NjYTzvAVozo
2. Dėvimieji daiktai	Dėvimieji prietaisai turi įdiegtus jutiklius ir programėles, kurios renka duomenis ir informaciją apie vartotojus. Vėliau šie duomenys apdorojami, kad būtų galima gauti esminių įžvalgų apie vartotoją. Prietaisai iš esmės atitinka sveikos gyvensenos, fizinio aktyvumo ir pramogų industrijos keliamus reikalavimus. Būtina daiktų interneto technologijos sąlyga – tam, kad būtų patogūs dėvėti, prietaisai turi būti itin efektyvūs energijos vartojimo požiūriu arba ypač mažo galingumo ir kuo mažesnio dydžio.	https://youtu.be/h8-TAqzYrno
3. Sujungtieji automobiliai	Automobilinės skaitmeninės technologijos ilgą laiką buvo skirtos transporto priemonių vidinėms funkcijoms optimizuoti. Dabar vis didesnis dėmesys skiriamas pačių automobilių patirčiai pagerinti. Sujungtasis automobilis yra tokia transporto priemonė, kuri pati gali optimizuoti savo eksploataciją, priežiūrą ir keleivių patogumą, naudodama jutiklius ir interneto ryšį. Prie sujungtųjų automobilių sprendimų pluša dauguma didžiųjų automobilių gamintojų, taip pat kai kurie drąsūs startuoliai. Pagrindiniai prekių ženklai, tokie kaip „Tesla“, BMW, „Apple“, „Google“, siekia tikro automobilių pramonės perversmo.	https://youtu.be/0HxZuQ0woLY

Taikymas	Paaiškinimas	Vaizdo įrašo nuoroda
4. Pramoninis internetas	Pramoninis internetas – kylanti mada pramonės sektoriuje, dar vadinama pramoniniu daiktų internetu (IIoT). Tobuloms mašinoms kurti pramonės inžinerijoje jau naudojami jutikliai, programinė įranga ir analizuojami didžieji duomenys. Pasak „GE Electric“ generalinio direktoriaus Jeffo Immelto, „IIoT“ yra „gražus, pageidaujamas ir tinkamas investuoti“ turtas. Vyraujanti IIoT filosofija skelbia, kad išmaniosios mašinos yra tikslesnės ir nuoseklesnės nei žmonės, nes bendrauja apsikeisdamos duomenimis. Būtent šie duomenys gali padėti įmonėms greičiau pašalinti neefektyvius sprendimus ir kitas problemas. IIoT būdingas didelis kokybės kontrolės ir tvarumo potencialas. Prekių sekimo programos, tiekėjų ir mažmenininkų keitimasis informacija apie atsargas realiuoju laiku, automatizuotas pristatymas didina tiekimo grandinės efektyvumą. Pasak GE, gerėjant pramonės produktyvumui, per ateinančius 15 metų visame pasaulyje bus sukurta nuo 10 iki 15 trilijonų JAV dolerių BVP.	https://youtu.be/8NGzrtK7eV0
5. Išmanieji miestai	Išmanusis miestas – dar viena galinga dirbtinio intelekto (DI) pritaikymo sritis, kelianti pasaulio gyventojų susidomėjimą. Pažangusis stebėjimas, automatizuotasis transportavimas, išmanesnės energijos valdymo sistemos, vandens paskirstymas, miesto saugumas ir aplinkos stebėsena – tai tik keli pavyzdžiai, kaip internetinės priemonės gali būti pritaikytos išmaniesiems miestams. DI išspręs pagrindines problemas, su kuriomis susiduria miestuose gyvenantys žmonės: pvz., tarša, eismo spūstys, energijos trūkumas ir kt. Tai ir tokie produktai kaip korinio ryšio pagrindu veikiančios šiukšliadėžės „Smart Belly“, kurios pačios pasiunčia įspėjimus savivaldybės tarnyboms, kai ateina laikas jas ištuštinti. Įdiegus jutiklius ir naudojantis žiniatinklio programomis, galima rasti nemokamų automobilių stovėjimo vietų visame mieste. Kalbant apie elektros perdavimo sistemas, jutikliai gali aptikti skaitiklių rodmenų klastojimą, bendruosius gedimus ir bet kokias kitas instaliacijos problemas.	https://youtu.be/Br5aJa6MkBc

Taikymas	Paaiškinimas	Vaizdo įrašo nuoroda
6. IoT žemės ūkyje	Nuolat didėjant pasaulio gyventojų skaičiui, didėja ir maisto paklausa. Vyriausybės padeda ūkininkams pritaikyti pažangias technologijas ir mokslo tyrimų pasiekimus, kad tik būtų įmanoma padidinti maisto gamybą. Išmanusis ūkininkavimas yra viena iš sparčiausiai augančių IoT sričių. Geresnei investicinei grąžai gauti ūkininkai naudojasi įžvalgomis, gaunamomis iš surinktų duomenų. Dirvožemio drėgmės ir maistinių medžiagų kiekio matavimas, augalams laistyti naudojamo vandens kontrolė, trąšų kiekio nustatymas – tai tik keletas paprastų būdų, kaip gali būti naudojamas daiktų internetas.	https://youtu.be/q0FnMD2_0Fw
7. Išmanioji mažmeninė prekyba	Daiktų interneto potencialas mažmeninės prekybos sektoriuje yra didžiulis. IoT suteikia galimybę mažmenininkams susisiekti su klientais, kad šių patirtis parduotuvėje taptų dar geresnė. Išmanieji telefonai leidžia mažmenininkams palaikyti ryšį su klientais net ir ne parduotuvėje. Sąveika per išmaniuosius telefonus ir technologija „Beacon“ gali padėti mažmenininkams geriau aptarnauti vartotojus. Taip pat galima sekti vartotojų kelius per parduotuvę ir pagerinti parduotuvės išplanavimą, pateikti aukščiausios kokybės produktus intensyvaus eismo vietose.	https://youtu.be/gUcuqhduWao
8. Išmanioji energija	Ateities elektros tinklai bus ne tik pakankamai protingi, bet ir labai patikimi. Išmaniojo tinklo koncepcija šiuo metu populiarėja visame pasaulyje. Pagrindinė išmaniųjų tinklų idėja –automatizuotai rinkti duomenis ir analizuoti elektros vartotojų bei tiekėjų elgesį, siekiant pagerinti elektros energijos vartojimo efektyvumą ir ekonomiškumą. Išmanieji tinklai taip pat galės greičiau aptikti elektros energijos tiekimo šaltinius kiekviename namų ūkyje, pavyzdžiui, namų saulės baterijoje – tai leis operatyviau skirstyti energiją.	https://youtu.be/JwRTpWZReJk

Taikymas	Paaiškinimas	Vaizdo įrašo nuoroda
9. IOT sveikatos apsaugoje	Sujungtoji sveikatos priežiūra – miegantis daiktų interneto programų milžinas. Sujungtosios sveikatos priežiūros sistemos ir išmaniųjų medicinos prietaisų koncepcijos potencialas – didžiulis, naudingas ne tik įmonėms, bet ir apskritai žmonių gerovei. Tyrimai rodo, kad artimiausiais metais IoT įsigalės sveikatos priežiūros srityje. IoT tikslas – suteikti žmonėms galimybę gyventi sveikiau, dėvint sujungtuosius prietaisus. Surinkti duomenys padės individualiai nustatyti asmens sveikatos būklę ir pateiks jam asmeniškai pritaikytas profilaktikos strategijas.	https://youtu.be/8AkXW9EPFJg
10. IoT paukštininkystei ir ūkininkavimui	Gyvulių stebėjimą siekiama pritaikyti veisimo ir išlaidų taupymo reikmėms. Naudodamiesi IoT programomis, ūkininkai renka duomenis apie galvijų sveikatą ir savijautą, tad anksti sužino apie pasiligojusį gyvūną, gali jį izoliuoti ir padėti išvengti ligos plitimo visoje fermoje. Surinkti duomenys padeda padidinti ir naminių paukščių produkcijos kiekį.	https://youtu.be/eZ2sVriiluU

4 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

PAVYZDŽIAI, ATVEJŲ ANALIZĖ IR ATSARGUMO PRIEMONĖS ATSPARUMUI UGDYTI

4.1. PRIVATUMO PAŽEIDIMAI IR DUOMENŲ VAGYSTĖS

Kas yra duomenų privatumo pažeidimas?

1. Duomenų pažeidimas – tai toks įvykis, kai informacija pavagiama arba paimama iš sistemos be sistemos savininko žinios ar leidimo. Su duomenų privatumo pažeidimu gali susidurti tiek maža, tiek didelė įmonė ar organizacija.
2. Privatumas pažeidžiamas tada, kai kas nors prieina prie privačios informacijos be leidimo. Viskas prasideda nuo saugumo pažeidimo – įsiskverbimo į saugomą kompiuterių tinklą, ir baigiasi duomenų išviešinimu ar vagyste. Duomenys gali apimti asmens tapatybės nustatymo informaciją, tokią kaip vardas, pavardė, adresas, socialinio draudimo numeris ar kredito kortelės informacija.

Kokių pavojų kyla privatumui?

1. Privatumas yra susijęs su teise valdyti savo asmeninę informaciją ir spręsti, kaip ta informacija naudojama. Jūsų informacijos yra daugelyje vietų: valstybės institucijose, sveikatos priežiūros ir finansų įstaigose, socialinių tinklų platformose, kompiuterių programų kūrėjų duomenų bazėse ir daugelyje kitų vietų.
2. Jūsų informacija turi vertę. Štai kodėl kibernetiniai nusikaltėliai dažnai nukreipia savo dėmesį į organizacijas, kuriose gali gauti asmens duomenų. Juos galima naudoti nusikaltimams, pvz., asmens tapatybės vagystėms, arba parduoti tamsiajame internete.
3. Dar vienas privatumo ir duomenų pažeidimų panašumas yra tas, kad nedaug ką galima padaryti tam, kad jų išvengtum. Jūsų informacijos saugumas yra kažkieno kito rankose. Nepaisant to, yra keletas dalykų, kuriuos galima padaryti, siekiant apsisaugoti.

Kaip išvengti duomenų pažeidimo?

1. Kurkite sudėtingus slaptažodžius. Kiekvienai paskyrai naudokite skirtingus ir pakeiskite kaskart, jei sužinote, kad buvo įsilaužta į įmonę, su kuria neseniai bendravote.

2. Jei įmanoma, naudokite kelių lygių tapatybės patvirtinimą – jis suteikia prieigą tik pateikus du ar daugiau įrodymų, paprastai slaptažodį ir kodą, kurie vartotojui siunčiami telefonu, teksto pranešimais ar el. paštu prisijungimo metu.

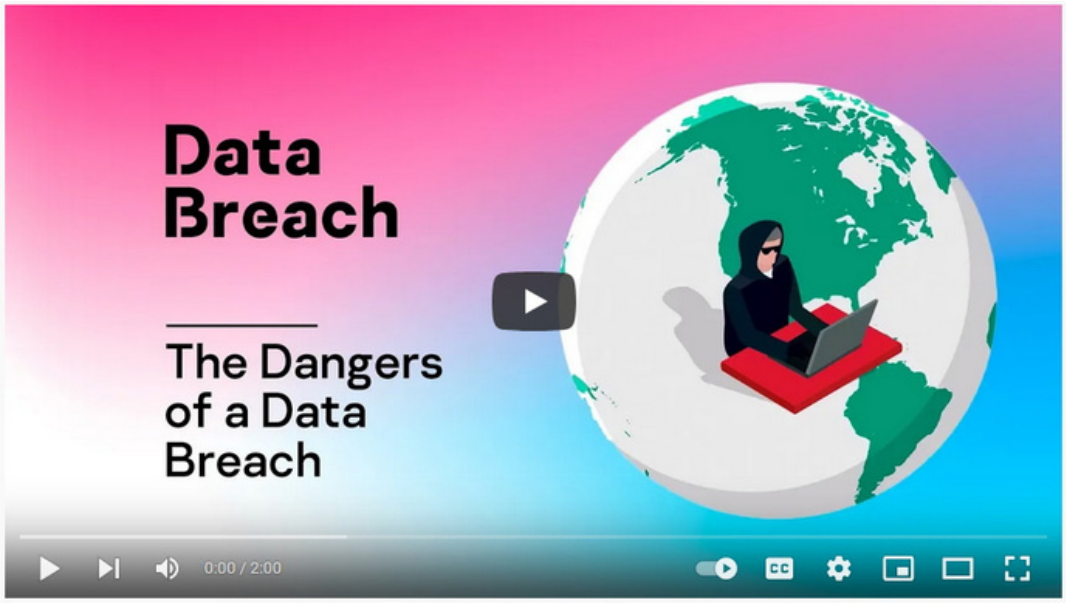
3. Už pirkinius mokėkite kreditine kortele. Jums gali tekti mažesnė atsakomybė už apgaulingus nuskaitymus nuo kredito kortelės.

4. Stebėkite, ar nėra sukčiavimo. Jei gaunate pranešimą apie duomenų pažeidimą, paskambinkite jį siuntusiai įmonei ir pasitikslinkite, ar pranešimas tikras. Naudokite tik tą numerį, dėl kurio tikrumo esate įsitikinę, o ne numerį, kuris gali būti nurodytas pranešime.

5. Saugokitės tapatybės vagystės. Visame pasaulyje 65 proc. duomenų pažeidimų sudaro tapatybės vagystė – tai dažniausias rezultatas. Jei tapote tapatybės vagystės auka, susisiekite su kiekviena finansine įstaiga ir įšaldykite savo sąskaitas. Taip pat apie tapatybės vagystę verta informuoti valstybės įstaigas.

6. Nustatykite paskyros įspėjimus. Pavyzdžiui, gaukite pranešimus apie įtartinus arba tam tikrą sumą viršijančius pirkinius.

Vaizdo įrašas: duomenų pažeidimo pavojai - The Dangers of a Data Breach
https://www.youtube.com/watch?v=0kK902-ZvNM

4.2. PIRATAVIMAS IR KIBERNETINIS TURTO PRIEVARTAVIMAS

Įsilaužimas – tai bandymas išnaudoti kompiuterio sistemą arba kompiuteryje esantį privatų tinklą. Paprasčiau tariant, tai neteisėta prieiga prie kompiuterių tinklo apsaugos sistemų arba jų kontrolė, turint tam tikrų kėslų.

Kibernetinis turto prievartavimas apibūdinamas kaip nusikaltimas internete, kai kažkas laiko užgrobęs jūsų elektroninius failus ar verslo duomenis, mainais už juos reikalaudamas sumokėti išpirką.

Vaizdo įrašas: kibernetinis turto prievartavimas
https://www.youtube.com/watch?v=UNCBuFJRrYk

Neigiamus šių išpuolių finansinius padarinius gali sumažinti draudimas nuo kibernetinių rizikų. Jis ypač aktualus verslui, turinčiam didelį IT ūkį ir (ar) valdančiam dideles asmens duomenų bazes. Lietuvoje šias paslaugas teikia daug draudimo bendrovių. Pagrindinė tokio draudimo idėja ta, kad įmonėms tampant vis labiau priklausomoms nuo IT sistemų ir duomenų saugumo, o nusikaltimų skaičiui skaitmeninėje erdvėje augant, už tam tikrą įmoką galima apdrausti įmonės turtą ir civilinę atsakomybę.

Draudimo bendrovės paprastai siūlo padengti ne tik su bendrovės turto sugadinimu dėl kibernetinių atakų susijusius nuostolius, bet ir dėl įmonės saugomų trečiųjų šalių asmens duomenų nutekinimo padarytą žalą. Geriausias to pavyzdys – atvejis su Lietuvoje automobilių dalijimosi paslaugas teikiančia bendrove „City Bee“, kai buvo pagrobti 110 tūkst. vartotojų duomenys, daugiau žr. https://www.euronews.com/2021/02/17/thousands-of-citybee-users-have-their-personal-data-leaked-online).

Video įrašas: Draudimas nuo kibernetinių rizikų
https://www.youtube.com/watch?v=F7mYEm-kx-Q

4.3. TAPATYBĖS VAGYSTĖS

Tapatybės vagystė – tai toks nusikaltimas, kai asmens ar finansinė informacija pavagiama tam, kad būtų galima ją panaudoti sukčiavimui: pvz., neteisėtoms operacijoms ar pirkimams atlikti. Tapatybės vagystės vykdomos įvairiais būdais, o aukų patiriama žala paprastai būna susijusi su jų kredito istorijos pabloginimu, finansiniais nuostoliais ir suteršta reputacija.

Yra įvairių tapatybės vagystės formų, tačiau dažniausia – finansinė. Apsauga nuo tapatybės vagystės – tai vis gausėjantis priemonių paketas, kurį sudarantys įvairūs įrankiai skirti žmonių kredito ataskaitoms, finansinei veiklai, socialinio draudimo numerio naudojimui stebėti.

Vaizdo įrašas: Kas yra tapatybės vagystė?
https://www.youtube.com/watch?v=kDFeSUUwRnA

Tapatybės vagystės tipai

Finansinės tapatybės vagystė	Kažkas naudojasi kito asmens tapatybe ar informacija, kad gautų kreditą, prekes, paslaugas ar privilegijas;
Socialinės apsaugos tapatybės vagystės	Jei tapatybės vagys gauna socialinio draudimo numerį, juo naudodamiesi gali kreiptis dėl kredito kortelių ir paskolų išdavimo;
Medicininės tapatybės vagystė	Vagis prisistato kaip kitas asmuo, norėdamas gauti nemokamą medicininę priežiūrą;
Sintetinė tapatybės vagystė	Nusikaltėlis susikuria naują tapatybę, sujungdamas tikrą (dažniausiai pavogtą) ir suklastotą informaciją, ir šia tapatybe naudojasi sąskaitoms atidaryti ir pirkiniams įsigyti;
Vaiko tapatybės vagystė	Vagis naudoja vaiko tapatybę, siekdamas įvairių asmeninių tikslų;
Mokesčių mokėtojo tapatybės vagystė	Vagis naudojasi kito asmens informacija, įskaitant socialinio draudimo numerį, kad galėtų pateikti fiktyvią mokesčių deklaraciją ir susigrąžinti mokesčių permokas;
Kriminalinė asmens tapatybės vagystė	Sulaikymo metu nusikaltėlis apsimeta kitu asmeniu, taip siekdamas išvengti šaukimo į teismą, jo tikruoju vardu išduoto arešto orderio ar įrašo apie teistumą.

Vaizdo įrašas: Saugokitės šių 8 tapatybės vagystės rūšių
https://www.youtube.com/watch?v=EZa2um76rFY

Apsauga nuo tapatybės vagystės

Vienas iš būdų – nuolat pasitikrinti savo asmens dokumentų tikslumą ir operatyviai reaguoti į bet kokias situacijas, kai jie neatitinka tikrovės. Yra keletas apsaugos nuo tapatybės vagystės paslaugų, kurios padeda žmonėms išvengti tapatybės vagystės padarinių ir juos sušvelninti.

Paprastai tokios paslaugos suteikia informacijos, kuri padeda apsaugoti savo asmeninę informaciją: stebi viešus ir asmeninius įrašus, pvz., kredito ataskaitas, kad įspėtų savo klientus apie tam tikrus sandorius ir būsenos pasikeitimus, taip pat teikia aukoms pagalbą sprendžiant problemas, susijusias su tapatybės vagystėmis. Panašią pagalbą teikia ir kai kurios valstybės institucijos (policija, Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija) bei nevyriausybinės organizacijos. Dažniausiai jos administruoja svetaines, kuriose yra informacijos ir įrankių, padedančių žmonėms išvengti tapatybės vagystės, ją pašalinti ir apie ją pranešti.

Norint išvengti asmens duomenų vagystės, reikia:

- Saugoti visus dokumentus su asmenine informacija, pvz., vairuotojo pažymėjimą, pasą, banko sąskaitų išrašus, kvitus už komunalines paslaugas ir pan.;
- Sunaikinti senus ar nereikalingus dokumentus, iš kurių matosi asmens vardas, pavardė, adresas ar kita asmeninė informacija;
- Stebėti savo kredito istorijos ataskaitą ir reguliariai tikrinti savo kredito kortelės ir banko sąskaitų išrašus apie atliktas operacijas;
- Keičiant gyvenamąją vietą, apie adreso pasikeitimą informuoti savo banką, kreditų kortelių, mobiliojo ryšio, televizijos ir kitų paslaugų tiekėjus, kad pranešimai ir laiškai su asmeninio pobūdžio informacija nepatektų kitiems asmenims;
- Prisiminti, kad kuo mažiau informacijos asmuo teiks apie save, tuo mažesnė rizika, kad informacija pateks į netinkamas rankas;
- Perkant prekes internetu, rinktis saugią internetinę svetainę, kurioje rodoma įmonės kontaktinė informacija, aiški privatumo politika, prekių ir paslaugų garantija bei grąžinimas;
- Renkantis el. prekybos svetainę, įsitikinti, kad joje būtų taikomas siunčiamų duomenų šifravimas (tinkamas ir galiojantis SLL sertifikatas), patikrinti, ar interneto svetainės adresas prasideda https.

4.4. INTERNETINĖS PATYČIOS

Internetines patyčias galima apibrėžti kaip agresyvų, tyčinį ir pakartotinį grupės ar vieno asmens vykdomą veiksmą, atliekamą elektroninėmis priemonėmis, pavyzdžiui, mobiliaisiais telefonais ar internetu, prieš auką, kuri negali lengvai apsiginti (Slonje, Smith ir Frisén, 2013 m.).
Patyčios nuo kito agresyvaus elgesio skiriasi dviem aspektais: pirma, jos yra pasikartojančio pobūdžio, antra, joms būdingas galios disbalansas.

Paprastai kaltininkas galbūt ir nekartotų užgaulaus veiksmo, tačiau dėl pernelyg dažno naudojimosi technologijomis gali prarasti savikontrolę. Pavyzdžiui, nuotrauka su įžeidžiančiu turiniu gali būti paskelbta internete vieną kartą, tačiau kiti žmonės ja gali pasidalinti kelis kartus, ir taip patyčios nuvilnija per visą socialinį tinklą. Dėl tokio pasikartojimo auka neišvengiamai patiria gėdą daug kartų.

Kalbant apie galios disbalansą, internetinių patyčių atveju jis siejamas ne tiek su fiziniu ar psichologiniu silpnumu, kiek su žinių apie informacines ir ryšių technologijas (IRT) trūkumu, taip pat su elektroninės erdvės siūlomu anonimiškumu (Slonje, Smith ir Frisén, 2013).
Iki šiol atlikti tyrimai rodo, kad yra tarp mokinių, gerai išmanančių IRT sritį ir vykdančių nusikalstamą internetinę veiklą, yra tiesioginė sąsaja. Kalbant apie anonimiškumą, auka paprastai nežino kaltininko tapatybės, todėl jai sunku imtis veiksmų ir atskirsti (Slonje, Smith ir Frisén, 2013).

Motyvai

Elektroninių patyčių motyvus būtų galima suskirstyti į dvi kategorijas: vidinę ir išorinę.
Vidiniai motyvai yra pyktis, pavydas, noras atkeršyti ar net nuobodulys (Slonje, Smith ir Frisén, 2013). Patyčios gali signalizuoti ir apie įtampas šeimoje. Be to, jos gali patenkinti valdžios troškimą (Nika, Gioldasi ir Vitta, 2017).

Kalbant apie išorinius motyvus, minėtinas rimtų pasekmių kaltininkui nebuvimas arba tai, kad realiame gyvenime kaltininkas, su galima auka susitikęs akis į akį, greičiausiai taip bijotų elgtis (Slonje, Smith ir Frisén, 2013).

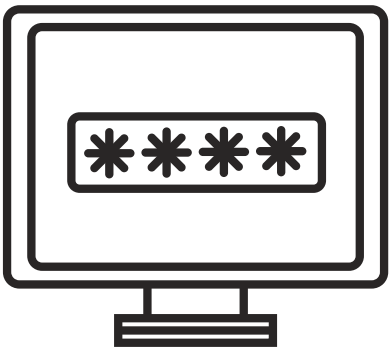
Pasekmės

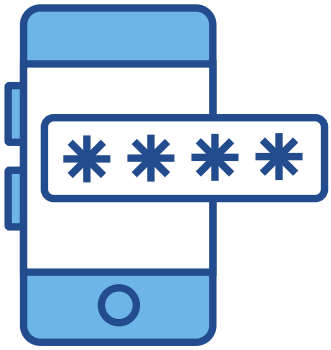
1. Tiek auka, tiek smurtautojas kartais patiria neigiamų emocijų, tokių kaip pyktis, liūdesys, nerimas, gėda, baimė, savęs kaltinimas ir nuvertinimas.
2. Kalbant apie mokyklos kontekstą, pastebėtas neigiamas patyčių poveikis gebėjimui susitelkti, prastėjantys akademiniai rezultatai, pamokų praleidimas (Šléglová ir Cerna, 2011).
3. Aukos gali jaustis tokios bejėgės, vienišos, susigėdusios ir beviltiškos, kad gali nuspręsti nusižudyti.
4. Ir aukos, ir smurtautojai gali būti socialiai atstumti, todėl neigiamos emocijos tik dar labiau sustiprėja.
5. Aukos gali nebandyti apsiginti dėl to, kad mano, jog patyčios yra „normalu“ arba kad tokio elgesio jų atžvilgiu ir galima tikėtis. Taip pat jos gali būti įsitikinusios, kad to nusipelno, nes yra nevisavertės (Šléglová ir Cerna, 2011).

Atsparumo būdai

1. Labai svarbu, kad tiek paaugliai, tiek suaugusieji žinotų apie saugų elgesį internete ir įvairių technologinių priemonių funkcinius skirtumus (Olweus, 2012).
2. Praktiniai sprendimai apima nežinomų žmonių socialiniuose tinkluose blokavimą, dažną slaptažodžių ir naudotojo vardų keitimą.
3. Rekomenduojama paprašyti pagalbos iš pažįstamo asmens ar eksperto, kuriam galima paatvirauti apie esamus ar buvusius išgyvenimus, pasidalinti savo jausmais ((Slonje, Smith ir Frisén, 2013). Tai padeda pajusti palengvėjimą ir lengviau rasti sprendimą.
4. Tėvai turi būti emociškai atviri ir iš esmės artimi savo vaikams, kad šie jaustųsi laisvai, diskutuodami apie tokias problemas kaip internetinė patyčios ir kibernetinė viktimizacija.
5. Naršant internete taip pat labai svarbu žinoti apie žmonių teises ir jas gerbti.
6. Rekomenduojama organizuoti mokymus ar seminarus apie elektronines patyčias ir kovos su jomis būdus.

Atvejų analizė

Aštuoniolikmetė amerikietė Brandy Vela (1998–2016) buvo vidurinės mokyklos auklėtinė. 2016 m. lapkritį ji nusižudė po daugelį metų trukusių asmeninių ir internetinių patyčių dėl savo svorio. Pasak velionės sesers, priekabiautojai sukūrė jos profilį pažinčių svetainėse, kuriose melavo apie Brandy amžių, įkėlė jos nuotrauką ir nurodė telefono numerį, tvirtindami, kad ji nemokamai teikia sekso paslaugas.
Brandy šovė sau į krūtinę ir kitą dieną mirė ligoninėje. Po jos mirties už patyčias buvo areštuota pora paauglių („Wikipedia“, 2020).

Trylikametė amerikietė paauglė Megan Meier (1992–2006) iš Misūrio pasikorė likus kelioms savaitėms iki keturioliktojo gimtadienio. Po metų jos tėvai, atlikę tyrimą dėl savižudybės, socialinio tinklo svetainėje „Myspace“ sužinojo, kad dukros sprendimas buvo susijęs su patyčiomis internete.

4.5. DUOMENŲ VAGYSTĖS BŪDAI

Duomenų vagystė „phishing“ (angl. terminas phishing kilęs nuo žodžių password fishing - slaptažodžių žvejyba) - tai tokia sukčiavimo forma prieš organizacijas ar privačius asmenis, kai pasinaudojant nepageidaujamomis elektroninio pašto žinutėmis ar falsifikuotais internetiniais tinklalapiais siekiama išgauti prisijungimo prie informacinių sistemų slaptažodžius bei kitus konfidencialius duomenis.

Dažniausiai tokio pobūdžio atakos būna nukreiptos prieš bankų klientus, siekiant sužinoti jų prisijungimo prie elektroninės bankininkystės sistemų slaptažodžius ar kreditinių kortelių duomenis. Vėliau tokiu būdu gauta informacija gali būti panaudota vykdant nusikalstamas veikas: neteisėtus prisijungimus prie informacinių sistemų, pinigų vagystes iš sąskaitų ar elektroninėje erdvėje atsiskaitant už prekes svetimomis kortelėmis.

Duomenųvagystė vykdoma dviem pagrindiniais būdais:

1. Tiesiogiai susisiekiant su asmenimis ir bandant juos apgauti, kad jie savo noru atskleistų informaciją;
2. Naudojant specialias technologijas, kurios kopijuoja duomenis iš įvairių svetainių ar įrenginių, naudojamų naršyti internete ir (ar) naudotis nuotolinėmis paslaugomis.

Antruoju atveju sukčius apsimetinėja teisėta institucija ar įmone (pvz., valstybine ar teisėsaugos institucija, finansinių paslaugų teikėju, didelio žinomo prekės ženklo kompanija ir kt.) ir tiesiogiai kreipiasi į asmenį, prašydamas užpildyti asmens duomenis. Tas pats el. laiškas ar kitos rūšies pranešimas siunčiamas tūkstančiams asmenų, tikintis, kad kai kurie iš jų atsakys.

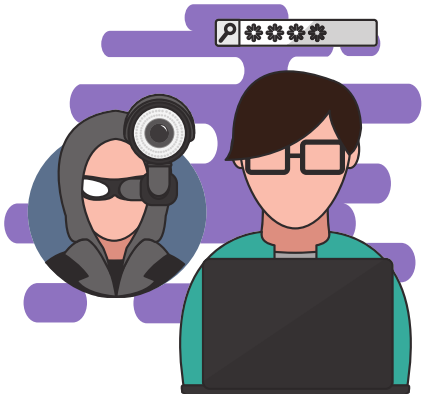
Į tokius pranešimus paprastai prašoma reaguoti labai greitai, pažymint, kad gali kilti nepageidaujamų neigiamų pasekmių, jei asmuo laiku neatsakys: pvz., įstaiga imsis teisinių veiksmų, gali būti pavogtos asmens banko lėšos, prizas bus skirtas kitam asmeniui ir pan.

Dažniausiai tokiuose pranešimuose gali būti kenkėjiškų nuorodų ir (ar) nuorodų į specialias svetaines, kuriose paprašoma įvesti asmeninę informaciją. Kai tik asmuo ją pateikia, duomenys tampa prieinami apgavikui.

Pažangesni sukčiai gali užvaldyti seansą, vykstantį legalioje svetainėje. Kai nieko neįtariantis asmuo prisijungia prie interneto programos, serveris savo naršyklėje nustato laikiną sesijos slapuką. Sukčiai gali pavogti tokius seanso slapukus arba pateikti asmeniui nuorodą su paruoštu seanso ID prieš vartotojui įeinant į tokią autentifikavimo sesiją. Šie veiksmai leidžia sukčiams vėliau užgrobti seansą ir panaudoti tą patį seanso ID seansui savo naršyklėje.

Elektroninėse parduotuvėse ar kitose svetainėse taip pat gali būti naudojami sukčiavimo metodai. Kad tokios svetainės būtų labiau pastebimos, sukčiai vilioja mažomis kainomis, greitu prekių pristatymu ar kitokia nauda. Norint pasiekti tikslinę auditoriją ir nukreipti ją į tokias svetaines, naudojamos įvairios paieškos sistemos. Kai tikslinis asmuo bando registruoti ar pirkti prekes tokiose svetainėse, jo duomenys pavagiami.

Sukčiai gali pasinaudoti esamomis legaliomis svetainėmis, pakeisdami jų IP adresą, kad jis nukreiptų į netikrą svetainę.

Nuorodų ar kitų nuorodų siuntimas į failus, užkrėstus tam tikrais virusais, taip pat yra labai populiari technika. Tokie failai užkrečia kompiuterius ar kitus įrenginius ir gali būti užprogramuoti prašyti iš naujo įvesti slaptažodžius ar kitus prisijungimo duomenis, kai jungiamasi prie internetinės bankininkystės ar kitų nuotolinių paslaugų – taip prisijungimo informacija perduodama sukčiams.

Pirma, svarbu suprasti ir žinoti, kad sukčiavimas ir duomenų vagystės gali įvykti bet kur, bet kokia forma ir bet kuriuo metu, tad privalu išlikti budriam ir dėmesingam.

Antra, imkitės atsargumo priemonių, kad jūsų naudojami įrenginiai būtų saugūs:

1. Naudokite įrankius ir programinę įrangą, kuri padeda apsaugoti kompiuterį ar kitą įrenginį (antivirusinės programos ir kt.). Šiuos įrankius ar programinę įrangą siųskitės tik iš oficialių ir patikimų šaltinių, juos laiku atnaujinkite;

2. Venkite lankytis neaiškiose ir nepatikimose svetainėse, registruotis ar siųstis failus iš tokių svetainių. Jose gali būti nuorodų ar failų, užkrečiančių kompiuterį ar kitą įrenginį virusais, kurie renka asmeninius duomenis.

3. Pasinaudoję asmenine paskyra, atsijunkite nuo jos ir užverkite naršyklės langą.

4. Pasirinkite saugius ir patikimus slaptažodžius, susidedančius iš skaičių, raidžių ir kitų simbolių. Nenaudokite lengvai atspėjamų slaptažodžių (pvz., 12345, tik savo vardo ar pavardės arba gimimo datos). Jei turite kelias skirtingas paskyras, visada naudokite skirtingus slaptažodžius.

5. Kurdami paskyras ar el. pašto adresus, rinkitės tuos paslaugų teikėjus, kurie naudoja dviejų veiksnių autentifikavimo sistemas (pvz., slaptažodį ir telefono numerį).

6. Saugokitė tokių įprastų klastočių internete, kurios imituoja:
   a) el. pašto paslaugą teikiančius tinklalapius (gmail.com, yahoo.com, hotmail.com ir kt.);
   b) socialinius tinklalapius (facebook.com, vk.com);
   c) itin populiarią užsienyje el. mokėjimų sistema „Paypal“ (paypal.com);
   d) kitas populiarias interneto svetaines.

7. Nespauskite įtartinų ar neaiškių nuorodų, gautų su elektroniniais laiškais ar rastų įtartino turinio tinklalapiuose.

8. Prieš įvesdami savo asmeninius duomenis internetinėse svetainėse, visada įsitikinkite, kad svetainė nėra suklastota. Būtina atkreipti dėmesį į domeno vardą bei puslapyje esančių nuorodų adresus. El. bankininkystės sistemos visada naudoja saugų SSL ryšio protokolą, adreso pradžioje būtinai yra https, ir galima patikrinti svetainės sertifikatą. Suklastotų svetainių adreso pradžia beveik visada būna http (be s raidės).

Trečia, atkreipkite dėmesį, kad oficialios institucijos ir paslaugų įmonės (pvz., bankai ar kiti finansinių paslaugų teikėjai) neprašo savo klientų atskleisti prisijungimo slaptažodžių ar suteikti jiems kokių nors įgaliojimų. Tokia informacija yra asmeninė ir ją leidžiama žinoti tik pačiam asmeniui. Jei tokia informacija tampa žinoma tretiesiems asmenims, reikia nedelsdami informuoti paslaugų teikėjus ir pakeisti savo slaptažodžius ar kitus nustatymus.

Ketvirta, jei gaunate prašymą suteikti neskelbtinos informacijos, atkreipkite dėmesį į šias aplinkybes:

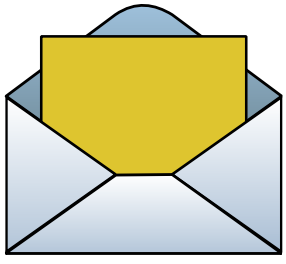
1. Siuntėjo adresas. Patikrinkite, ar įstaigos/įmonės informacija, pateikiama el. pašto ar kituose pranešimuose, atitinka duomenis, paskelbtus jų oficialiose svetainėse ar kituose viešuose šaltiniuose. Įstaigos/įmonės paprastai naudoja vardines pašto dėžutes, o ne viešai prieinamas bendrąsias pašto dėžutes, tokias kaip @gmail.com, @ yahoo.com ir pan.

2. Teksto kokybė ir turinys. Apgaulinguose el. laiškuose ar pranešimuose dažnai būna rašybos ar stiliaus klaidų. Tekstas gali būti išverstas pažodžiui, nesilaikant tos kalbos taisyklių (naudojant viešai prieinamas vertimo programas). Tekste taip pat gali būti vartojama buitinė kalba, netikslūs įstaigų ar įmonių pavadinimai ar teisinės formos (pvz., valstybės institucija gali būti vadinama įmone). Priežastys ar kitos susisiekimo su jumis aplinkybės gali būti aprašytos taip, kad panorėjus jas būtų galima pritaikyti bet kokiai situacijai: pvz., policijos departamentas tariamai praneša, esą jūsų prisijungimo prie banko tarnybų duomenys buvo pavogti, todėl turite nedelsdami juos pakeisti, bet net neįvardija banko.

3. Pateikiamos nuorodos. Apgaulingose nuorodose dažnai yra numerių serija arba nepažįstami interneto adresai. Jei nesate tikri, kad nuoroda teisėta, nespustelėkite jos.

4. Tikimybė gauti užklausą ar pasiūlymą. Turėtumėte įvertinti, ar galėjote tikėtis tokio laiško ir ar jis atitinka tikrus faktus bei įprastą praktiką. Pvz., gaunate el. laišką, kad laimėjote loterijoje, nors nedalyvavote jokioje loterijoje; gaunate pranešimą iš tariamai jūsų banko, nors bankas niekada nesiunčia pranešimų, nes esate jų atsisakę.

Jei kyla abejonių dėl gauto el. laiško ar pranešimo, susisiekite su institucija ar įmone, kuri tariamai į jus kreipėsi, naudodami kontaktinę informaciją, viešai skelbiamą jos oficialioje svetainėje ar kitame patikimame šaltinyje.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

4.6. FINANSINIAI NUSIKALTIMAI IR INVESTICINIS SUKČIAVIMAS

Iš finansinių nusikaltimų pelnosi nusikalstamos organizacijos. Viena šalis (nusikaltėlis) paprastai gauna finansinę naudą, o kita šalis (paprastai jūs) patiria finansinių nuostolių.

„Vartotojų sukčiavimu“ vadinami tokie nusikaltimai, kai finansinių nuostolių patiriama dėl apgaulingos, nesąžiningos ar melagingos verslo praktikos. Pvz., pirkdami internetu nuo sukčiavimo bent kartą per 12 mėnesių nukentėjo net 60 % Europos vartotojų. Nepaisant griežtų kibernetinio saugumo priemonių, kurių laikosi finansų institucijos (bankai, mokėjimo bendrovės ir kt.), sukčiai vis tiek pasiekia savo, išnaudodami silpniausią grandį – žmones ir jų polinkį pasitikėti kitais žmonėmis.

Dažniausios sukčiavimo rūšys:

Duomenų vagystė (phishing)	El. laiškai ir telefono skambučiai, kuriuose sukčiai apsimeta legalia institucija ir siekia išgauti aukos asmens duomenis, t. p. žr. ankstesniame skyrelyje.
Neteisėtas nukreipimas į kitas svetaines (pharming)	Automatinis vartotojo nukreipimas į netikrus sukčių valdomus puslapius, kurių tikslas yra konfidencialios asmeninės informacijos, pvz., slaptažodžių ar banko sąskaitų numerių, vagystės. Kitaip nei kitokio tipo sukčiavimai, farmingas nereikalauja ypatingų veiksmų iš vartotojo (aukos). Vykdydami ataką, sukčiai tiesiog automatiškai keičia DNS ar kitokias užklausas, pakišdami savo svetaines vietoje norimų.
Manipuliavimas įrenginiu	Įsilaužimas į pardavimo taškų (POS) sistemas, bankomatus, išmaniuosius telefonus arba asmeninius kompiuterius, bandant pasiekti duomenis ir (ar) pinigus.
Tapatybės klastojimas	Vartotojų asmens duomenų naudojimas, norint atšaukti kreditines korteles, pakeisti slaptažodžius, atidaryti sąskaitas ir pan.
Socialinė inžinerija	Manipuliavimas aukomis, siekiant gauti konfidencialios informacijos.
Pinigų mulai	Nekaltų žmonių apgaudinėjimas, pavogtus ar neteisėtus pinigus siunčiant per jų banko sąskaitas.

Kaip išvengti finansinio sukčiavimo:

1. Reguliariai tikrinkite banko sąskaitą ir praneškite bankui apie įtartiną veiklą.
2. Turėkite omenyje, kad bankai ar kitos pinigų įstaigos niekuomet neprašo pateikti ar keisti tik Jums žinomų internetinės bankininkystės ar mokėjimo kortelės slaptažodžių el. laiškais ar telefonu.
3. Jei manote, kad pateikėte išsamią savo sąskaitos informaciją sukčiui, nedelsdami susisiekite su banku.
4. Atlikite internetinius mokėjimus tik saugiose svetainėse: patikrinkite, ar URL juostoje vaizduojamas spynos simbolis, ar adrese naudojama https (žr. ankstesniame skyrelyje), taip pat naudokite tik saugius ryšius, pvz., mobiliųjų duomenų tinklą, o ne viešosios prieigos belaidį tinklą.
5. Jei pasiūlymas skamba per gerai, kad būtų tikras, tai beveik visada yra sukčiavimas.
6. Saugokite savo asmeninę informaciją.
7. Nepraraskite nuovokos, dalindamiesi asmenine informacija socialinių tinklų svetainėse. Sukčiai gali pasinaudoti jūsų informacija ir nuotraukomis netikrai tapatybei susikurti arba pasirinkti jus savo taikiniu.
8. Apie įtariamą sukčiavimo atvejį visada praneškite policijai, net jei netapote aferos auka.

Investicinis sukčiavimas apima neteisėtą ar tariamą prekybą finansinėmis priemonėmis. Tipinėms investicijų sukčiavimo schemoms būdingi teiginiai apie tariamai mažą riziką arba visišką rizikos nebuvimą, garantuotą, įspūdingą ir pastovią grąžą, sudėtingas strategijas ir pan.

Investicinio sukčiavimo rūšys:

Piramidė

Sukčiai teigia per trumpą laiką nedidelę investiciją galintys paversti dideliu pelnu. Iš tikrųjų dalyviai uždirba sukčiams pinigus, į schemą įtraukdami vis naujų dalyvių. Šias schemas taikantys sukčiai dažniausiai siekia, kad jų schema atrodytų kaip legali daugiapakopė rinkodara (angl. multi-level marketing, MLM).

„Ponzi“ schema

Sukčiautojas ar „centras“ renka pinigus iš naujų investuotojų ir naudoja juos išmokėti tariamai grąžai ankstesnio lygio investuotojams, tačiau iš tiesų jų nei investuoja, nei valdo, kaip žadėjęs. Panašiai kaip ir piramidėms, „Ponzi“ schemoms reikia nuolatinio vis naujų grynųjų pinigų srauto, kad galėtų išsilaikyti. Tačiau skirtingai nuo piramidinių schemų, investuotojai į „Ponzi“ schemą paprastai neturi verbuoti naujų investuotojų, už kurių atvedimą esą „uždirba“ dalį „pelno“.

„Pump-and-Dump“

Tai schema, kai sukčiautojas sąmoningai perka labai pigias mažos įmonės akcijas, kuriomis prekyba biržoje vyksta vangiai, ir paskleidžia melagingą informaciją, siekdamas sukelti investuotojų susidomėjimą ir padidinti akcijų kainą. Būdami įsitikinę, kad gavo gerą pasiūlymą dėl daug žadančių akcijų, investuotojai puola jų pirkti ir taip sukuria paklausą. Šiai didėjant, akcijų kaina vis auga. Kainai pasiekus aukščiausią tašką, sukčius staiga parduoda visas savo akcijas ir dingsta, o daugybė apgautųjų lieka prisikimšę investicinius portfelius nieko vertų akcijų.

Sukčiavimas išankstiniu apmokėjimu

Tai tokia sukčiavimo rūšis, kuri remiasi investuotojo viltimi ištaisyti ankstesnę investicinę klaidą, padarytą pigiai prisipirkus akcijų. Apgaulė paprastai prasideda nuo pasiūlymo sumokėti viliojančiai didelę kainą už mažavertę akciją. Norint sudaryti sandorį, paslaugą reikia iš anksto apmokėti. Savaime suprantama, paskui pinigus galima matyti kaip savo ausis.

Kaip išvengti investicinio sukčiavimo:

1. Patikrinkite investiciją parduodančio asmens licenciją;
2. Patikrinkite, ar jūsų investicija užregistruota;
3. Saugokitės tų, kurie žada didelę grąžą ir (ar) greitą pelną;
4. Įtariai vertinkite spaudimą kuo greičiau sudaryti sandorį;
5. Venkite pasiūlymų, kuriuos gaunate asmenine kieno nors iniciatyva;
6. Paprašykite oficialaus pranešimo apie platinamą akcijų emisiją arba bent jau reklaminio pranešimo;
7. Pasikalbėkite su nesuinteresuota trečiąja šalimi;
8. Saugokitės internetinių apgavikų.

4.7. NETIKROS NAUJIENOS IR PROPAGANDA

Propaganda apibrėžiama kaip filosofijos, mokslo, religijos ir kt. teorijų, idėjų tyčinis ir nuoseklus skleidimas, siekiant jomis ugdyti, veikti žmonių pažiūras, nuotaikas, manipuliuoti, skatinti tam tikrus veiksmus, kurie prisidėtų prie propagandininko siekiamų tikslų. Propaganda siekiama paveikti tikslinės grupės emocijas ir nuomonę.

Propagandos efektyvumas didinamas iš dalies sakant tiesą, bet nepateikiant visos informacijos, nutylint faktus. Todėl propagandą atpažinti kartais gali būti sudėtinga. Propagandoje pateikiami tam tikri teisingi faktai, tačiau pakeičiamas ar iškraipomas kontekstas. Pateiktų faktų teisingumą galima patikrinti, tad propagandos siunčiama žinutė atrodo kaip tiesa. Tačiau taip siekiama suklaidinti.

Dažniausiai propaganda apibrėžiama negatyviame kontekste, kaip neleistinos, dezinformacija paremtos priemonės formuoti viešąją nuomonę. Propagandai apibūdinti naudojami sinonimai melas, apgaulė, iškraipymas, manipuliacija, smegenų plovimas, minčių kontrolė, psichologinis karas.

Tačiau propaganda naudojama ir rinkodaros, socialiniams, švietimo tikslams. Tad propaganda gali veikti ir pozityviame kontekste – svarbiausia, kam ji yra pasitelkiama. Pavyzdžiui, rūkymo žala ant cigarečių pakelių. Tai taip pat propaganda, nes bandoma žmones paveikti emocijomis ir pakeisti jų elgesį – priversti mesti rūkyti. Tačiau dažniausiai ji naudojama neigiamiems tikslams – neapykantai ir priešiškumui kurstyti.

Propaganda nuolatos yra veikiama socialinių, technologinių, kultūrinių, ekonominių pokyčių. Todėl turi prisitaikyti ir veikti šiuolaikinio žmogaus asmenybę atitinkančiu būdu. Propaganda dažnai asocijuojasi su Antrojo pasaulinio karo plakatais, tačiau šiuo metu ji įgavusi įvairių subtilesnių formų. Jos veikimo būdas gali būti akivaizdus kaip svastika ar subtilus kaip komentaras naujienų portale.

Propaganda gali būti skirstoma pagal objektyvumą į baltąją, pilkąją ir juodąją.

Baltoji propaganda

Susijusi su maksimaliai skaidria ir atvira faktų reprezentacija. Pasitelkiama įvairioms socialinėms programoms ir iniciatyvoms. Baltoji propaganda siekia pateikti įvairių, nepriklausomų ekspertų, atspindinčių pagrindines nuomones, išvadas. Tačiau didėjant konkurencijai tarp įvairių visuomeninių ir verslo organizacijų nustatyti požiūrio teisingumą tampa vis sunkiau, o ekspertų požiūriai tais pačiais klausimais vis labiau skiriasi. Todėl baltąja propaganda vadiname ketinimą ir pastangą neiškraipyti faktų ir pateikti argumentuotus paaiškinimus. Dažniausiai baltoji propaganda kalba apie savo šalies, kompanijos, organizacijos pasiekimus ir yra pozityvi. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublika save viešina ir demonstruoja kaip tiltą tarp Vakarų ir Rytų, kur egzistuoja palankus investicijoms klimatas ir garantuojamas finansinis saugumas. Tai propaganda, nors ir remiasi teisinga informacija apie nuolatos tobulinamus transporto koridorius.

Pilkoji propaganda

Jos atstovai sąmoningai susieja patvirtintus faktus su nepatvirtintais, pateikia tik sau palankią interpretaciją, sąmoningai iškraipo įvykio kontekstą. Pilkoji propaganda intensyviai taikoma valdomuose informaciniuose, politiniuose ar ekonominiuose konfliktuose. Pilkoji propaganda formuoja vienpusį požiūrį į objektą, vengia kritiškumo. Tokia propaganda, pavyzdžiui, teigia, kad sava kariuomenė visados teisi. Šios propagandos atstovai vengia lygiaverčio atviro dialogo, demaskavimo, tačiau vis dėlto nepateikia vienpusio melo, todėl palieka galimybę keisti savo nuostatas. Plačiai pilkoji propaganda paplito Rusijos televizijos kanaluose ORT ir RTV prezidento Vladimiro Putino valdymo metais, kai bet kokia informacija apie Putiną ir Rusiją buvo pateikiama pozityviai, net jei tarptautinis forumas griežtai kritikuodavo Rusiją dėl tam tikrų sprendimų.

Juodoji propaganda

Remiasi sąmoninga įvykių bei faktų falsifikacija ir melu. Ypač buvo paplitusi nacistinėje Vokietijoje, kurioje buvo taikomi įvykių inscenizacijos metodai. Pavyzdžiui, nacistai, persirengę sovietų kareivių uniformomis, nusiaubdavo Lenkijos pafrontės kaimus, taip gąsdindami artėjančiu komunistiniu valdymu ir jo pasekmėmis. Juodoji propaganda remiasi ir juodosiomis technologijomis. Pavyzdžiui, rinkimų metu oponento vardu išplatinama informacija arba inscenizuojami įvykiai, kurie vėliau labai komplikuoja oponento galimybes būti išrinktam. Juodoji propaganda ir juodosios technologijos daugelyje demokratinių šalių yra persekiojamos teisiškai.

Taigi, propagandinė komunikacija dažniausiai nėra iki galo objektyvi ir faktus pateikia pasirinktinai, siekdama paveikti požiūrį. Dažnai vartojama perkrauta kalba, kad sukeltų ne protu, o emocijomis grįstą atsaką į pateikiamą informaciją.

Skaitmeninėje eroje, kurioje dabar ir gyvename, šis sąmoningas bandymas skleisti tendencingą informaciją vyksta ir skaitmeninėse platformose. Jo tikslas – klaidinti ir apgauti. Tad drąsiai galime kalbėti apie „skaitmeninę propagandą“ (Bjola, 2018, p. 307).

Propagandos procesui persikėlus į internetinę erdvę atsirado naujos propagandos formos, žinomos kaip troliai ir botai. Jų tikslas – daryti įtaką rinkimų rezultatams, demoralizuoti, diskredituoti ar izoliuoti politinius oponentus, dalyvauti visuomenės apklausose, skleisti propagandą ir melagingas žinias.

Troliai – tai propagandininkų samdomos dešimtys tūkstančių žmonių, kurių darbas visą dieną (ar naktį) tikslinės grupės naujienų portaluose, socialiniuose tinkluose komentuoti aktualiausias naujienas, įrašus ir savo prieš bendrąją nuomonę einančiais komentarais kelti erzelį tarp interneto vartotojų, skleisti dezinformaciją, niekinti vyraujančias vertybes ir požiūrius (Grigaliūnas, 2016).

Kaip atpažinti trolį?

- Prorusiško turinio įrašai ar žinutės;
- Rašybos klaidos;
- Dažnai moters vartotojo paskyra;
- Nedidelis skaičius sekėjų;
- Dalinasi žinutėmis @konkretaus žmogaus pavardė ar vardas, pavyzdžiui, @putin_leader;
- Teigia, kad remiasi alternatyviais šaltiniais, tačiau jų nenurodo;
- Komentuoja ar dalinasi įrašais, žinutėmis tik tam tikra tema.

Botas – kompiuterio programa, automatizuotai atliekanti tam tikrus veiksmus, kuriuos galėtų atlikti su kompiuteriu dirbantis žmogus. Propagandoje botai pasitelkiami rašyti propagandinius komentarus naujienų portaluose, įrašus socialiniuose tinkluose. Šios programos generuoja skirtingus komentarus: parengiamas šablonas ir iš to šablono pergeneruojamas naujas komentaras. Tarpiniai serveriai (angl. proxy server) suteikia skirtingus IP adresus, todėl atrodo, kad komentarus rašo daugybė skirtingų žmonių. Pavyzdžiui, apie 15 proc. socialinio tinklo Twitter vartotojų yra botai.

Kaip atpažinti botą?

- Atkreipkite dėmesį į profilio nuotrauką. Dažniausiai tai piešiniai, gamtos vaizdai, politikų ar įžymybių nuotraukos arba profilio nuotraukos neįkelta. Surasti duomenis apie profilio nuotraukos kilmę galite pasinaudoję Google Images paieška.
- Ilgas vartotojo vardas. Daugelio botų vartotojo vardas neįprastas, su skaičiais ar neturintis jokios prasmės.
- Neįmantraus turinio ar pasikartojantys įrašai ar žinutės. Botai sukurti tam, kad tam tikra tema ar grotažymė# socialiniuose tinkluose taptų vyraujanti. Šiam tikslui pasiekti žinute ar įrašu pasidalinama daugybę kartų.
- Vartotojo paskyra tuščia. Žmonių sukurtos vartotojų paskyros turi daug asmeninės informacijos, botų – nepateikiama arba pateikiama tik pagrindinė informacija.
- Botai socialiniuose tinkluose seka kur kas daugiau žmonių negu turi sekėjų.
- Dalinasi daugybę įrašų ir žinučių. Jei vartotojas nuolat, net naktimis dalinasi daugybe įrašų, didelė tikimybė, kad tai botas.
- Dalinasi radikaliais politinio turinio įrašais ar žinutėmis. Dažniausiai tai ideologinės klišės, patriotiniai, militaristinio pobūdžio tekstai, prieštaraujantys vyraujančioms vertybėms ir nuostatoms.
- Vartotojo naujienų sraute daug stereotipinių įrašų, tokių kaip sentencijos, vaizdo įrašai su gyvūnais ir pan. Tokį turinį botai naudoja pertraukose tarp rinkimų ar kitų aktualių įvykių.

Pasitikrinti, ar nesekate botų Twitter socialiniame tinkle, galite čia: https://botcheck.me

Beje, esama ne tik trolių, bet ir elfų. Paprastai tai aktyvūs ir pilietiški žmonės, atskleidžiantys įvairią dezinformaciją ir manipuliacijas, kovojantys su jų skleidėjais internetinėje erdvėje.

Poveikio darymo priemonės, kurios gali būti panaudotos kaip propaganda

Generalizacija

Tai bandymas paveikti emocijas naudojant abstrakcijas; tai viena paprasčiausių propagandos formų. Šis būdas dažnai naudojamas politikų rinkiminių kampanijų metu. Toks būdas itin veiksminga sudėtingais laikotarpiais, pavyzdžiui, ekonominės krizės metu. Dažnai naudojami emocionalūs apibendrinantys teiginiai, pvz., Nusipelnėme gyventi geriau, Už ateitį, Tvarka bus, Svarbiausia – žmogus.

Sąsaja su simbolika

Įvaizdžio stiprinimas pasitelkiant simbolius. Pvz., asmenį nuotraukoje supa tam tikri simboliniai daiktai, kurie sudaro vaizdą, kad šis asmuo propaguoja simbolizuojamas vertybes.

Etiketės klijavimas

Tai su konkrečiu asmeniu, organizacija ir pan. siejama negatyvi idėja, veiksmas, terminas. Dažnai naudojamas sarkazmas ar pašaipos. Tai efektyvus propagandos būdas, nes priklijuotos etiketės – melagis, teroristai, korumpuotas – sunku atsikratyti.

Bandos jausmas

Kuomet sukuriamas įvaizdis, kad idėja turi platų pritarimą, todėl atmesdamas ją, rizikuoji likti izoliuotas ir nepritapęs.

Emocinis sužadinimas

Tai siekimas sukelti tokias stiprias emocijas kaip baimė, pyktis, liūdesys, susierzinimas. Dažniausiai bandoma parodyti, kad vienas ar kitas reiškinys turės neigiamas pasekmes – tam pasitelkiamos įvairios žmonių baimės.

Kortų sukrovimas

Tuomet pasakomi tik teigiami faktai, o neigiami faktai nutylimi. Nors argumentai, pasitelkiami naudojant šią techniką, paprastai būna pagrįsti, dažnai pateikiami statistiniai duomenys, kurie gali iškraipyti situaciją, nes informacija išimama iš konteksto arba praleidžiami svarbūs faktais. Politinių kampanijų metu kandidatas pristatomas tik iš teigiamos pusės, nutylint neigiamą

C.R.A.P. testas

Greitai patikrinti, ar svetainėje pateikiama informacija yra tikra, galima naudojantis C.R.A.P. testu (angl. Currency, Reliability, Authority, and Purpose/Point of View). Šis testas leidžia išsiaiškinti, kada ir kokiomis aplinkybėmis buvo parašytas skelbiamas tekstas, kiek patikimas jo autorius, galiausiai – koks šios informacijos tikslas ir požiūris (CyberWise, 2019).

Aktualumas • Kokio senumo informacija pateikiama? • Kada paskutinį kartą svetainė buvo atnaujinta? • Ar teminė informacija pakankamai nauja?	**Patikimumas** • Kokio tipo informacija naudojama svetainėje? • Ar ištekliaus turinį daugiausia sudaro nuomonės? Ar jos įvairios? • Ar kūrėjas pateikia nuorodas į duomenų šaltinius arba citatas?
Autorystė • Kas yra kūrėjas arba autorius? • Kokie identifikaciniai duomenys pateikiami? Ar galima rasti informacijos apie autoriaus profesinę patirtį? • Kas yra leidėjas arba rėmėjas? • Kokia jų reputacija? • Kodėl leidėjas yra suinteresuotas tokia informacija? • Ar svetainėje yra reklaminių skelbimų? Jeigu taip, ar jie aiškiai žymimi?	**Tikslas / Požiūris** • Pateikiami faktai ar nuomonės? Ar autorius nurodo šaltinius arba nuorodas į citatas? • Ar informacija tendencinga? Ar susidaro įspūdis, jog autorius kažkam „atidirbinėja“ arba palaiko kieno nors vieno pusę? • Ar kūrėjas / autorius bango jums kažką parduoti? Jeigu taip, ar iš pateikiamos informacijos tai visiškai aišku?

Atsparumo netikrai informacijai ugdymas

Visose skaitmeninėse platformose esant tokiai gausybei informacijos, lengva būti apgautam ir apsigauti pačiam. Tyrimai rodo, kad maždaug 75% žmonių, matančių netikras naujienas, nesugeba atpažinti, kad jos netikros.

Yra dar dvi esminės sritys, į kurias reikia atsižvelgti, norint pastebėti netikras naujienas. Pirmoji – faktų tikrumas, antroji – tiesioginiai autoriaus ketinimai.

Faktų tikrumas rodo, kiek naujienos atspindi tikrovę. Pavyzdžiui, satyra pateikia tikrus faktus, tačiau individualiai pritaikytame kontekste, o parodija pateikia fiktyvų turinį (Tandoc ir kt., 2017, p. 142). Autoriaus tiesioginiai ketinimai rodo, kiek jis ketina dezinformuoti ir klaidinti auditoriją. Galbūt jis tikrai nori apgauti, o galbūt pats yra apgautas ir pats visai to nenorėdamas, skleidžia netikras naujienas.

Štai keli būdai, kaip pastebėti netikras naujienas:

- Įvertinkite šaltinį: pabandykite sužinoti apie jį daugiau ir pasvarstykite, ar jis yra patikimas;
- Skaitykite toliau: antraštės gali būti skandalingos, norint gauti daugiau paspaudimų, tačiau pats tekstas ar vaizdo informacija gali būti niekuo neypatinga. Jeigu informacija sudomino, paieškokite apie pasakojamą istoriją daugiau ir pabandykite sužinoti tiesą;
- Patikrinkite autorių – ar jis yra paskelbęs kitų įrašų, išskyrus dabartinius? Ar yra gavęs pastabų ar vertinimų dėl savo patikimumo?
- Pagalbiniai šaltiniai: paprastai svetainėje pateikiama ir kitų nuorodų, susijusių su pateikto straipsnio tema. Patikrinkite, ar tos nuorodos tikrai į temą, ar tik klaidina;
- Patikrinkite datą – gal informacija buvo paskelbta anksčiau, o dabar tik atnaujinta?
- Galbūt tai pokštas? Jei informacija tikrai keista, tai gali būti pajuokavimas. Norėdami įsitikinti, dar kartą patikrinkite autorių ir šaltinį;
- Pasitikrinkite savo objektyvumą – pagalvokite, ar perskaitytos naujienos jį veikia. Jeigu su informacija nesutinkate, greičiausiai ji sukels atmetimo reakciją, tačiau tai anaiptol dar nereiškia kad sužinota naujiena yra netikra.
- Paklauskite ekspertų: norėdami įsitikinti, kad pateikta informacija tikra, apsilankykite keliose faktų tikrinimo svetainėse.

Atvejų analizė

Iškalbingas propagandinės kampanijos pavyzdys yra 2016 m. vykusi Jungtinių Valstijų prezidento rinkimų kampanija, prie kurios nagus prikišo Rusija, įvairiomis netikromis naujienomis siekdama paveikti amerikiečių nuomonę ir paskatinti juos balsuoti už Donaldą Trumpą.

Kompanija „Cambridge Analytica“, kurios specializacija – duomenų analizė ir psichologinių profilių sudarymas politinėms reikmėms, naudodamasi „Facebook“ vartotojų amerikiečių duomenimis, artėjant JAV prezidento rinkimams sukūrė tūkstančius rinkėjų profilių, palaikančių D. Trumpo rinkimų kampaniją.

Atlikus analizę, „Facebook“ vartotojai buvo suskirstyti į dvi kategorijas. Pirmajai priskirti rinkėjai, ketinusieji balsuoti už D. Trumpo varžovą, o antrajai – ketinusieji susilaikyti. Paskui sekė tikslinė kampanija apie Hillary Clinton, kurios metu buvo paskleista netikra naujiena.

Pirmosios kategorijos rinkėjams pateiktos „naujienos“ buvo skirtos įtikinti juos nebalsuoti. Antrosios kategorijos rinkėjai mobiliuosiuose telefonuose matė naujienas, raginančias balsuoti už D. Trumpą. Remiantis Stanfordo universiteto apklausa, likus mėnesiui iki rinkimų, 41 % netikrų naujienų tapo virusinėmis. „Facebook“ oficialiai pripažino, kad 126 mln. amerikiečių (apie 40 % visų JAV gyventojų) socialiniuose tinkluose matė naujienas ir įrašus, kuriuos „pasėjo“ dabar jau liūdnai pagarsėjusi interneto tyrimų agentūra, įsikūrusi Sankt Peterburge (Tsompanidis, 2018).

Pavyzdys, kaip netikros naujienos sklinda šiomis dienomis, yra nauji naminiai receptai, neva turintys sunaikinti naująjį koronavirusą COVID-19. „Alkoholio vartojimas žudo virusą“, „chloro dioksido vartojimas sustiprina imuninę sistemą“ ir panašūs teiginiai mažų mažiausiai pavojingi sveikatai. Nepaisant to, virtų česnakų receptas, esą nužudantis koronavirusą, akimirksniu išplito socialiniuose tinkluose:

Geros naujienos – Wuhano koronavirusą galima išgydyti vienu dubeniu šviežio česnakų nuoviro! Garbaus amžiaus kinų gydytojas įrodė šio nuoviro veiksmingumą. Daugelis pacientų patvirtino, kad tai išties veiksminga. Aštuonias (8) skilteles susmulkintų česnakų užpilkite septyniais (7) puodeliais vandens ir užvirkite. Srėbkite ir gerkite šį česnakų nuovirą, ir per naktį pasveiksite. Džiaugiuosi, galėdamas tuo pasidalinti (Spencer, 2020). Šis gandas taip paplito, kad Pasaulio sveikatos organizacijai (PSO) teko pranešti, jog česnakai yra sveikas maisto produktas, galintis turėti tam tikrų antimikrobinių savybių, tačiau dabartinio protrūkio metu nėra įrodymų, jog juos valgydami, žmonės taptų apsaugoti nuo naujojo koronaviruso (FACT: Eating garlic does NOT prevent COVID-19, https://www.who.int).

Geriausi būdai atremti propagandą:

- Atsakinga, nepriklausoma žiniasklaida;
- Mitų dekonstrukcija ir strateginė komunikacija;
- Laisva, išsilavinusi visuomenė;
- Nuolatos lavinamas gebėjimas kritiškai vertinti informaciją;
- Nacionalinio naratyvo, istorinės atminties formavimas ir stiprinimas.

Byraktar pavyzdys

Eglė Zicari
Aktualijų žurnalistė

Šaltinis: 15min

Rusų propagandos melas: „Bayraktar“, kuriam lietuviai surinko pinigus, jau numuštas

Kovinis dronas „Bayraktar“, kuriam Lietuvos gyventojai per rekordinį laiką surinko daugiau nei 5 mln. eurų, dar nė nepasiekęs Ukrainos tapo interneto legendų herojumi. Socialiniuose tinkluose pasirodė gandas, esą bepilotis lėktuvas buvo numuštas vos pakilęs pirmajam skrydžiui, nors kol kas net nebaigta jo, tebesančio gamykloje, pirkimo procedūra.

Skaitykite daugiau: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/andrius-tapinas-apie-ganda-del-numusto-bayraktar-jiems-labai-skauda-56-1687176?copied

Daugiau informacijos apie propagandą skaitmeniniame amžiuje ir netikras naujienas:
https://www.youtube.com/watch?v=5__dZBZuzZc&ab_channel=OsloFreedomForum
https://www.youtube.com/watch?v=V4o0B6IDo50&ab_channel=CyberWise
https://www.cyberwise.org/fake-news
https://www.cybercivics.com/

PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Uodega vizgina šunį

Pasiūlykite mokymų dalyviams pažiūrėti filmą „Uodega vizgina šunį“ (angl. Wag the Dog) – 1997 m. amerikiečių politinės satyros juodąją komediją, kurią prodiusavo ir režisavo Barry Levinson, o pagrindinius vaidmenis sukūrė garsūs aktoriai Dustinas Hoffmanas ir Robertas De Niro.

Užduoties tikslas:
pastabumo ir (ar) kritinio mąstymo įgūdžių lavinimas bei analizavimas.
Įgūdžiai, kuriuos ugdo veikla: kritinis pastabumas.

Užduoties tipas:
kiekvienas dalyvis dirba individualiai, paskui nuomonės aptariamos grupėje.

Užduoties laikas:
97 min. filmui pažiūrėti ir iki 15 min. moderuojamajai diskusijai.

Kiek lektorių reikia:
vieno diskusijos moderatoriaus.

Kiti reikalavimai veiklai (patalpos, įranga ir kt.):
namų aplinka / auditorija / nuotolinė sesija.

Užduoties aprašymas:
Paprašykite dalyvių žiūrint filmą atidžiai stebėti, kaip rutuliojasi veiksmas.

Paprašykite grupės narių apmąstyti keletą frazės „uodega vizgina šunį“ aspektų, turint omenyje, kad anglų kalboje šis posakis gali būti vartojamas situacijai, kai sąmoningai stengiamasi nukreipti dėmesį nuo kažko svarbesnio, apibūdinti.

Kita šio posakio interpretacija: kai uodega vizgina šunį, tai reiškia, kad maža ar nesvarbi kažkieno dalis tampa tokia svarbi, kad nuo jos priklauso visa įvykių eiga.

4.8. SUKČIAVIMO REKLAMA (PADIRBTI PRODUKTAI, PAPILDAI)

Kur tik pinigai, ten ir galimybė sukčiauti. Žiūrint iš techninės pusės, internetinis reklaminis sukčiavimas –gana lengvas (ir, tas tiesa – pelningas) sukčių verslas, o patiems reklamuotojams, leidėjams ir internetinėms skelbimų platformoms – tikra nelaimė.

Internetinių skelbimų verslas buvo kuriamas daugybės „Internet Open Standard“ technologijų pagrindu, kurių tikslas niekada nebuvo sukčiavimas, apgaudinėjimas ar vagystė. Tačiau viskas baigėsi tuo, kad sukčiai įgavo didžiulį pranašumą. Pasak amerikiečių dirbtinio intelekto kompanijos „Juniper Networks“, 2019 m. internetinės reklamos sektorius patyrė stulbinamą 42 mlrd. dolerių nuostolį dėl apgaulingų skelbimų, ir, deja, nėra jokio pagrindo manyti, kad paskesniais metais šis skaičius bus mažesnis.

Skaitmeninis reklaminis sukčiavimas yra tyčinė veikla, kai reklamos neleidžiama parodyti reikiamai auditorijai arba reikiamoje vietoje. Kenkėjiškos veiklos pavojai, su kuriais šiandien susiduria rinkodaros specialistai, tampa vis sudėtingesni ir didesni, nei anksčiau.

Skaitmeninės reklamos sektoriuje esama tūkstančių tarpininkų ir gausybės tamsių kerčių, tinkamų nusikalstamai veiklai slėpti. Sukčiai žino, kada juos stebi, todėl tapo dar pavojingesni – būtent dėl šios priežasties vis sunkiau užkirsti kelią apgaulingiems skelbimams.

Nieko keista, kad 96 % kompiuterių vartotojų teigia, jog mažai pasitiki skaitmenine reklama. Tačiau rinkodaros specialistams vis sunkiau įrodyti, kad jų skelbimai yra legalūs. Taigi, kokių veiksmų turėtų imtis organizacijos, kad neiššvaistytų didelės savo biudžeto dalies sukčiams, o kartu neprarastų ir vartotojų pasitikėjimo?

Net jeigu tik nedidelė dalis vartotojų spusteli apgaulingus skelbimus ir nusiperka netikrus produktus ar paslaugas, vis tiek susidaro didžiulės sumos – būtent tai skatina verslą ieškoti įvairių apsaugos būdų ir stiprinti rinkodaros pastangas.

Protingas vartotojas turėtų dalintis atsakomybe dėl reklaminio sukčiavimo ir pranešti apie klastotę, taip atgrasydamas mažiau įgudusius žmones nuo domėjimosi tokiomis reklamomis.

Kaip atpažinti netikrą reklamą?

Tai gana lengva, kai supranti ir žinai modelį:

1. Skelbimų kokybė internete paprastai būna prasta, o turinys – kartojasi;
2. Skambūs ir nerealūs teiginiai bei pažadai pasiekti vargiai įmanomus rezultatus, pvz., greitai praturtėti arba atauginti prarastus plaukus;
3. Nukreipimo puslapiai veda į keistų pavadinimų domenus, naudojami nežinomi prekių ženklai, įžymybių arba neegzistuojančių specialistų nuotraukos;
4. Nukreipimo puslapiuose naudojamas šriftas išsiskiria spalvingumu, primygtinai skatina imtis veiksmų ir siūlo dideles nuolaidas;
5. Nukreipimo ir produkto aprašymo puslapiuose dažniausiai pilna itin teigiamų atsiliepimų – galima numanyti, kad visi jie netikri.

4.9. ŽAIDIMAI KOMPIUTERIU / INTERNETU, KAZINO, PRIKLAUSOMYBĖ

Žaisti – įgimtas žmogaus potraukis, atsirandantis dar ankstyvoje vaikystėje. Įžengus į trečiąjį mūsų eros tūkstantmetį, interneto žaidimai labai išaugo dėl milžiniškos technologinės pažangos. Kompiuteriniai žaidimai ir apskritai internetiniai žaidimai suteikia žaidėjams galimybę vienu metu dalyvauti įvairiose žaidimų aplinkose, kurti ir plėtoti virtualius personažus, su kuriais jie galėtų susitapatinti, taip pat bet kada žaisti su kitais žaidėjais visame pasaulyje (Kuss & Griffiths, 2012 , p. 5).

Be to, internetiniai žaidimai leidžia žaidėjams bendrauti tarpusavyje ir taip užmegzti naujus santykius. Dar viena priežastis, kodėl internetiniai žaidimai kai kuriems žmonėms atrodo tokie patrauklūs, yra ta, kad jie suteikia galimybę pabėgti nuo realaus gyvenimo problemų ir virsta savotiška įveikos strategija (Kuss, 2013, p. 125).

Viena populiariausių internetinių vaizdo žaidimų kategorijų yra masiniai vaidmenų žaidimai (angl. Massively Multiplayer Online Role-Playing Games, MMORPG), tokie kaip „World of Warcraft“. Jie leidžia žaidėjams išsikelti tikslus ir jų siekti: pvz., pakelti savo lygį, taip įgyjant aukštesnę virtualią būseną ir galią žaidimų aplinkoje. Žaidėjus gali motyvuoti ir žaidimų bendruomenės rodomas susižavėjimas.

Kita vertus, bendravimo ir pabėgimo galimybė gali lemti priklausomybę nuo internetinių žaidimų. Kiti neigiami padariniai yra realaus gyvenimo nebežinojimas, miego, darbo ir studijų apleidimas, apsėdimas žaidimais, dėmesio stoka, dėl kurios padidėja agresija ir stresas, žodinės atminties sunkumai ir didelis vienišumas.

Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Pietryčių Azijoje, neigiami internetinių žaidimų padariniai buvo tokie sunkūs, kad vyriausybės ėmėsi veiksmų ir priemonių jiems sumažinti. Pavyzdžiui, Japonijos vyriausybė pripažino, kad priklausomybės nuo internetinių žaidimų pasekmės pernelyg skaudžios, ir 2014 m. rugpjūtį ėmė steigti bandomąsias „tinklo pasninko stovyklas“ (angl. Net Fasting Camps), kuriose nuo internetinių žaidimų priklausomi vaikai ir jaunuoliai gelbstimi visiškai atkertant juos nuo technologijų.

Kazino priklausomybė

Kazino lošimai populiarūs visame pasaulyje. Per pastaruosius penkiolika metų azartinių lošimų aplinka labai pasikeitė, padidėjus internetinių lošimų prieinamumui (Gainsbury, 2015, p. 190). Šiuo metu viskas, ko reikia norint prisijungti prie lošimų vienu paspaudimu, yra įrenginys, kuriame veikia internetas. Prieigą dar labiau palengvina galimybė išleisti pinigus, naudojant kreditines korteles, elektroninius banko pavedimus ir elektronines pinigines.

Internetiniai kazino ir azartiniai lošimai jau seniai kelia ginčų dėl priklausomybės ir jos padarinių (Gainsbury, 2015, p. 190). Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovo (DSM-5) penktajame leidime yra įtraukta nauja kategorija „Ne psichoaktyviųjų medžiagų sukelti elgesio sutrikimai (angl. Non-Substance Behavioral Addiction). Norint diagnozuoti priklausomybę nuo lošimų, asmuo turi tenkinti keturis ar daugiau DSM-5 išvardytų kriterijų:

1. Lošia iš vis didesnių pinigų sumų, norėdamas pasiekti jaudulį;
2. Tampa neramus ar irzlus, kai bando sumažinti ar nutraukti lošimą;
3. Daug kartų nesėkmingai stengėsi kontroliuoti, sumažinti ar nutraukti lošimus;
4. Dažnai susirūpina dėl azartinių lošimų (pvz., nuolat galvoja apie lošiant praeityje vykusius lošimus, kliūtis arba planuoja kitą lošimą, planuoja, kaip gauti pinigų lošimui);
5. Dažnai lošia, kai jaučiasi sunerimęs (pvz., bejėgis, kaltas, nerimastingas, prislėgtas);
6. Meluoja, kad nuslėptų įsitraukimo į lošimus mastą;
7. Dėl lošimo nukentėjo svarbūs santykiai, darbas, išsilavinimas ir (ar) karjera, arba viso to neteko;
8. Norėdamas palengvinti beviltišką finansinę situaciją, atsirandančią dėl azartinių lošimų, prašo paskolinti pinigų.

Internetinių lošimų rizikos veiksniai (Gainsbury, 2015, p. 190)

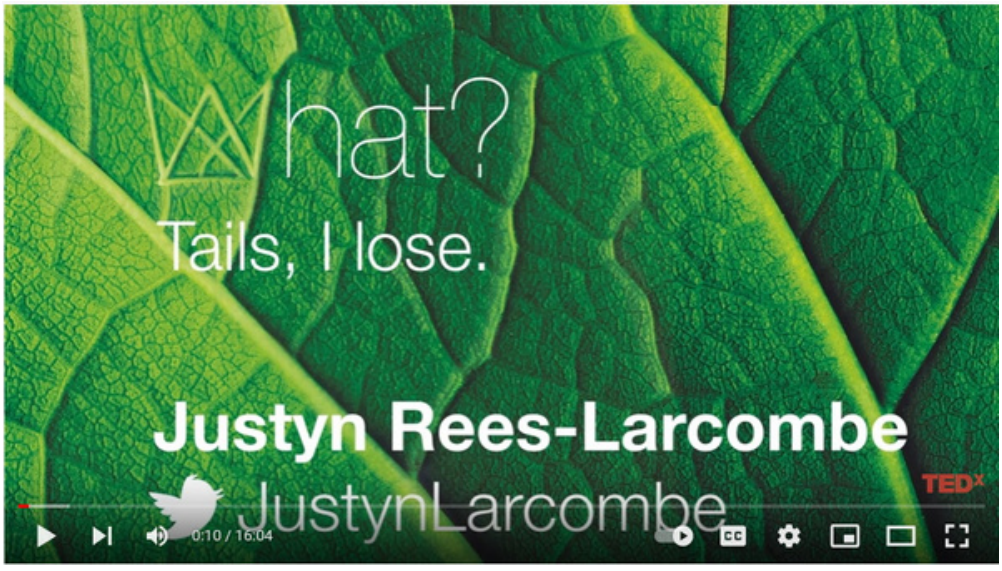
- Jaunesni suaugusieji ir vyresni paaugliai;
- Vyriška lytis;
- Piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotikais;
- Sutrikę kognityviniai sugebėjimai;
- Siekis greitai ir lengvai užsidirbti pinigų.

Nepaisant to, iki šiol atlikti tyrimai neapibrėžia konkretaus asmenybės ir elgesio modelio, kuo internetiniai lošėjai skiriasi nuo neinternetinių.

Šioje nuorodoje galite rasti istoriją apie vyrą, vardu Justyn Rees Larcombe, kuris lošė 750 000 svarų sterlingų ir prarado savo šeimą.
https://www.youtube.com/watch?v=7AN3VLLlkdI&ab_channel=TEDxTalks

5 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

VYRIAUSYBĖS VAIDMUO IR INSTITUCIJOS, Į KURIAS KREIPTIS

5.1. E. PRIVATUMO REGLAMENTAVIMAS ES

Europos Sąjungos direktyvos – svarbus antrinis ES duomenų apsaugos teisės šaltinis. Tarp ES duomenų apsaugos teisės direktyvų reikėtų išskirti ES e. privatumo direktyvą. Tai sektorinis teisės aktas, nustatantis reikalavimus duomenų tvarkymui elektroninių ryšių srityje.

ES e. privatumo direktyva Lietuvoje yra perkelta į Elektroninių ryšių įstatymą. Ji taikoma duomenų tvarkymui, tiesiogiai susijusiam su viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikimu viešaisiais ryšių tinklais ES.

2017 m. Europos Komisija pasiūlė e. privatumo direktyvą pakeisti tiesiogiai taikomu Reglamentu dėl teisės į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugos elektroninių ryšių sektoriuje. Šis reglamentas reguliuotų įvairias su privatumu susijusias sritis ir panaikintų Direktyvą 2002/58/EB dėl privatumo ir elektroninių ryšių. Jis būtų lex specialis Bendrajame duomenų apsaugos reglamente, dar žinomame BDAR pavadinimu. Kol kas diskusijos dėl šio Reglamento tebevyksta, tačiau neabejojama, kad priimtas jis taps ne mažiau reikšmingas kaip ir garsusis Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (liet. BDAR, angl. GDPR).

Kelios svarbiausios e. privatumo reglamento nuostatos, dėl kurių tebevyksta diskusijos:

Nauji rinkos dalyviai

92 % europiečių sako, kad jiems svarbu, jog el. pašto ir internetinės žinutės būtų konfidencialios. Tačiau šiuo metu galiojanti E. privatumo direktyva taikoma tik tradiciniams telekomunikacijų operatoriams. Privatumo taisyklės nuo šiol taip pat bus taikomos naujiems elektroninių ryšių paslaugų, pvz., „WhatsApp“, „Facebook Messenger“, „Skype“, „Gmail“, „iMessage“ arba „Viber“, teikėjams.

Griežtesnės taisyklės

Tai, kad šiuo metu galiojančią direktyvą pasiūlyta atnaujinti tiesiogiai taikomu reglamentu, reiškia, kad visiems ES piliečiams ir įmonėms būtų užtikrinta vienoda jų komunikacijos elektroniniais ryšiais apsauga, o visoje ES būtų taikomas vienas bendras taisyklių rinkinys.

Ryšių turinys ir metaduomenys

Siūloma užtikrinti elektroninių ryšių turinio ir metaduomenų (pvz., skambučio laiko ir vietos) privatumą. Ir elektroninių ryšių turinys, ir metaduomenys yra itin privataus pobūdžio, todėl, kaip numatyta siūlomose taisyklėse, jei vartotojai nesuteiks leidimo juos tvarkyti, jie turės būti padaryti anoniminiai arba sunaikinti (išskyrus atvejus, kai tokių duomenų reikia sąskaitoms išrašyti).

Naujos verslo galimybės

Gavę leidimą tvarkyti ryšių duomenis (turinį ir (arba) metaduomenis), tradiciniai telekomunikacijų operatoriai turės daugiau galimybių naudoti duomenis ir teikti papildomų paslaugų. Pvz., jie galės rengti spalvinius žemėlapius, rodančius, kur yra žmonių; tokie žemėlapiai galėtų praversti valdžios institucijoms ir transporto bendrovėms rengiant naujus infrastruktūros projektus.

Paprastesnės slapukų taisyklės

Vadinamoji slapukų nuostata, dėl kurios interneto vartotojams tenka nuolatos atsakinėti į prašymus leisti naudoti slapukus, būtų supaprastinta. Naujosios taisyklės padėtų vartotojams geriau kontroliuoti savo naršymo parametrus, nes jose numatytas paprastas ilgalaikių slapukų ir kitų identifikatorių priėmimo arba atsisakymo, jei kyla rizika privatumui, būdas. Pasiūlyme paaiškinta, kad naršymo internete patogumui užtikrinti naudojamiems neinvaziniams slapukams (pvz., slapukams, skirtiems atsiminti, kas įdėta į pirkinių krepšelį), sutikimo reikalaujama nebebus. Nebebūtų reikalaujama sutikimo ir slapukams, naudojamiems interneto svetainės lankytojams skaičiuoti.

Apsauga nuo brukalų

Tarp teikiamų pasiūlymų yra ir siekis įtvirtinti draudimą siųsti neužsakytus pranešimus visomis elektroninių ryšių priemonėmis, pavyzdžiui, e. paštu arba SMS žinute, o iš principo ir telefonu, jei tam negautas vartotojo leidimas. Valstybės narės gali nuspręsti pasinaudoti galimybe vartotojams suteikti teisę atmesti telerinkodaros skambučius, pvz., įrašant savo numerį į neskambintinų numerių sąrašą. Rinkodaros tikslais skambinančių asmenų telefono numeris turės būti rodomas arba jie turės naudoti specialų kodą, iš kurio bus aišku, kad tai su rinkodara susijęs skambutis.

Veiksmingesnis taisyklių laikymosi užtikrinimas

Užtikrinti, kad būtų laikomasi reglamente nustatytų konfidencialumo taisyklių, būtų pavesta nacionalinėms duomenų apsaugos institucijoms.

Siūlomos nuobaudos už šių taisyklių nesilaikymą siektų iki 20 mln. EUR, o įmonės atveju – iki 4 % visos metinės apyvartos, priklausomai nuo to, kuri suma didesnė. E. privatumo reglamentas iš pradžių turėjo įsigalioti 2018 m. gegužės 25 d. kartu su GDPR, tačiau nebuvo priimtas.

Vaizdo įrašas: Europos e. privatumo reglamento poveikis
https://www.youtube.com/watch?v=Q8YFLkvEcLE

Reglamento ir direktyvos skirtumai

1. Naujasis e. privatumo reglamentas panaikintų dabartinę e. privatumo direktyvą.

2. Priešingai nei ES direktyva, kurią reikia perkelti į nacionalinę šalies teisę, ES reglamentas yra viršesnis teisės aktas, kuris iškart įsigalioja kaip įstatymas visose valstybėse narėse vienu metu.

3. Dabartinė ES e. privatumo direktyva reikalauja, kad valstybės narės pasiektų konkretų rezultatą, tačiau nenurodo, kokiomis priemonėmis tai padaryti. Todėl direktyva buvo perkelta į nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus, t. y. savaip pritaikyta kiekvienoje šalyje.

4. Jei siūlomas e. privatumo reglamentas įsigaliotų, šie įstatymai ir teisės aktai būtų greičiausiai būtų panaikinti. E. privatumo reglamentas yra bendras visoms valstybėms narėms, todėl būtų vykdomas laikantis nustatytų įgyvendinimo priemonių.

5.2. BDAR IR CCPA

2018 m. gegužę įsigaliojęs BDAR laikomas vienu iš pažangiausių ES teisės aktų, kuris daro ir darys poveikį visoms teisės taikymo sritims. Tai antrinis asmens duomenų apsaugos teisės šaltinis, pakeitęs iki tol pagrindiniu ES duomenų apsaugos teisės šaltiniu laikytą ES duomenų apsaugos direktyvą. BDAR, kaip ir visi kiti ES reglamentai, yra tiesioginio taikymo aktas, todėl jo nereikia perkelti į ES valstybių narių nacionalinę teisę.

Kad būtų teisėtas, duomenų tvarkymas visoje ES turi atitikti visus BDAR nustatytus reikalavimus. Šie reikalavimai išsamiai aprašyti pačiame BDAR ir galioja tiek privačiam, tiek viešajam sektoriui.

Primintina, kad asmens duomenimis laikoma bet kokia informacija, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai gali padėti identifikuoti asmenį (Goddard, 2017, p. 703). Asmens duomenys apima informaciją apie asmens buvimo vietą, etninę kilmę, lytį, biometrinius duomenis, religinius įsitikinimus ar interneto slapukus. Pseudonimų duomenys taip pat gali būti įtraukti į asmens duomenų kontekstą, jeigu jais naudojantis galima lengvai atskleisti asmens tapatybę.

BDAR buvo sukurtas ir priimtas kaip ES dokumentas, tačiau taikomas viso pasaulio organizacijoms ir institucijoms, jeigu tik jos sąveikauja su ES piliečiais ir renka apie juos duomenis (Wolford, 2019). Taigi, nepriklausomai nuo vietos, kur jų duomenys tvarkomi, visi ES gyventojai yra saugomi europinio BDAR.

1950 Europos žmogaus teisių konvencija teigia, kad „kiekvienas turi teisę ginti savo privatų ir šeimos gyvenimą“	**1995** Europos duomenų apsaugos direktyva nustato minimalius duomenų privatumo ir saugumo standartus	**2000** Daugelis finansų įstaigų ima siūlyti operacijas internetu
2006 Sukuriamas socialinis tinklas „Facebook“	**2011** „Google“ naudotoja paduoda korporaciją į teismą už tai, kad ši tikrina jos el. laiškus	**2016** Europos Parlamentas apsisprendžia dėl BDAR

Baudos

Pažeidus BDAR, numatomos tikrai didelės baudos. Jos yra dviejų tipų. Pirmojo tipo bauda gali siekti maždaug 20 mln. eurų, arba 4 % institucijos metinių pasaulinių pajamų. Antrojo tipo baudos yra finansinės kompensacijos tiems žmonėms, kurių duomenys nebuvo tinkamai apsaugoti (Wolford, 2019).

7 pagrindiniai duomenų tvarkymo ir apsaugos principai:

1. Skaidrumas – teisėtumas – sąžiningumas.
2. Tikslų apribojimas: duomenys turėtų būti naudojami tik tiems tikslams, apie kuriuos subjektas buvo informuotas.
3. Duomenų kiekio mažinimas: turėtų būti renkami tik tie duomenys, kurie yra būtini tikslui pasiekti.
4. Tikslumas: duomenys turi būti tikslūs ir atnaujinti.
5. Saugojimo apribojimai: duomenis galima saugoti tik tol, kol to reikia tikslui pasiekti.
6. Vientisumas ir konfidencialumas: duomenys turi būti tvarkomi taip, kad būtų užtikrinta jų apsauga ir konfidencialumas.
7. Atskaitomybė: duomenis tvarkantis asmuo turi įrodyti, kad laikosi visų pirmiau minėtų BDAR principų.

Sutikimas

Tam, kad būtų galima tinkamai ir teisėtai tvarkyti asmens duomenis, privaloma gauti pačių asmenų sutikimą. Ką reiškia tas sutikimas?

- Sutikimas turi būti duotas laisva valia, konkretus ir nedviprasmiškas;
- Prašymas duoti sutikimą turi būti aiškus, aiškiai pastebimas ir pateiktas paprastais žodžiais;
- Duomenų subjektai turi teisę atsiimti sutikimą kada tik panorėję;
- Kalbant apie vaikus iki 13 metų, privaloma gauti tėvų leidimą;
- Būtina saugoti sutikimą įrodančius dokumentus.

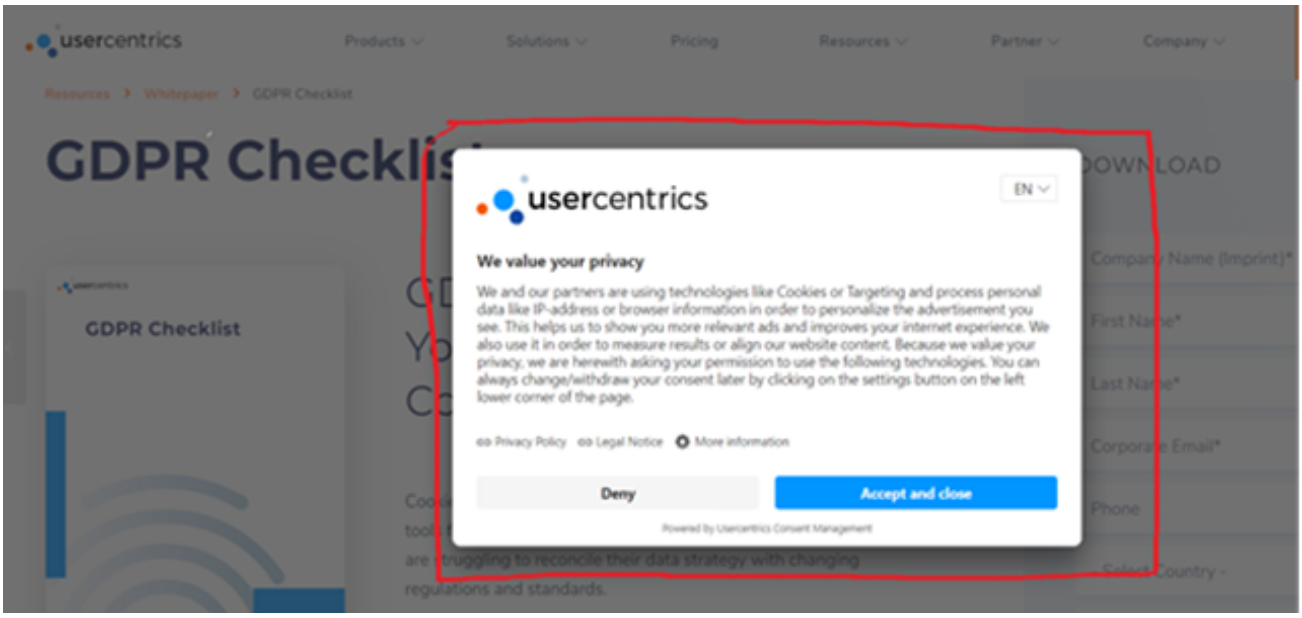
Privatumo teisės

Asmuo, sutinkantis atskleisti savo asmens duomenis, turi teisę į privatumą. Šios teisės išvardytos toliau:

- Teisė būti informuotam;
- Teisė susipažinti;
- Teisė pataisyti;
- Teisė ištrinti;
- Teisė apriboti duomenų tvarkymą;
- Teisė perkelti duomenis;
- Teisė nesutikti;
- Teisės, susijusios su automatizuotu sprendimų priėmimu ir profiliavimu.

Pavyzdys, kaip prašoma prieigos prie asmens duomenų internete.

2020 m. sausio 1 d. įsigaliojo dar vienas svarbus asmens duomenų apsaugos teisės aktas – Kalifornijos vartotojų privatumo apsaugos įstatymas (angl. California Consumer Privacy Act, CCPA). Tai Jungtinių Valstijų Kalifornijos valstijos įstatymas, vartotojams suteikiantis įvairių privatumo teisių (Cooman, 2020 m.).

Pagal CCPA, asmens duomenimis laikoma bet kokia informacija, kurią naudojant asmuo gali būti identifikuotas: pvz., vardas, pavardė, adresas, el. pašto adresas, paso numeris, socialinio draudimo numeris ir kt., taip pat komercinė informacija (pvz., įsigyti produktai), veikla elektroniniame tinkle, garso įrašai arba vaizdo duomenys arba išvados, kurias galima padaryti, remiantis bet kuria pirmiau minėta informacija, ir taip sukurti asmeninį vartotojo profilį, atspindintį jo preferencijas.

Panašiai kaip ir BDAR, naujasis Kalifornijos CCPA įstatymas įtvirtina asmenų teises gauti iš technologijų įmonių informaciją, kokių duomenų jos yra sukaupusios apie konkretų vartotoją, ir reikalauti, kad įmonės ištrintų visus turimus asmeninius vartotojo duomenis.

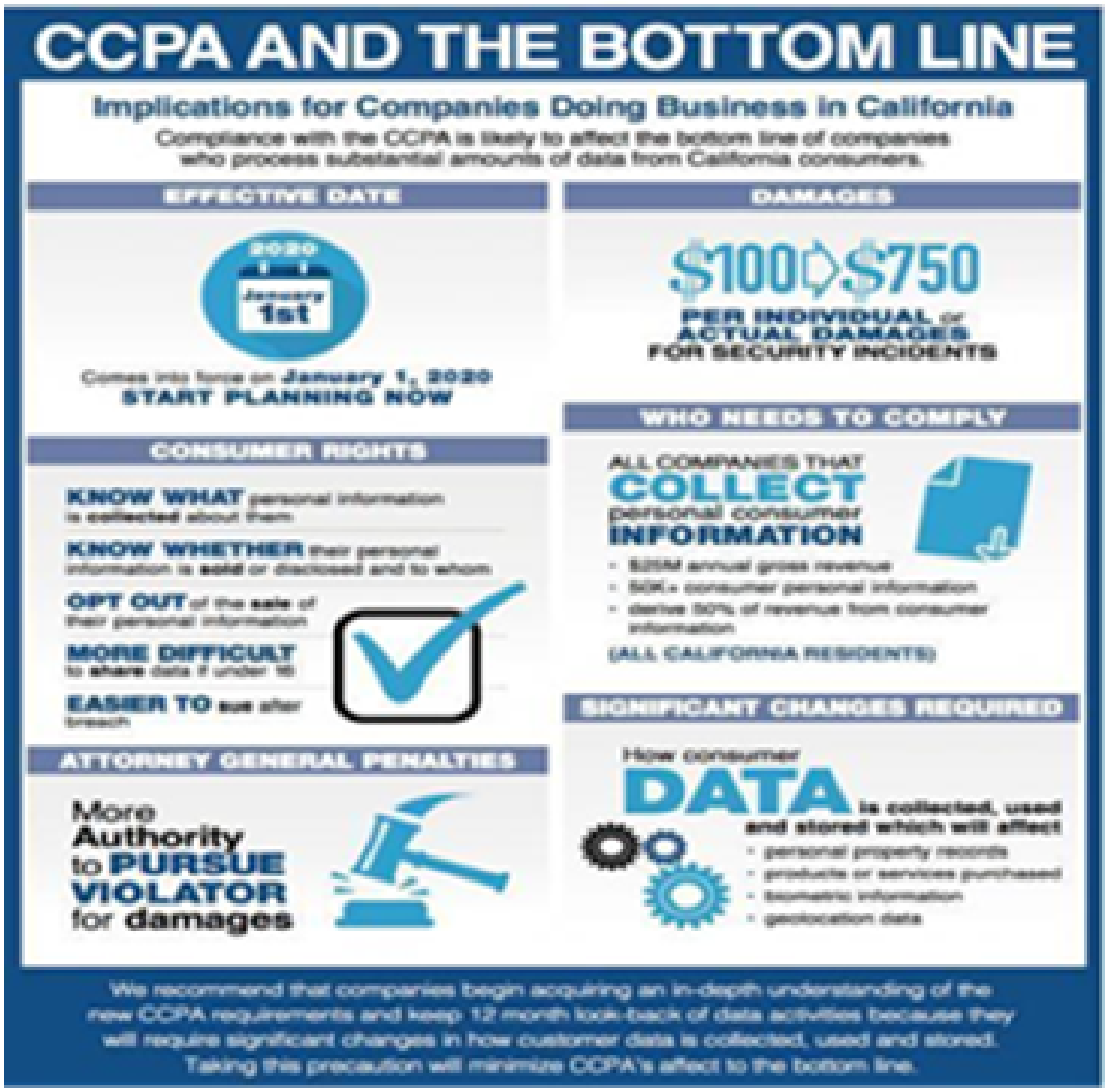
Vienas iš kertinių CCPA aspektų yra susijęs su vartotojų asmeninių duomenų pardavimu: CCPA numato, kad vartotojai ne tik turi teisę reikalauti, kad bendrovės atskleistų, kokie duomenys apie konkretų vartotoją yra renkami pardavimo ir verslo tikslais, bet ir tai, jog vartotojai gali reikalauti, kad jų asmeniniai duomenys ne(be)būtų parduodami.

CCPA tikslai:

- Asmens duomenys priklauso konkrečiam asmeniui;
- Asmuo turi teisę kontroliuoti savo asmens duomenis;
- Asmuo turi teisę į savo asmens duomenų apsaugą;
- Asmuo turi teisę iš stambių įmonių reikalauti atsakomybės.

18 pav. Pagrindiniai CCPA elementai

Pagrindiniai BDAR ir CCPA skirtumai

Nors BDAR ir CCPA kalba apie tą patį, jie vienas kito nepakeičia. Pagrindiniai abiejų teisės aktų skirtumai yra jų galiojimo teritorija ir taikymoypatumai, skirtingos nuobaudos pažeidimo atveju, duomenų rinkimo pobūdis ir apribojimai. Be to, BDAR reikalauja teisėto pagrindo visam asmens duomenų tvarkymui.

5.3. VALSTYBINĖS DUOMENŲ APSAUGOS INSTITUCIJOS

Valstybinės duomenų apsaugos institucijos (VDAI) veikia nepriklausomai ir yra atsakingos už duomenų apsaugos įstatymų įgyvendinimą bei priežiūrą. Jos turi teisę nagrinėti duomenų pažeidimo atvejus ir teikti įstatymų pataisas.

VDAI teikia ekspertinius patarimus duomenų apsaugos klausimais ir kaltinimus dėl padarytų BDAR bei atitinkamų nacionalinių įstatymų pažeidimų. BDAR numato, kad visos ES valstybės narės privalo turėti duomenų apsaugos instituciją, kuri yra tarpininkė tarp suinteresuotųjų šalių toje valstybėje narėje (Clerck, 2019).

Valstybinės duomenų apsaugos institucijos projekto šalyse partnerėse:

- Lietuva: Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija (https://vdai.lrv.lt/lt/)
- Austrija: Austrijos duomenų apsaugos inspekcija (https://www.dsb.gv.at/)
- Ispanija: Ispanijos duomenų apsaugos inspekcija (https://www.aepd.es/es)
- Graikija: Graikijos duomenų apsaugos inspekcija (https://www.dpa.gr/en)
- Kipras: Asmens duomenų apsaugos komisaro biuras http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/home_en/home_en?opendocument
- Italija: Italijos duomenų apsaugos inspekcija (https://www.garanteprivacy.it)

6 MODULIS

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

CREW
Creativity, Resilience and Empowerment for Work

PABAIGOS ŽODIS

6.1. IŠVENKITE KARJEROS KRIZĖS – IŠMANYKITE NAUJAUSIAS TECHNOLOGIJAS

Technologijos kasdien vis labiau persmelkia kiekvieną mūsų gyvenimo aspektą. Daugeliui kelia susirūpinimą, kad pasaulis keičiasi taip greitai, jog jie nebesuspėja paskui. Ir tai visai logiškas susirūpinimas, apimantis vis daugiau žmonių, nei būtų galima manyti.

Nesvarbu, kuriai sričiai atstovaujate – neišvengiamai būtina nuolat atnaujinti technologijas, kad galėtumėte gyventi visavertį asmeninį ir profesinį gyvenimą. Pastaraisiais dešimtmečiais technologijos ištobulėjo tiek, kad kai kurie dalykai, kurie anksčiau buvo laikomi neįmanomais, tapo greitai ir lengvai pasiekiami.

Nusimanyti technologijų pažangoje – maloni proto mankšta. Juolab kad svarbu pažinti vis naujas technologijas, nes senosios, su kuriomis esame įpratę dirbti, greitai pasens. Taigi, nuolat atnaujindami žinias apie technologijas, įgysite pranašumų visose srityse.

Technologijos palaiko mūsų ryšį su šeima ir draugais

Užaugę vaikai palieka tėvų namus ir dažnai išvyksta mokytis, dirbti ar kurti savo šeimos kitur. Laimei, yra technologijos – komunikacija dar niekada nebuvo tokia paprasta. Dabar ryšį su šeima palaikyti nesvarbu: gali rašyti tekstines žinutes, kalbėtis per „FaceTime“, „Skype“ ar bet kurią kitą socialinės žiniasklaidos svetainę. Beveik visi šiuolaikiniai nešiojamieji ir planšetiniai kompiuteriai ar išmanieji telefonai turi galimybę palaikyti bet kurią pirmiau minėtų bendravimo formų.

Technologijos padeda išlikti informuotam

Greičiausias ir lengviausiai prieinamas būdas sužinoti apie tai, kas vyksta šalyje ar visame pasaulyje, yra spustelėti antraštę ir slinkti tekstą internetiniame naujienų portale. Taip pat galima užsiprenumeruoti patinkantį naujienų kanalą arba atsisiųsti mobiliojo telefono programėlę (daugeliu atvejų – nemokamai), kuri nuolat praneš apie naujausius įvykius.

Technologijos didina produktyvumą

Yra daug programų, padedančių išlaikyti produktyvumą ir organizuotumą. Pavyzdžiui, programa „Evernote“ veikianti kaip nuostabi failų spinta – joje galima viską tvarkingai susidėti ir išvengti įtampos, kuri apninka bandant ką nors rasti netvarkoje.

Darbo portalai – veiksmingai darbo paieškai

Anksčiau tekdavo nueiti ilgą kelią, ieškant kito darbo: peržvelgti krūvą skelbimų laikraščiuose, patiems dėti skelbimus, prašyti šeimos narių ar draugų „ką nors surasti“. Naujoji skaitmeninė realybė taupo laiką ir nervus – karjerą galima padaryti vienu paspaudimu, tereikia užsukti į darbo paieškos portalą.

El. paslaugos, palengvinančios kasdienį gyvenimą

Skaitmenizacija sukėlė tikrą perversmą finansiniuose reikaluose. Dabar internetinės bankininkystės operacijas galima atlikti nešiojamajame kompiuteryje, planšetėje arba programėlėje telefone. Nuotoliniu būdu galima tikrinti gaunamus ir siunčiamus mokėjimus, tvarkyti pervedimus ir apmokėti sąskaitas. Internetu galima spręsti ir kitus finansinius reikalus, pvz., pirkti ir parduoti valiutą arba akcijas. Pinigų pervedimas tarp sąskaitų tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu pastaraisiais metais itin paspartėjo ir gali būti atliekamas akimirksniu.

6.2. INTERAKTYVŪS ŽAIDIMAI IR PROGRAMOS SĖKMINGAM ĮSIDARBINIMUI

DUOLINGO (https://www.duolingo.com/) padeda išmokti užsienio kalbą.

STUDYBLUE (https://www.studyblue.com/) padeda mokytis, naudojant didaktines korteles, užrašus, vadovėlius ir kt. Artimiausiu metu programėlė ketina pasipildyti nauju nemokamu didaktinių kortelių įrankiu „Chegg Prep“.

TYPINGCLUB (https://www.typingclub.com/) žaidimo forma padeda įvaldyti teksto rinkimo klaviatūra įgūdžius.

TED (https://www.ted.com/) – įkvepiančių, motyvuojančių ir provokuojančių pranešimų platforma, pristatanti vaizdo įrašus, kurių trukmė ne ilgesnė kaip 18 minučių.

YOUTUBE (https://www.youtube.com/) vaizdo kanalo paieškos juostoje pradėję rinkti užklausą su žodžių „kaip“, rasite visą jus dominančią vaizdo informaciją.

QUIZLET (https://quizlet.com/) – patogi studijų pagalbos platforma, kuria naudojantis galima mokytis namuose, darbe ar kelyje.

LEARN CRYPTIC CROSSWORDS (https://www.learncrypticcrosswords.com/) – mokymasis sprendžiant įvairius kryžiažodžius.

ELEVATE: BRAIN TRAINING (https://elevateapp.com/) – įvairių apdovanojimų pelniusi programėlė, siūlanti atlikti trumpus kasdienius atminties, matematinių, kalbinių ir kitų įgūdžių lavinimo pratimus.

SKILLSHARE (https://www.skillshare.com/) piešimas, fotografija, grafinis dizainas ir kitos kūrybinės disciplinos.

COURSERA (https://www.coursera.org/) siūlo mokytis programavimo, menų ir dizaino, verslo pagrindų ir kt. Platformoje pateikiama per 3500 internetinių mokymosi kursų kartu su vaizdo paskaitomis.

GOOGLE ARTS AND CULTURE (https://artsandculture.google.com/) – virtualios ekskursijos po daugiau nei 2000 kultūros įstaigų visame pasaulyje. Platformoje pateikiama gausybė nuotraukų ir vaizdo įrašų, naudojama virtualioji realybė.

Sužinokite daugiau apie žaidimus ir programas:

https://bit.ly/2KOFFiK
https://bit.ly/2NA3Br9
https://bit.ly/39b33

Literatūros sąrašas

1. Wheeler, S. (2009, Ed) Connected Minds, Emerging Cultures: Cybercultures in Online Learning. Charlotte, NC: Information Age.
2. Anderson, J. (2010) ICT Transforming Education: A Regional Guide. Bangkok: UNESCO Publication
3. Kress, G. (2009) Literacy in the New Media Age. Abingdon: Routledge.
4. Van Dijk, J. (2005). The Deepening Divide. Inequality in the Information Society. London: Sage Publications
5. Carr, N. (2008) Is Google Making us Stupid? The Atlantic, July/August Issue Retrieved May 21, 2012, from
6. http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/07/is-google-making-us-stupid/6868/#
7. Keen, A. (2007) The Cult of the Amateur: How Today's Internet is Killing our Culture and Assaulting our Economy. London: Nicholas Brealey.
8. International Society for Technology in Education (2007). iste.nets.s: Advancing Digital Age Learning. Iste.org/nets.
9. http://www.newmedialiteracies.org/files/working/NMLWhitePaper.pdf
10. Qiu, Jack Linchuan. 2018. "China's Digital Working Class and Circuits of Labor." Communication and the Public 3 (1): 5–18. https://doi.org/10.1177/2057047318755529.
11. Refine web searches: https://support.google.com/websearch/answer/2466433?hl=en
12. https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/trust-services
13. Nika, D., Gioldasi, P., & Vitta, F. (2017). Cyber bullying) vs cyber stalking.
14. Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon?. European journal of developmental psychology, 9(5), 520-538.
15. Šléglová, V., & Cerna, A. (2011). Cyberbullying in adolescent victims: Perception and coping.
16. Cyberpsychology: journal of psychosocial research on cyberspace, 5(2).
17. Slonje, R., Smith, P. K., & Frisén, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for
18. prevention. Computers in human behavior, 29(1), 26-32.
19. Savižudybių, priskirtų patyčioms, sąrašas. Vikipedija.
20. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_suicides_that_have_been_attributed_to_bullying
21. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election.
22. Journal of Economic Perspectives, 31(2), 211–236. https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211
23. Bjola, C. (2018). The Ethics of Countering Digital Propaganda. Ethics & International Affairs,
24. 32(3), 305–315. https://doi.org/10.1017/s0892679418000436
25. CyberWise. (2019, August 10). What Is Fake News? YouTube.
26. https://www.youtube.com080/21670811.2017.1360143

Erasmus+

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Literatūros sąrašas

27. How to spot fake news. n.d. [Illustration].
28. https://www.lib.sfu.ca/help/research-assistance/fake-news#how-to-spot-fake-news-in-eight-simple-steps
29. Spencer, S. H. (2020, February 11). Fake Coronavirus Cures, Part 2: Garlic Isn't a "Cure." FactCheck.Org.
30. https://www.factcheck.org/2020/02/fake-coronavirus-cures-part-2-garlic-isnt-a-cure/
31. Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2017). Defining "Fake News." Digital Journalism, 6(2), 137–153. https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143
32. Tsompanidis, G. (2018) "Translated bibliography". Propaganda from the point of view of modern international law.
33. Gainsbury, S. M. (2015). Online Gambling Addiction: The Relationship Between Internet Gambling and Disordered Gambling. Current Addiction Reports, 2(2), 185–193.
34. https://doi.org/10.1007/s40429-015-0057-8
35. Griffiths, M. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework.
36. Journal of Substance Use, 10(4), 191–197.
37. Kuss, D. J. (2013). Internet gaming addiction: current perspectives. Psychology research and
38. behavior management, 6, 125.
39. Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2012). Online gaming addiction in children and adolescents: A
40. review of empirical research. Journal of behavioral addictions, 1(1), 3-22.
41. 2019 is the Year of . . . CCPA? [Infographic]. (2019). The National Law Review. https://www.natlawreview.com/article/2019-year-ccpa-infographic
42. A. (2021, January 7). CCPA vs. GDPR – differences and similarities. Data Privacy Manager.
43. https://dataprivacymanager.net/ccpa-vs-gdpr/
44. Cooman, G. (2020, January 28). What is CCPA and why should it matter to you? Proxyclick.
45. https://www.proxyclick.com/blog/what-is-ccpa-and-why-does-it-matter-to-you#DDP
46. Goddard, M. (2017). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): European Regulation that has a Global Impact. International Journal of Market Research, 59(6), 703–705. https://doi.org/10.2501/ijmr-2017-050
47. Wolford, B. (2019, February 13). What is GDPR, the EU's new data protection law? GDPR.Eu.
48. https://gdpr.eu/what-is-gdpr/
49. What are Data Protection Authorities (DPAs)? (2018, August 1). European Commission - European Commission.
50. https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-are-data-protection-authorities-dpas_en

Erasmus+

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Literatūros sąrašas

51. Clerck, J. (2019, November 25). Supervisory authorities: consistency and Data Protection Authorities (DPAs) under GDPR. I-SCOOP.
52. https://www.i-scoop.eu/supervisory-authorities-consistency-and-data-protection-authorities-dpas/
53. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Socialinė žiniasklaida ir netikros naujienos 2016 m. rinkimuose. Journal of Economic Perspectives, 31 (2), 211–236.
54. https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211
55. Bjola, C. (2018).
56. Kovos su skaitmenine propaganda etika. Etika ir tarptautiniai reikalai, 32 (3), 305–315. https://doi.org/10.1017/s0892679418000436
57. „CyberWise“. (2019 m., rugpjūčio 10 d.). Kas yra netikros naujienos? „YouTube“. https://www.youtube.com/watch?v=V4o0B6IDo50&ab_channel=CyberWise
58. Kaip aptikti netikras naujienas.
59. https://www.lib.sfu.ca/help/research-assistance/fake-news#how-to-spot-fake-news-in-eight-simple-steps
60. Spenceris, S. H. (2020 m., Vasario 11 d.). Netikri koronaviruso vaistai, 2 dalis: česnakai nėra „gydymas“. „FactCheck.Org“.
61. https://www.factcheck.org/2020/02/fake-coronavirus-cures-part-2-garlic-isnt-a-cure/
62. Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2017). „Netikrų naujienų“ apibrėžimas. Skaitmeninė žurnalistika, 6 (2), 137–153. https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143
63. http://esaugumas.lt/lt/duomenu-vagystes.html
64. Gintautas Mažeikis. Metodinis leidinys „Propaganda“. Šiauliai, 2006.
65. https://atviri.emokymai.vu.lt/mod/book/tool/print/index.php?id=12
66. https://www.stuff.co.nz/technology/digital-living/68293880/japans-first-internet-fasting-camp-for-teens-a-success
67. Julius Zaleskis. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas ir asmens duomenų apsaugos teisė (GDPR). Registrų centras, 2019.
68. https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-are-data-protection-authorities-dpas_en
69. https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/home
70. https://researchguides.ben.edu/source-evaluation

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union